

206679

M A G Y A R
NYELVTUDOMÁNY
HANGMÉRTÉKKEL.

ÍR T A
STANCSICS MIHÁL.

II.
Idősbek számára.

Ara füzve 24 ezüst kr.

Wigand Károly Friderik

pozsonyi könyváros és kiadó sajátjában még a' következő
ezen nyelvtudomány szerzője

STANCICS MIHÁLY ÚR

által dolgozott munkák jelentek meg:

Magyar nyelvtudomány

kérdések és feleletekben.

Magyar és német nyelven.

Első osztály, kezdők számára. 4dik bőv. kiadás.
bor. füzve 10 ez. kr.

Ezen nyelvtudomány 2dik osztálya

Nagyobbak számára.

bor. füzve 24 ez. kr.

Latin nyelvtudomány

kezdők számára.

bor. kötve 24 ez. kr.

Általános földleírás

és Magyartartományok leírása.

2dik bőv. kiadás. Magyar- és Erdélyországi kifestett föld-
abrosszával. bor. kötve 16 ez. kr.

Általános világtörténet

az ifjuság számára.

bor. füzve 20 ez. kr.

Sajto alatt 's rövid idő múlva megjelenend:

L É N Y I S M E R E T.

Kérdések és feleletekben.

1 kőre metszett táblával.

Magyarok történetei.

2dik bőv. kiadás.

M A G Y A R
NYELVTUDOMÁNY
HANGMÉRTÉKKEL.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEKBEN,

IRTA

S T A N C S I C S M I H Á L.

MÁSODIK OSZTÁLY,
IDŐSBEK SZÁMÁRA.

Második kiadás.

POZSONYBAN.

WIGAND KÁROLY FRIDRIK KÖLTSÉGÉN 'S BETŰIVEL

1842.

NYELV ÉS NEMZET

NYELV ÉS NEMZET

NYELV ÉS NEMZET

NYELV ÉS NEMZET

Nyelv tesz nemzetté, nemzet teszi a' hazát, ki az elsőt nem tudja, nem tagja a' másodiknak; következőleg nem fia az utósónak.

206.679

Az Ifjuságnak!

Üdvözlek beneteket magyarhoni ifjak bármi nyelvűek legyetek, 's mindenek fölött értelmi fejlettséget ohajtok mindegyiteknek, hogy annak világánál láthassátok, mit kelljen a' nyelvügyben legjózanabbul tennetek; mert értelmi fejlődöttség nélkül ide 's tova tétovázva gyümölcstelenül tünik el a' vissza varázsolhatlan idő.

Az élet rövid, az idő drága, sokszor elmondott de sükeretlenül elhangzott igazságok. Hogy tehát a' rövid életpályán minél több jót élvezhessetek, olly eszközt válasszatok, melly leghamarabb célhoz vezet, 's melly által legtöbb időt megkimélhetek a' jónak élvezhetésére, 's ez nem más, mint hogy: ***csak egy nyelvet tanuljatok***. Már mellyik legyen azon nyelv, tekintsetek a' körülményeket, 's kérjete a' józanéssztől tanácsot. Ha ti a' magyartól különböző nyelvű ifjak arról vagytok meggyőződve, hogy előbb czélt értek akármellyik nyelvetekkel, ám tegyétek, csak az istenért sok nyelvre ne vesztegessétek az időt, mert az élet rövid: ha pe-

dig nincs reményetek önállóságra fölvergődhetni, öleljétek a' Magyarnek dicső nyelvét.

Ti szép tehetségi csirát rejtő ifjak ismerjétek meg e' fonák mondás alaptalanságát: *a' hány nyelvet tudsz, annyi embert érsz*; ez nekünk idősbeknek szinte evangeliomunkká vált; de ti bizonyítsátok be az ellenkezőt, hogy az, ki csak egy nyelvet tud (gondolkodásra elég ideje maradván)többet ér, mint száz olly ember, ki sok nyelvtanulás miatt gondolkodni nem ért rá; 's azon egy nyelvet, minél előbb tanuljátok, hogy aztán annál több időtök maradjon gondolkodásra és cselekedni.

Legyetek ti ifjak józanabbak mint mi idősbek, kik más tollaival szeretünk pompáskodni. Mi Mentellit, a' párizsi híres bölcset, a' zongorahőst Lisztet magyaroknak szeretjük hirsztelni, ti máskép gondolkodjatok. — —

A' horvátok büszkék Zrinyiekre, az oláhok Hunyadiakra, de bár a' világnak melyik szegletében születtek volna is e' dicsők, ők magyarok voltak; mert csak nyelv tesz nemzetté. Milly csekély e' munkácska 's belőle egy dicső nyelvet tanulhattok meg.

ELŐSZÓ.

Nem lévén sem a' kisebb, sem a' nagyobb tanulók számára készült czélszerű magyar Nyelvtudomány, melyet olcsósága, rövidsége s' mégis lehető tökéletessége egyenlően ajánlhatna: szerző ez évben hármat készíté, mellyekkel minden ebbeli szükségét pótolni kíván. — Az elsőt czélszerűnek véli kisebb tanulók számára; a' másikat német gyermekekre nézve tartja igen szükségesnek, melly magyar és német nyelven van írva. E' jelen munka pedig a' harmadik, melly tökéletesen kielégítene minden nagyobb tanulót. Hogy a' mostani úgy nevezett kézikönyv rossz 's nem felel meg a' célnek — az írásmód benne, azaz helyesírás, vagy inkább: helytelenírás, homlokegyenest ellenkezővén a' szokottal — mindenki megismeri, sőt célíránytalansága ellen általános a' panasz; ugyan is lehet é valami józantalanabb, mint nyelvünknek igen egyszerű szabályait (mellyeket egy két hónap alatt csak közepszerű eszű ifju is könnyen megtanulhat) hat részre szaggatni 's hat évig latin nyelven tanítani?! Illy móddal soha senki meg nem tanulja nyelvünket. De szükségtelen egy szót is mondani ellene, mert alig van ember, ki azzal megelégedve volna, 's talán csak azért maradt mindeddig kézikönyvül, mivel czélszerűbb nem igen volt; tehát remélhető, hogy vagy ez, vagy más valamely jobb vétetik be kézi könyvül helyette.

Írásm Pesten nyárutó 23-dikán 1840.

A' Szerző.

TARTALOM.

Bevezetés

Lap.

1

ELSŐ RÉSZ.

Szónyomozás,

Szavak' származása	1
Beszédrészek	6
1. Névmutató	6
2. Nevek	7
a) Főnév	8
b) Melléknév	18
Tulajdonképi melléknév	18
Számnev	22
Reszesülő	25
3. Névmás	26
4. Névhatórozó	30
5. Ige	32
a) Szabályos igék	32
Cselekvő	33
Szenvedő	33
Közép igék	34
b) Rendhagyó igék	45
c) Személytelen igék	47
6. Igehatározók	52
7. Kötszó	54
8. Indulatszó	54

MÁSODIK RÉSZ.

Helyesírás.

56

HARMADIK RÉSZ.

S z ó k ö t é s.

63

1. Megegyeztetés	68
a) A' nevek megegyeztetése 's helyzete	65
b) Névmások	67
c) Az igék megegyeztetése 's helyzete	69
d) A' kötszók 's igeatározók helyzetéről	72
2. Vonzás	74
a) Melléknevek	74
b) Igék	77

NEGYEDIK RÉSZ.

Hangmérték.

79

Szótagok mértéke	79
Versnemek	84

BEVEZETÉS.

Mi a' nyelvtudomány és hány főrészből áll?

A' nyelvtudomány az, melly nyelvünknek alapszabályaival esmérkedtet meg, 's arra tanít, miként kelljen gondolatinkat olly világosan kijelentenünk, hogy mások bennünket tökéletesen megérthessenek; 's *négy* főrészből áll, mellyek a' következők: *Szónyomozás, Helyesírás, Szókötés, és Hangmérték.*

ELSŐ RÉSZ.

SZÓNYOMOZÁS.

ELSŐ SZAKASZ.

SZAVAK SZÁRMAZASA.

Mi a' szónyomozás?

Szónyomozás az, midőn azt vizsgáljuk, fürkésszük és nyomozzuk, hogy: miből áll, 's honnét származik akármelly szó? és hogy lehet è egy szóból másikat származtatni és miként? összetehetni è némelly szókat és hogyan? p. o. Szabályozásnak; ha azt keresem, mellyike' szónak *gyöke*, mellyik a' származtatás-*rag*? vagy, képvisel: azt kutatva, egyszerű szó è ez, vagy összetett? *szónyomozásnak* mondatik.

Miből áll a' szó?

A' szó egy vagy több hangból áll, melly hangokat bizonyos jelekkel szoktuk megjegyezni, 's azon jeleket *betűknek*

nevezzük. Minthogy egyik nyelvben több, másokban kevesebb hang létezik, ugyanazért egyik nemzet' nyelvében több, másikban kevesebb betű van. — Nyelvünk e' tekintetben, talán a' lengyelt kivéve, minden európai nyelvet felülmúl.

Hány ilyen jel, vagy betű van a' magyar nyelvben?

Mivel magyar nyelvünkben harminczkilencz egymástól érzhetőleg különböző hang van, tehát a' hangjelek' vagy betűk' száma is éppen annyi, mellyek e' következők:

**A Á B CZ CS D E È É F G GY H I Í J
K L LY M N NY O Ó Ö Ő P R S SZ T
TY U Ú Ü Ű V Z ZS.**

**a á b cz cs d e è é f g gy h i í j k l ly m
n ny o ó ö ő p r s sz t ty u ú ü ű v z zs.**

Hányfélék a' betűk?

A' betűk általában kétfélék: *magánhangzók* és *mássalhangzók*. Magánhangzó e' következő 15: *a á e è é i í o ó ö ő u ú ü ű*; a' többiek mássalhangzók, mint: *b cz cs d f g gy h j k l ly m n ny p r s sz t ty v z zs*. — Mint látszik, némelleyek a' mássalhangzók közül *kettős* alakúak, de a' mellyek azért csak *egy* hangot jelentvén *egy* betűnek vétetnek és egymástól el nem választatnak *)

Miként osztatnak el a' magánhangzók?

A' magánhangzók elosztatnak:

1) Hangjaiknak *hosszúságára* és *rövidségére* nézve; tudniillik azon magánhangzók, mellyek vonattal (némelleyek kettővel) jegeztetnek, *hosszúak*, mint: *á é í ó ő ú ü*; a' többiek pedig, mint: *a e è o ö u ü*, *rövidék*.

2) Hangaiknak *mélységére*, *magosságára* és *élességére* nézve; ugyanis: *a á, o ó, u ú, mély*; *e è, ö ő, ü ű, magos*; *é í i* pedig *éles* hangu magánhangzóknak neveztetnek.

*) Vannak még e' nevezett betűkön kívül más betűk is, mint: *dz, dzs, ck, y, w, eo*. A' két elsőbet némelleyek szinte egyes hangjelnek veszik, 's következő szavakban fordulnak elő: *findzsa, lándzsa, dzsida, madzag, bodza*. A' *ch cs, w v, y i, eo ö* helyett használtatnak régi irományokban és családnevekben, p. o. *Markovich, Jan-kowick, — Wesselényi, Georch, Kisfaludy, Cháky, Forgách*.

Mi különös tulajdonságuk van a' magánhangzóknak?

A' magánhangzóknak azon igen különös és nagyon fontos tulajdonságuk van, hogy a' mélyhangzók csak a' maguk osztályabeli hangzókbul alakult képzőket vagy ragokat, a' magosak ellenben csak magos hangukat vesznek föl a' ragasztásban, vagy általában a' szavak' módosulatában, p. o. vár, vár-*ok*; tanul, tanul-*tam*; olvas, olvas-*and*; — örül, örül-*ök*, nevel, nevel-*ünk*; nevet, nevet-*tem* 'stb. A' három éles hang pedig (mellyek közép-hanguaknak is neveztetnek, mivel a' két elsőbbi osztály között mintegy középosztályi szerepűek) majd a' mély, majd a' magos hangokkal csatlakozik, mint: vár-*ék*, nevet-*ék*; buda-*i*, atya-*i*, pest-*i*; sir-*ok*, szív-*ek*, hid-*ak*, nagy-*ít*, örök-*ít*, 'stb.

Miként lesznek a' hangjelekből vagy betűkből szók?

Mínthogy csupán egy betű még nem tesz szót, kivevén az ó ó betűket, tehát minden világos értelemmel bíró szónak alkotására legalább két (rendesen több) betű kívántatik meg, egy magánhangzó és egy mássalhangzó, p. o. á még nem szó (ha csak magát a' betű' nevét nem értjük), de ha g-t tesztek hozzá, értelmes szó válik belőle, mint: ág. Így alakul minden szó, két vagy több betűből, p. o. á-gy, f-ő, h-a-j, k-é-z, sz-e-n-t.

Mi a' szótag?

Minden magánhangzó, akár egyedül, akár egy vagy több mássalhangzóval kimondva, szótagnak mondatik ugyan megszokottságból mint: a, e, i, o, öl, el, fa, fü, füst, 'stb. de tulajdonképpen csak az a' szótag, melly egy szónak tagját vagy részét teszi; mert: fej, has, mell, kéz, fa, 'stb. nem tagjai a' szónak, hanem teljes értelmű egész szók; de ezek: hom-*lok*, vir-*ág*, em-*ber*, pol-*gár*, ir-*ás* 'stb. szótagok, mivel csak egy-egy részit teszik azon egésznek, melly által a' tárgyat értelmesen jelenthetem. Azonban a' teljes értelmű egész szók is csupán szótagokká válnak, ha azokbul más szókat származtatok vagy képezek, p. o. fej-*sze*, fej-*e-delem*, fej-*es*, has-*ít*, has-*as*, mell-*ény*, mell-*ék*, mell-*ék-es*, kez-*tyű*, fa-*tál* 'stb.

Mit teszen szótagolni?

Szótagolni tesz: egy vagy több mássalhangzót egy magánhangzóhoz foglalva, az egész szónak egyes részeit különválasztani, azaz széttagolni és ismét összerakni, p. o. ha e' szónak:

em-ber-te-len-ség, minden magánhangzóját a' hozzá tartozó mássalhangzójával egyenként kimondom, neveztetik szótagolásnak.

Mi a' szó?

A' mássalhangzó betűnek valamelly magánhangzóval olly összetétele, hogy azt érteni lehessen 's valamelly tárgyat jelentsen, szót képez. Tehát szó, a' mi vagy tárgyat vagy mineműséget vagy időt 'stb. jelent, p. o. *könyv, toll, én, szél, tűz, vár, mellett, hogy, négy, régen, jűj*: ellenben; *fe, szé, vá, me* 'stb. nem szók, hanem csak hangok.

Hányfélék a' szók?

A' szók általában véve:

1-ör) Vagy gyökszók, mellyek törzsökszóknak is mondatnak, mint: *íz, fő, szem, vár, só, fű, ront, föld, én, nap* 'stb. E' gyökszók ismét részint a) egyhanguak, a' hogy imént láttuk: *fő, nép, kék, zöld*; részint b) több hanguak, mint: *ember, gyermek, ország, felhő, halom* 'stb.

2-or) Vagy származottak, mint: *sir-ás, er-ény, vad-ász, jó-ság, gond-ol-at, remény-ség, fárad-hat-lanság* 'stb.

3-or) Vagy összetettek, p. o. *nap-fény, fa-héj, szán-út, toll-kés, só-ház, sör-főző* 'stb.

4-or) Vagy változhatlanok, mint a' kötszók és indulatszók, p. o. *hogy, is, és, mert, juj! ejnye! jaj! hé!* vagy pedig változhatók, azaz inkább ragaszthatók, mint minden nevek 's igék.

Milly szabályok létesültek a' szótagolásra nézve?

A' szótagolás következő szabályok szerint történik:

1-ör) Ha két vagy három magánhangzó fordul elő valamely szóban egymás mellett, mindegyik vagy a' mellette lévő mássalhangzóval, vagy magánosan különös szótagot képez, p. o. *ma-i, haza-i, fi-a-im, mi-e-ink, ti-e-i-tek, sógora-é-i*.

2-or) Ha két magánhangzó között egy mássalhangzó áll, ez mindig az utóbbi magánhangzóhoz foglaltatik, p. o. *e-rő, fé-reg, fé-szek, a-gár, ö-kör, me-ző* 'stb.

3-or) Mikor pedig két vagy három mássalhangzó van két magánhangzó között, az utóbbi magánhangzóhoz csak egy foglaltatik, mint: *gyer-mek, em-ber, nyolc-sz-van* 'stb.

4-er) Végre a' származtatott szókban tanácsos és józan-ésszerű a' gyökszót eredetileg meghagyni, 's a' képző szótagot úgy választani el, mint a' gyökszóhoz tétetett, p. o. *kert-ész, olvas-ás, ír-ok, ügy-ész, rag-ad*.

5-ör) Utoljára az összetett szók, részeik szerint választatnak el, mint: *kar-szék, vas-út, gőz-hajó, víz-ár, szik-só* 'stb.

Mi a' szóképző és hányféle?

Azon betű vagy szótag, melyet a' gyökszóhoz olly végből teszünk, hogy abból valamelly más szót alakítsunk, szóképzőnek neveztetik, p. o. *vad-ász, csúf-ság, kert-ész, tür-elem, sáros, mutat-vány, tör-edék*, 'stb. az *ász, ság, ész, elem, os, vány, edék* szóképzők.

Hányfélék a' szóképzők?

A' szóképzőknek három fő osztálya van:

1-ör) Név képzők, mint: *ság ség, ász ész, vány vény, mány mény, alék elék, alom elem, os es, ál él, ály ély, ány ény, nok nek, at et, és és*, 'stb.

2-or) Ige képzők, p. o. *ol el, az ox ez, lal lel, it, aszt eszt, tatik tetik, kodik kedik, ul ül, odik edik, ad ed, lik, og eg, hat het, tat tet, gat get*, 'stb.

3-or) Ige határozó képzők, mint: *anként enként, ul ül, ast est, an on en, szor ször szer, vást vést, va ve*, 'stb. E' különféle képzők a' maguk helyén alább részletesen előadatnak.

Mi különbség van a' szóképzők és ragok közt?

A' szóképzők és pusztá ragok között az a' különbség van, hogy azok (a' szóképzők) olly szókat alkotnak, mellyek még módosíthatatnak, azaz, magokat a' ragokat is fölveszik; ellenben ezek (a' ragok), magok után semmit többé föl nem vesznek, p. o. *vár-os-nak, ember-ség-et, olvas-tat-ok, néz-het-ni, ház-á-ról, üdvöz-ül-het-és-ben* 'stb. e' szavakban: *os, ség, tat, het, a, ül-het-és*, képzők; mert a' gyökszóhoz tétetve más értelmű szókat alkotnak 's a' ragokat fölveszik: ellenben *nak, et, ok, ni, ról, ben*, pusztá ragok, mellyek miután a' szókhöz ragasztattak, azoknak más módosulását meg nem engedik *).

*) Az újabb, vagy csak legújabb időben némelleyek még e' módosulást nem tűrő ragokhoz is kezdenek képzőt tenni, jelesen az *i-t*, mellyel a' való' kihagyása pótoltatik, p. o. *atyjávali beszélgetése; gyermekeibení reménye* 'stb.

MÁSODIK SZAKASZ.

BESZÉDRÉSZEK.

Miből áll és támad a' beszéd?

A' beszéd különféle szónemekből áll és támad, melyek beszédrészeknek neveztetnek, 's együvé foglaltatván a' mondatást értelmessé teszik, a' gondolatokat világosan kifejezik, 's egymásba fűződve beszédet alkotnak.

Hány része van a' beszédnek?

A' beszédnek következő 8 része van: 1. Névmutató, 2. Név, 3. Névmás, 4. Névhatározó, 5. Ige, 6. Igehatározó, 7. Kötszó, 8. Indulatszó, mely részokről e' szakasz' folytatában fejezetenként bőven szólnak.

ELSŐ FEJEZET.

Névmutató.

Mi a' névmutató.

A' névmutató ama' kis beszédrész, mely a' főnév elébe tétvén, azt mintegy megmutatja 's kijelenti, honnét nevezetét is veszi, 's e' következő: *az*, vagy ha a' rákövetkező név más-salhangzón kezdődik, *z* betűjét elhagyván: *a'*, p. o. *az* ember, *az* ész, *a'* szabadság, *a'* rabság. — A' névmutató mindig a' név előtt áll, és pedig soha sem változva. — Vannak, kik a' számnévnek az elsőjét: *egy* is névmutatónak veszik; ezt határozatlanoknak, a' m' a' z t határozottnak nevezve.

Mit kell tudni a' névmutatóról?

A' névmutatóról e' következőket szükséges tudni:

1-ör) A' mutató névmással *az* föl nem kell cserélni; a' kettő közt az a' különbség, hogy ez ragad, a' m' a' z pedig nem, p. o. az *az* ember, annak *az* embernek, azért *az* emberért, azzal *az* emberrel, azt *az* embert, 'stb.

2-or) A' tulajdonnevek, hónapok és ünnepek' nevei előtt ki-maradhat, p. o. Magyarország gazdag lehetne. Budapesten sok ingyen élő lakik. Franklin alapítá' Éjszakamerika' jólétét. Tél-

hó' utolsó napjaiban megjő a' hideg. Karácson tájban hó esett. Lajos jó természetű fiú*).

3-or) A' birtoknevek előtt is kimarad, p. o. könyvelt elharácsolta. Iskoláját félbeszakasztotta. Jövedelmét kevésli.

4-er) Ezen kérdező névmások előtt is elhagyatik: *ki? kicsoda? mi? micsoda? kik? mik?* p. o. Mi az? óra, könyv. Ki az? egy ember, pap, tanácsnok.

5-ör) Midőn határozatlanul szólunk, p. o. Buzát veténk, 's konkolyt aratánk. Valót keresel 's csak árnyékot találsz. Ha férfiak volnátok, minden másként lenne.

6-or) A' névmutatót néha e' számnév pótolja: *egy*, p. o. Egy embert ismertem, kinek lelke feketébb volt mint a' szerecsen' bőre. Álmomban *egy* haza' képét láttam, melyet ébren sem felejtethetek 'stb.

MÁSODIK FEJEZET.

Nevek.

Mi a' név általában?

Névnek mondatik általában mind azon szó, melly:

1-ör) Tár g y o t azaz *személyt* vagy *dolgot* jelent, mint: Árpád, Hunyadi, Budapest, hegy, Duna, ész, tudomány, fa, víz, tűz, gabona, gyümölcs 'stb.

2-or) Mi a' tárgynak, vagyis személynek és dolognak tulajdonságát, azaz millyenségét vagy mennyiségét jelenti, p. o. híres, nagy, szép, hosszú, keskeny, világos, rendetlen; egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, 'stb.

Hányféle a' név általában?

A' név általában kétféle:

1-ör) Főnév, ez magában foglalja a' Tulajdonnevet, és a' Köznvet.

2-or) Melléknév, mellyhöz tartozik a' Számnév is, a' melléknévvel egy természetű lévén. Sőt ide számítható az Igenév vagy Részesülő is.

*) Némelykor mégis a' tulajdonnevek előtt is használtatik a' névmutató, sőt a' irtokos és hónapok, ünnepek előtt is, mint:

A' Tiza sokkal rendetlenebb mint a' Duna. A' juhait eladta. A' lo-vaira több gondot fordít, mint a' gyermekeire.

ELSŐ CZIKKELY.

Főnév.

Mi a' főnév?

Főnév az, melly magát a' tárgyat, azaz a' személyt vagy dolgot jelenti, 's úgy szólva megnevezi, p. o. föld, világ, erkölcs' fa, kő, nap, ember.

Hányfélék a' főnevek?

A' főnevek többfélék, ugyan is:

I. Eredetre nézve:

Gyöknevek, mint: iz, víz, ár, só, vér, nép, nap, vas, kő, jég.

Eredt v. származott nevek, mint: pap-ság, szerény-ség, jut-alom, igaz-ság.

II. Összetételökre nézve:

Egyszerű nevek, p. o. erény, ember, jog, falu, erdő, kertész.

Összetett nevek, mint: város-ház, ország-gyűlés, fa-héj, ház-födél, nyak-kendő, kert-ajtó, föld-abrosz, toll-kés 'stb.

III. Tárgyukra nézve:

1. *Személyi nevek*, ezek ismét kétfélék, t. i.

a) Tulajdon személynév, mint: Árpád, Etele, Mózes, Washington, Franklin, Mahomed, Napoleon, Socrates, Fichte, Luther, 'stb.

b) Közös személynév, p. o. ember, asszony, férfiú, János, Mihál, Lajos, lány, gyermek, ifju, Ilka, Sára, 'stb.

2. *Dolog-nevek*, mellyek szinte kétfélék, t. i.

a) Tulajdon dolognév, p. o. Budapest, Párizs, Duna, Sonlyó, Balaton, Debreczen, Somogy 'stb.

b) Közös dolognév*), mint: ország, város, folyó, hegy, faj, orr, sziv, test, óra, ökör, pénz, papiros 'stb.

3. *Képzeleti nevek*, mellyek érzékeinkre nem hatnak, közvetőleg észbeli dolgot 's személyt jelentenek, p. o. kedv szélsé, erény, jóság, lélek, angyal, 'stb.

*) Vannak nyelvünkben olly szavak is, mellyek már az egye számban többséget jelentenek, 's azok közönségesen Gyűjtőneveknek mondatnak, ilyenek: csoport, falka, nyáj, sereg, nép, nemzet. Vannak illy természetű melléknévek is, mint: sok, kevés, temérdek; úgy szinte vannak névmások, mint: néhány, minden, mindnyájan.

Melly képzőkkel képezhetni főneveket és kőnnét?

A' következő képzőkkel:

1-ör) Főnevekből:

ság, ség: ember-*ség*, pap-*ság*, erdő-*ség*, polgár-*ság*, gyermek-*ség*.

ály, ély: lap-*ály*, szesz-*ély*, dag-*ály*, ked-(v)-*ély*.

ász, ész: vad-*ász*, kert-*ész*, hal-*ász*, seb-*ész*.

mány, mony: tok-*mány*, tyúk-*mony*.

asz, esz: szak-*asz*, rek-*esz*, tám-*asz*.

csa, cse, v. acs, ecs: ur-*acs*, tó-*csa*, vér-*cse*, kö-v-*ecs*, szár-*csa*.

ócz, öcz: gomb-*ócz*, gömb-*öcz*.

os, es, as: lakat-*os*, asztal-*os*, láb-*as*, nád-*as*.

nok, nek, nők: titok-*nok*, fegyver-*nek*, el-*nők*.

öly, oly: gyám-*oly*, bög-*öly*, gomb-*oly*, zug-*oly*.

tyu, tyü: sark-(an)-*tyu*, ferge-*tyü*, kez-*tyü*.

vány, vény: bal-*vány*, ör-*vény*.

ány, ény: lap-*ány*, göd-*ény*.

alom, elem: ur-(od)-*alom*, kegy-*elem*.

nya, nye: ká-*nya*, berek-*nye* (berkenye).

szág: or-*szág* (ur-*ság*); — *encz*: kegy-*encz*.

za, zsa: bod-*za*, tor-*zsa*.

né, nő: szabó-*né*, kovács-*né*, színész-*nő*, gróf-*nő*.

lya, lye: csák-*lya*, gereb-*lye*, dereg-*lye*.

2-or) Melléknevekből:

ság, ség: goromba-*ság*, kevély-*ség*, szerény-*ség*, buta-*ság*, drága-*ság*, szép-*ség*, jó-*ság*.

szág: jó-*szág*; — *oncz*: új-*oncz*.

and: vak-*and*; — *lék*: apró-*lék*.

3-or) Igékből:

alom, elem: jut-*alom*, kér-*elem*, rág-*alom*, fél-*elem*.

at, et: gondol-*at*, néz-*et*, akar-*at*, él-*et*.

ás, és: ír-*ás*, néz-*és*, lát-*ás*, int-*és*.

ál, él: hal-*ál*, köt-*él*, főd-*él*.

ály, ély: oszt-*ály*, vesz-*ély*, szeg-*ély*, szab-*ály*.

ány, ény: vág-*ány*, köt-*ény*.

vány, vény: tanít-*vány*, szök-(e)-*vény*, nyugtat-*vány*.

mány, mény: kohol-*mány*, keres-*mény*, enged-*mény*.

csó, cső: hág-*csó*, lép-*cső*, teker-(e)-*cs*, vakar-(a)-*cs*.

alék, elék: told-alék, függ-elék, főz-elék.

lék, ék: pót(o)-lék, fest-ék, borít-ék.

adék, edék: hull-adék, söp-r-edék.

adal, edel: vi-adal, él-edel (eledel).

ú, ű: fagy-ú (fagygyú), szür-ű, vés-ű, vál-ű.

am, em: foly-am, kell-em.

ag, eg: avat-ag, renget-eg.

ap, ep: isz-ap, ül-ep.

ek: rejt-ek, vét-ek.

ó, ő: szab-ó, ás-ó, es-ő, fest-ő.

ár, ér: bú-v-ár, füz-ér.

ték: mér-ték, hasít-ték.

dok, asz: nyom-dok, dug-asz, 'stb.

5-er) Igenevekből:

ság, ség: romlott-ság, veszett-ség, halandó-ság.

5-ör) Igehatározókból:

ság, ség: távol-ság, messze-ség.

Mit kell tudnunk a' nevek módosulásáról?

A' következőket:

Nem elég a' tárgyakkak csak nevet adni, vagy azokat megnevezni tudni; hanem olly tulajdonsággal is kell birniok, hogy a' köztük és mi köztünk levő viszonyt, körülményt, 's általok gondolatinkat világosan 's értelmesen kijelenthessük, a' mit bizonyos ra g o k által viszünk végbe, mellyek név h a t á r z ó r a g o k n a k neveztetnek, 's mindig a' nevek végéhez ragasztatnak.

Miként képeztetik a' többes szám?

Igen egyszerűleg, a' következő módon:

1) Ha a' név magánhangzón végződik, *k* betű tétetik hozzá, 's azonnal többes szám lesz belőle, p. o. idő-*k*, kapu-*k*, álgú-*k*, ásó-*k*, 'stb. — Vagy pedig ekkép is állíthatjuk e' szabályt: Ha a' szó, vagy inkább név, magánhangzón végződik, a' többes szám' képzőjének magánhangzója kihagyatik, hogy két magánhangzó össze ne ütközzék, 's a' kimondást valami képen ne kellemetlenítse, p. o. idő, a' többes képző' (*ak, ek*) hangzója, *a e* kimarad, 's nem mondjuk: idő-*ek*, kapu-*ak*, álgú-*ak*, ásó-*ak*: hanem idő-*k*, kapu-*k*, ásó-*k*, 'stb.

2) Ha a' név mássalhangzón végződik: *ak, ok, ek, ök* képzők egyikével képeztetik a' többes szám, p. o. ház, ház-*ak* vagy ház-*ok*; föld, föld-*ek*; ördög, ördög-*ök*. — Mikor kelljen ezen képzőknek egyikét, vagy másikat használni, bajos meghatározni, hanem a' jobb hangzás határoz, p. o. azon nevek, melyekben *o u* hangzók vannak, *ak* képzőt látszanak kívánni, mint: lúd, lud-*ak*, kút, kut-*ak*, rúd, rud-*ak*, 'stb. mégis azt mondjuk: kulcs, kulcs-*ok*, szunyog, szunyog-*ok*, 'stb. Ellenben azon szavak, melyekben *a á* hangzók vannak, *ok* képzőt kívánnak inkább, mint: ablak, ablak-*ok*; vám, vám-*ok*; ács, ács-*ok*, 'stb. de azért mégis mondjuk: ágy-*ak*, vár-*ak*, ház-*ak* 'stb. de így is: ágy-*ok*, vár-*ok*, ház-*ok*, 'stb. — Így van ez a' magas hangú szavakkal is, néha *ek*, máskor *ök* képző hangzik velök kellemesebben*), mint: erkölcs, erkölcs-*ök*; erős, erős-*ek*; könyök, könyök-*ök*; könyv, könyv-*ek*; görcs, görcs-*ök*, 'stb.

Vannak-e a' többes szám képzését tárgyazó szabályok alól némelly kivételek?

Igen is vannak, még pedig a' magánhangzókra nézve; ugyan is:

a) Némelly *ú ü*, főkép pedig *i* végzetű szavak nem elégsznek meg a' többes szám képzésében csupa *k* betűvel, hanem egész *ak* vagy *ek* képzőt kívánnak, illyek: *téli, tavaszi, nyári, őszi, győri, földi, pesti, fi, férfi, urfi, atyafi, hazafi, Péterfi, tegnapi, minapi, holnapi*, 'stb. szóval mind azok, melyek *i*-vel végződnek; úgy szinte azok is, melyek *y*-val (tudniillik mert az *y*, *i* gyanánt hangzik) végződnek, mint: *Kisfaludy, Kajdácshy*; végre: *késérű, szomorú, gyönyörű, kedvű*, 'stb. p. o. *téli-ek, nyári-ak, győri-ek, minapi-ak, atyafi-ak, Kisfaludy-ak, gyönyörű-ek* 'stb.

b) A' következők: *ló, só, hó, lé, fű, tó, tő, kő, nyű, bő, szó, mű, cső, kő, jó, ó, bú, hű, szív* (szív), a' többes szám képzője előtt *v* közbetételt kívánnak, p. o. *fű-v-ek, cső-v-ek*.

*) Ezek miatt teljességgel nincs oka a' tanulónak nagyon töprenkednie, hogy vajjon melyik képzőt kelljen használnia; akármelyiket használja, nem valami különös hiba, 's midőn nagyobb gyakorlottsága lesz, észrevétlenül önként szokik ahhoz, mit többször hall, vagy többször olvas.

Némellyek ezek közül hangzójukat másra változtatják, mint: hó, *ha-v-ak*; só, *sa-vak*; tó, *ta-v-ak* 'stb. Mind ezen elszámolt szavak, midőn többes szám (úgy szinte midőn a' szenvedő eset és birtokos név) képeztetik belőlük, hosszú hangzójukat rövidre változtatják, p. o. cső, *cső-v-ek*; ló, *lo-v-ak*.

c) E' néhány névnek kétféleképp lehet többese, úgy szinte birtokosa és szenvedő esete is, p. o.

Név	többes	birtokos	szenvedő eset
borju	borju-k, bor-jak	borjum, borjam	borju-t, borjat
biró	biró-k, bir-ák	biró-m, birám	biró-t, bir-át
fiu	fiu-k, fiak	fiam	fiú-t, fi-at
ifju	ifju-k, ifj-ak	ifju-m, ifj-am	ifju-t, ifj-at
hamu	hamu-k, ham-vak	hamu-m, ham-vam	hamu-t, ham-vat
daru	daru-k, darvak	darum, dar-vam	daru-t, dar-vat
odu	odu-k, od-vak	odu-m, od-vam	odut, od-vat
fenyű	fenyű-k, feny-vek	fenyű-m, feny-vem	fenyű-t, feny-vet
tetű	tetű-k, tet-vek	tetű-m, tet-vem	tetű-t, tet-vet
sarju	sarju-k, sar-jak	sarju-m, sar-jam	sarju-t, sar-jat
mag	mag-ok, mag-vak	mag-om, mag-vam	mag ot, mag-vat.

Mit kell még észrevennünk a' többes' képzésekor?

A' többes szám képzésekor azt kell még megjegyeznünk, hogy e' következő: *og, ol, om, ok, oly, or, on*; *ek, eg, er, ör, öm, öl* végzetű 's két szótagu szavak, úgy az *alom, elem* végződésű több taguak is, az utolsó szótag' hangzóját kihagyják. Sőt akkor is, ha midőn *birtoknevet* és *szenvedő* esetet képezzünk belőlük, 's azon szavak e' következők:*)

Név.	többes.	birtokos.	szenvedő eset.
akol	ak-l-ok	ak-l-om	ak-l-ot
álm	ál-m-ok	ál-m-om	ál-m-ot
árok	ár-k-ok	ár-k-om	ár-k-ot
átok	át-k-ok	át-k-om	át-k-ot
bagoly	bag-ly-ok	bag-ly-om	bag-ly-ot
barom	bar-m-ok	bar-m-om	bar-m-ot

*) Ez itt előadott szavakról mindenkorra megjegyezzük, hogy az egész nyelvtudományon végig az említett birtokos nevek' és szenvedő eset' képzésekor utolsó hangzójukat kihagyják, 's nem leszzen szükséges ismét és újra megjegyezni.

<i>Név.</i>	<i>többes.</i>	<i>birtokos.</i>	<i>szenvedő eset.</i>
berek	ber-k-ek	ber-k-em	ber-k-et
bokor	bok-r-ok	bok-r-om	bok-r-ot
bürok	bür-k-ök	bür-k-öm	bür-k-öt
czukor	czuk-r-ok	czuk-r-om	czuk-rot
csöbör	csöb-r-ök	csöb-r-öm	csöb-r-öt
csupor	csup-r-ok	csup-r-om	csup-r-ot
dolog	dol-g-ok	dol-g-om	dol-g-ot
eper	ep-r-ek	ep-r-em	ep-r-et
ezer	ez-r-ek	ez-r-em	ez-r-et
élelem	élel-m-ek	élel-m-em	élel-m-et
féreg	fér-g-ek	fér-g-em	fér-g-et
fészek	fész-k-ek	fész-k-em	fész-k-et
fodor	fod-r-ok	fod-r-om	fod-r-ot
fogoly	fog-ly-ok	fog-ly-om	fog-ly-ot
gödör	göd-r-ök	göd-r-öm	göd-r-öt
gyomor	gyom-r-ok	gyom-r-om	gyom-r-ot
győzödelem	győzödel-m-ek	győzödel-m-em	győzödel-m-et
halom	hal-m-ok	hal-m-om	hal-m-ot
kegyelem	kegyel-m-ek	kegyel-m-em	kegyel-m-et
kéreg	kér-g-ek	kér-g-em	kér-g-et
korom	kor-m-ok	kor-m-om	kor-m-ot
köröm	kör-m-ök	kör-m-öm	kör-m-öt
lélek	lel-k-ek	lel-k-em	lel-k-et
majom	maj-m-ok	maj-m-om	maj-m-ot
malom	mal-m-ok	mal-m-om	mal-m-ot
marok	mar-ko-k	mar-k-om	mar-k-ot
méreg	mér-g-ek	mér-g-em	mér-g-et
mocsok	mocs-k-ok	mocs-k-om	mocs-k-ot
nyereg	nyer-g-ek	nyer-g-em	nyer-g-et
ököl	ök-l-ök	ök-l-öm	ök-l-öt
ökör	ök-r-ök	ök-r-öm	ök-r-öt
pokol	pok-l-ek	pok-l-om	pok-l-ot
reték	ret-k-ek	ret-k-em	ret-k-et
siralom	siral-m-ak	siral-m-am	siral-m-at
szeder	szed-r-ek	szed-r-em	szed-r-et
titok	tit-k-ok	tit-k-om	tit-k-ot
tükör	tük-r-ök	tük-r-öm	tük-r-öt

<i>Név.</i>	<i>többs.</i>	<i>birtokos</i>	<i>szenvedő eset.</i>
torok	tor-k-ok	tor-k-om	tor-k-ot
üröm	ür-m-ök	ür-m-öm	ür-m-öt
üszög	üsz-g-ök	üsz-g-öm	üsz-g-öt
vászon	vász-n-ak	vász-n-am	vász-n-at
vödör	vöd-r-ök	vöd-r-öm	vöd-r-öt
verem	ver-m-ek	ver-m-em	ver-m-et
veszedelem	veszedel-m-ek	veszedel-m-em	veszedel-m-et
vétek	vét-k-ek	vét-k-em	vét-k-et
torony	tor-ny-ok	tor-ny-om	tor-ny-ot
tulok	tul-k-ok	tul-k-om	tul-k-ot
haszon	hasz-n-ok	hasz-n-om	hasz-n-ot
három	—	hár-m-am	hár-m-at
gyakor	gyak-r-ak	—	—
farok	far-k-ak	far-k-am	far-k-at
gyilok	gyil-k-ok	gyil-k-om	gyil-k-ot
horog	hor-g-ok	hor-g-om	hor-g-ot
járom	jár-m-ok	jár-m-om	jár-m-ot
kapocs	kap-cs-ok	kap-cs-om	kap-cs-ot
kapor	kap-r-ok	kap-r-om	kap-r-ot
kebel	keb-l-ek	keb-l-em	keb-l-et
öböl	öb-l-ök	öb-l-öm	öb-l-öt
piszok	pisz-k-ok	pisz-k-om	pisz-k-ot
sarok	sar-k-ok	sar-k-am	sar-k-ot
sulyok	suly-k-ok	suly-k-om	suly-k-ot
szatyor	szaty-r-ok	szaty-r-om	szaty-r-ot
szitok	szit-k-ok	szit-k-om	szit-k-ot
szobor	szob-r-ok	szob-r-om	szob-r-ot
szurok	szur-k-ok	szur-k-om	szur-k-ot
tegez	teg-z-ek	teg-z-em	teg-z-et
teher	ter-h-ek	ter-hem	ter-het
lélek	lel-k-ek	lel-k-em	lel-k-et
vehem	vem-hek	vem-hem	vem-het
pehely	pely-hek	pely-hem	pely-het *)

*) Ezen nevek egyéb származékban vagy módosulásban is elhagyják véghangzójukat, ha a' hozzájuk járuló képző vagy rag, magánhangzón kezdődik, p. o. szurok, szur-kos, pisz-kos, suly-kos, fér-ges, hár-mas, ál-mos 'stb.

Miként módosulnak vagy ragoztatnak a' nevek?

Hogy a' nevek által gondolatinkat érthetőleg 's világosan kifejezhessük, bizonyos ragoknak hozzájuk tétele által módosítjuk, melly ragok a' következő példában láthatók, 's *névtárazóknak* neveztetnek, és ezen ragoknak a' nevekhez függesztése *névragozásnak* mondatik, p. o.

1. Helyragok.

Egyes szám.

	Mélyhangúak.		Magoshangúak.	
<i>Beható</i>	ház-ba	tó-ba	kert-be	erdő-be
<i>Marasztaló</i>	ház-ban	tó-ban	kert-ben	erdő-ben
<i>Kiható</i>	ház-ból	tó-ból	kert-ből	erdő-ből
<i>Közelítő</i>	ház-hoz	tó-hoz	kert-hez(höz)	erdő-hez
<i>Hátárvető</i>	ház-ig	tó-ig	kert-ig	erdő-ig
<i>Felható</i>	ház-ra	tó-ra	kert-re	erdő-re
<i>Állapító</i>	ház-on	tó-n	kert-en	erdő-n
<i>Leható</i>	ház-rol	tó-ról	kert-ről	erdő-ről
<i>Távolító</i>	ház-tól	tó-tól	kert-től	erdő-től
<i>Veszfejlő</i>	ház-nál	tó-nál	kert-nél	erdő-nél

2. Különféle ragok.

<i>Független birt.</i>	ház-é	tó-é	kert-é	erdő-é
<i>Mássalálló birt.</i>	ház-nak	tó-nak	kert-nek	erdő-nek
<i>Tulajdonító</i>	ház-nak	tó-nak	kert-nek	erdő-nek
<i>Szenvedő</i>	ház-at	ta-vat	kert-et	erdő-t
<i>Okadó</i>	ház-ért	tó-ért	kert-ért	erdő-ért
<i>Segítő</i>	ház-zal(val)	tó-val	kert-tel(vel)	erdő-vel
<i>Fordító</i>	ház-zá(vá)	tó-vá	kert-té, (vé)	erdő-vé
<i>Mutató</i>	ház-ul	tó-ul	kert-ül	erdő-ül

Többes szám.

<i>Beható</i>	ház-ak-ba	ta-vak-ba	kert-ek-be	erdő-k-be
<i>Kiható</i>	házak-ból	tavak-ból	kert-ek-ből	erdők-ből
<i>Közelítő</i>	házak-hoz	tavak-hoz	kert-ek-hez	erdők-hez
<i>Marasztaló</i>	házak-ban	tavakban	kert-ek-ben	erdők-ben
	'stb.	'stb.	'stb.	'stb.

Fölöslegesnek látszik, az egész többes számot is az egyes-ként végig ragasztani; mert hiszen kiki látja, hogy a' többeshöz is ugyan azon ragok függesztetnek, mellyek az egyeshöz.

Mire kell még figyelni a' névragasztásban?

A' következőkre, tudniillik:

1-ör) A' melly szóban, vagy inkább névben, eredetileg *éles* és *mélyhangu* magánhangzók vannak, a' ragasztásban mindenkor *mélyhangu* ragot kíván, p. o. széna, szénára; szilaj, szilaj-ság; hasíték, hasíték-ok; ajándék-ot 'stb.

2-or) Olly szók 's nevek' ragasztásánál, mellyekben *mély* és *magos* hangzók vannak, arra kell vigyázni, hogy: millyen hangzó van az utósó szótagban; ha *mély*-hangzó van, ezen osztálybeli hangzos rag tétetik hozzá, p. o. betyár, betyár-nak, betyár-tól; gyertya, gyertyá-val; eszterág, eszterág-ot; Jeremiás, Jeremiás-nak; Ezeekiás, Ezeekiás-nál, 'stb. — Ha pedig az utósó szótagban *magos*-hangzó van, ezen osztálybeli hangzós rag járul hozzá, mint: Abel, Abel-nak; József, József-től, József-nak; Sámuel, Sámuel-től, Sámuel-ek; korhely, korhely-nak, korhely-től 'stb.

3-or) Ha a' név két *összetett* szóból áll, mellyeknek egyike *mély*, a' másika *magos* vagy *éles* hangzót foglal magában: az összetett névnek utósó része szerint kívánja a' ragokat, p. o. szekér-út, szekér-út-on; szék-láb, szék-láb-ot; csata-mező-re; Rába-köz, Rábaköz-ben; rak-hely, rakhely-en; kar-szék, karszék-et; toll-kés, tollkés-sel, 'stb.

Kivételnek azonban e' szabály alól azon egytagu szók, mellyekben az *i* *éles*-hang találtatik 's mindig *mély* hangzót kívánnak, mint: híd, fa-híd-ra, kő-híd-nál, nyul-zsír, nyul-zsír-ral, 'stb.

Van e' még némelly észrevétel a' névragasztásra nézve?

Hogy minden nevet hibátlanul ragaszthassunk a' főlebbi módosulás' példája szerint, a' következőket kell észrevennünk:

1-ör) A' szenvedő esetben e' ragok' *ot at et öt* hangzója kimarad, ha a' ragasztandó név *magánhangzón*, vagy e' következő *mássalhangzókon*: *j, l, ly, n, ny, r, s, sz, z, zs* végződik mint: erdő-t, idő-t, adó-t; baj-t, zaj-t; angyal-t, asztal-t; szabály-t, homály-t; kalán-t, len-t; bárány-t, fővény-t; bort, kort; hús-t, más-t; vadász-t, ész-t; amaz-t, gőz-t; darázs-t,

varász-*t*, 'stb. — De ha ezen említett betűk előtt még másik mássalhangzó van, a 'rag' magánhangzóját nem hagyják ki; sőt némelyek, mássalhangzótul meg nem előzve is, megkivánják az egész ragot, p. o. bors-*ot*, toll-*at*; vas-*at*, haj-*at*, kez-*et*, 'stb.

2-or) A' következő *éles*-hangu 's egytagu nevek mindig *mély*-hangu ragokat kívánnak, mint:

csik, *czél*, *hég*, *síp*, *gyík*, *sík*, *kín*, *sír*, *zsír*, *híd*, *száj*, *nyíl*, *díj*, *híg*, *ír*, *ín*, *víg*, p. o. csik-*ot*, csik-*ok*, csik-*ban*; zsir-*os*, zsir-*ral*; híd-*ra*, híd-*ról*, 'stb. Ezen nevek főkép a' magánhangzón kezdődő rag előtt a' hosszú *i*-t gyakran rövid *i*-re változtatják, mint: *inak*, *sik-et*, 'stb.

3-or) Némelly nevek a' *többses* számban, *birtokosnévvé* tételökkor, és a' *szenvedő* esetet képezve, vonásukat elhagyják, p. o. *kerék*, *kerék-ek*, *kerék-em*, *kerék-et*; 's azok leginkább e' következők:

agár	ér	hét	légy	pohár	tél
bél	ész	hév	levél	réz	tenyér
bogár	fazék	jég	lúd	sár	tíz
cserép	fedél	kanál	madár	sugár	tűz
dél	fél	kenyér	mész	sudár	úr
dér	fenék	kerék	mozsár	szamár	út
derék	fonál	kevés	nehéz	szekér	veréb
egér	fövény	kosár	név	szél	víz *).
egyéb	fűz	kötél	nyár	szén	
elég	geréb	közép	nyél	tehén	
ég	gyökér	kút	nyúl	téj	

4-er) A' melly nevek *a e* hangzókon végződnek, 's valamelly képző vagy rag tételük hozzájuk, az *a* elváltozik *á*-ra, az *e* pedig *é*-re, p. o. atya, atyá-*nak*, atyá-*tol*, atyá-*m*, atyá-*k*, eké-*vel*, eké-*m*, eké-*k*, 'stb. — Azonban a' következő ragok előtt:

*) Nem csupán a' fön említett esetekben, hanem más ragasztásban is gyakran elhagyják e' nevek a' vonást, p. o. *het-es*, *víz-es*, *víz-el*, *szel-el*, 'stb. Egyébiránt nem éppen teljességgel szükséges, hogy a' vonás kihagyassék, mert így is helyesen mondjuk: *gyökér-t*, *fedél-t*, *pohár-t*, 'stb.

ság, ség, i, nem változnak el az említett betűk, p. o. durvaság, büszkeség, ma-i, buda-i, réde-i. *)

5-ör) A' segítő és fordító ragok (*val vel, vá vé*) azon betűre változtatják *v* betűjüket, a' mellyen a' név végződik, mellyhöz tétetnek, p. o. ház-zal, ház-zá; láb-bal, láb-bá; szent-tel, szent-té; az-zal, ez-zel, 'stb. ezek helyett: ház-val, ház-vá, láb-val, láb-vá, szent-vel, szent-vé, az-val, ez-vel.

MÁSODIK CZIKKELY.

Melléknév.

Mi a' melléknév 's hányféle?

Melléknév az, mi a' tárgynak tulajdonságát vagy mineműségét jelenti; vagy pedig a' tárgyak' mennyiségét, számát határozza meg. A' melléknév' tulajdonságával bírván a' részesülők és számnevek is, tehát háromféle melléknevet állíthatni:

1-ör) Tulajdonképi melléknév, mint: nehéz, könnyű; nagy, kicsiny; fehér, fekete; rövid, hosszú; keskeny, széles, 'stb.

2-ör) Számnév, mint: egy, kettő, három, négy, öt, tíz, húsz, száz, 'stb.

3-ör) Részesülő vagy igenév, például: vérző, érző, tanult; adott, halandó, leendő, mulandó 'stb.

Első osztály.

Tulajdonképi melléknév.

Mit kell tudnunk a' melléknévről?

A' melléknévről azt kell tudnunk, hogy e' két különös fő tulajdonsága van, tudniillik, hogy:

1-ör) A' főnév előtt, hol többnyire használtatik, semmi ragasztást meg nem szenved, p. o. jó gyermek, jó gyermeket, jó gyermeknek, jó gyermekek, jó gyermekektől 'stb. E' példából látni, hogy bármiként módosítjuk is a' főnevet ragasztás által, az előtte levő melléknév ragasztatlan marad. — De ha a' melléknév és az utána következő főnév közt névmutató van,

*) Néha midőn a' hangkellem megengedi, vagy éppen kívánja, más ragok előtt sem változnak el az említett betűk, p. o. háza-é, háza-ig, háza-ért, kezese-ül, tartozása-ul 'stb.

akkor a' melléknév a' többes számi képző ragot fölveszi, ha a' név többesben van, p. o. szomorúk az emberek, hidegek az éjszakák, silányok a' vetések. Ha pedig a' melléknév magánosan, vagy a' főnév után áll, ragasztathatik, p. o. a' jót, a' jók, a' jónak, a' jólul 'stb. pénzt sokat örökölt, de földet keveset; fiakkal jókkal áldott meg az Isten; embernek jónak mondják, de tanítónak rosznak 'stb.

2-or) Két hasonló lépcsőt vesz föl. E' tulajdonsága a' melléknévnek semmi más beszédrésszel nem közös. E' hasonlítás a' dolgok tulajdonságának természetéből szükségkép foly, mert egyik dolog vagy tárgy nagy, a' másik pedig kis mértékben bir egy vagy más tulajdonsággal.

Melleyek a' hasonlítás' lépcsői és miként történik a' hasonlítás?

A' millyenséget jelentő melléknévnek két lépcsőjét teszik e' kis részecskék: *abb*, *obb*, *ebb*, és *leg*; 's a' hasonlítás e' következő igen egyszerű módon történik: Az *obb* vagy *ebb* képző ragot a' melléknévhez hátul tesszük, a' *leg* szócskát pedig elül, p. o. nagy, nagy-*obb*, *leg*-nagy-*obb*; vad, vad-*abb*, *leg*-vad-*abb*; erős, erős-*ebb*, *leg*-erős-*ebb*; zöld, zöld-*ebb*, *leg*-zöld-*ebb*.

Mit kell még ezen kívül a' hasonlításról tudni?

A' hasonlításról tudnunk kell, hogy még másképp is megtörténhetik, tudniillik e' szócskákkal: *olly*, *mint*, *inkább*, *kevésbé*.

1-ör) Ha egyik tárgy a' másikat tulajdonságára nézve nem haladja felül, hanem vele egyenlő mértékben bírja azt, *olly* vagy *szintolly* szócskát használunk, p. o. az eső *olly* szükséges *mint* a' napfény; a' balítéletek *szintolly* ártalmasok *mint* a' vétkek.

2-or) Ha egyik tárgy' tulajdonsága nem éri föl a' másikat, amazét ez alsóbbbsági fokkal vagy képzővel: *kevésbé* *nem* *olly*, szócskákkal tesszük ki, p. o. a' halál *kevésbé* rémitő az éretnesnek *mint* a' gonosznak; az íráság *nem* *olly* jövedelmező *mint* a' könyvárusság.

3-or) Ha a' tárgy két különböző mértékű tulajdonsággal bir, vagy két tárgy közül egyik felülmulja a' másikat, ugyan azon tulajdonságra nézve; *inkább* szót téve a' melléknév elébe, lesz a' hasonlítás, *mint*: Ferencz *inkább* könnyelmű *mint* rossz; a' mult tél *inkább* száraz volt *mint* nedves, az ostoba gyakran *inkább* boldogul *mint* az eszes.

4-er) Ha a' melléknév magánhangzón végződik, a' hasonlító lépcső' képzőjének magánhangzója kimarad, p. o. durva, durvá-bb; görbe, görbé-bb, 'stb.

5-ör) Az s-en végződő mellé knevek' hasonlításában a' képzőnek hangzója is kimaradhat 's az egyik b is, p. o. kedves, kedves-b; üdvös, üdvös-b, 'stb.

6-or) Az összetett mellé knevek majd az első majd a' második résznél kívánják a' hasonlati lépcsőt, p. o. Ez az anyag kékes-zöld, de amaz még kékesebb-zöld, amaz pedig sárgászöldebb.

7-er) A' névből u ű által képzett 's előlről más melléknévvel összetett mellé knevek csak az elsőben kívánják a' hasonlítás lépcsőt, p. o. bő kezű, bővebb kezű; nagy óru, nagyobb óru; jó szívű, jobb szívű.

8-or) Némelly mellé knevek rendetlenül veszik föl a' hasonlítás képzőt. Ugyan is a) Némellyek kihagyják előbb végső hangzójukat a' rag előtt, mint: hoszu, hosz-abb; könyű, köny-ebb; b) Mások a' főszabálytól térnek el, (melly szerint ha magánhangzón végződik a' melléknév, csak bb-t kíván) 's egészen kívánják a' ragot, mint: szomoru, szomoruabb; keserű, keserű-ebb, 'stb. c) Ismét mások egészen rendetlenül képezik, p. o. szép, szebb; jó, jobb; kicsiny, kisebb; bátor, bátrabb. d) Végre némelly v közbetételel kíván, mint: bő, bővebb.

Minő képzőkkel képezhetni mellé kneveket 's milly beszédrészekből?

A' következő képzőkkel:

1-ör) Főnevekből:

as os, esős, s képzővel: has-as, agyag-os, fény-es, köd-ös, erő-s, só-s.

i, nyi: buda-i, pest-i, föld-i; öl-nyi, láb-nyi, arasz-nyi, fő-nyi.

só ső, ú ű: al-só, vég-ső, szél-ső; méltóság-ű, tehetség-ű, elmé-ű.

talán, telen: haszon-talán, erkölcs-telen, ember-telen.

tlan, tlen: anyá-tlan, idő-tlen, erő-tlen, hazá-tlan.

beli: város-beli, hely-beli, elme-beli.

ge: für-ge (fürj-ge), kér-ge, rez-ge, bal-ga.

ony, ény, ány: vék-ony, ke-mény (kőmény), sov-ány.

da: san-*da*, ron-*da*, (rom-*da*).

a: káb-*a*, sim-*a*.

2-or) Melléknvekből:

es, *s*: zöld-*es*, kék-*es*, fehér-*es*, sárgá-*s*.

dad, *ded*: hoszu-*dad*, kerek-*ded*, kis-*ded*, lasú-*dad*.

ka, *ke*: kondor-*ka*, szegény-*ke*, fiatal-*ka*.

talán, *telen*: boldog-*talán*, szerény-*telen*, hív-*telen*.

tag: balga-*tag*.

ocska, *ecske*: nagy-*ocska*, szép-*ecske*, jó-*cska*.

E' melléknvekek, többnyire kisebbitik a' gyök-melléknévnek értelmét, p. o. zöld-*es*, nem egészen zöld, csak kevésbé.

3-or) Igékből:

atlan, *etlen*: vár-*atlan*, enged-*etlen*, kér-*etlen*, fő-v-*etlen*, sült-*etlen*.

ánk, *énk*: nyal-*ánk*, fél-*énk*, nyul-*ánk*.

ékony, *ékeny*, porlad-*ékony*, fél-*ékeny*, hajl-*ékony*.

ár, *árd*: csal-*ár*, kop-*ár*, csal-*árd*.

ász, *ész*: huny-*ász*, mer-*ész*.

or: foszt-*or*; — *fa*: csal-*fa*.

4-er) Névhatózókból:

i képzővel, mint: alatt-*i*, iránt-*i*, mellett-*i*, után-*i*.

való: mellett-*való*, alatt-*való*, alá-*való*, felebb-*való*, iránta-*való*.

levő: benne-*levő*, mellette-*levő*, alatta-*levő* 'stb.

4-ör) Igéhatározókból:

i képzővel, mint: rég-*i*, tegnap-*i*, holnap-*i*, ma-*i*, utóbb-*i*, egyszer-*i*, kétszer-*i*, háromszor-*i*, tízszer-*i*, százszor-*i*.

os, *es*: mint: hatszor-*os*, kétszer-*es*, tízszer-*es*.

való: egyedül-*való*, semmire-*való*; (Igéből): vágni-*való*.

levő: hátra-*levő*, kinn-*levő*, meg-*levő*, 'stb.

M á s o d i k o s z t á l y .

*Számnev.**Mi a' számnév és hányféle?*

A' számnév a' tárgyak' (azaz személyek' és dolgok') mennyiségét jelenti 's számát határozza meg, és ez többféle, t. i. Sarkszám, Rendszám, Sokszorozó-szám, Különnző-szám, Osztó-szám.

1-ör) Sarkszám.

A' sarkszámok a' dolgok' vagy tárgyak' mennyiségét mondják vagy jelentik e' kérdésre: *hány?* melyek jeleikkel a' következők:

1 egy	17 tizenhét	60 hatvan
2 kettő	18 tizennyolcz	70 hetven
3 három	19 tizenkilencz	80 nyolczvan
4 négy	20 husz	90 kilenczven
5 öt	21 huszonegy	100 száz
6 hat	22 huszonkettő	200 kétszáz
7 hét	23 huszonhárom	500 ötszáz
8 nyolcz	24 huszonnégy	800 nyolczszáz
9 kilencz	25 huszonöt	1000 ezer
10 tíz	26 huszonhat	2000 kétezer
11 tizenegy	27 huszonhét	5000 ötezer
12 tizenkettő	28 huszonnyolcz	8000 nyolczezer
13 tizenhárom	29 huszonkilencz	9000 kilenczezer
14 tizennégy	30 harmincz	1840 ezer nyolczszás negyven
15 tizenöt	40 negyven	100,000 száz-ezer
16 tizenhat	50 ötven	1,000,000 egy millio.

Mit kell észrevennünk a' sarkszámokra nézve?

Azt, hogy a' sarkszámoknak két főtulajdonságuk van, ugyan is:

a) Az utánok következő neveket mindenkor egyes számba kívánják, p. o. hét öl, három kötet, négy mérő, öt óra, hat mértföld, hét esztendő, nyolcz ember, kilencz forint, száz arany 'stb.

b) Melleknévi tulajdonsággal bírván, a' név előtt éppen úgy nem változnak vagyis ragadnak, mint egyéb melleknevek, p. o. *hat mértföldet, hat mértföldre; tíz ölet, tíz ölbül, száz akóban* 'stb.

c) A' többes szám' képzőjét nem szokták fölvenni, mert nem mondjuk: *kettők, hármak, ötök* 'stb. Azonban *ad ed* közbevetésekkel mégis szokottak, mint: *tizedek, századok, ezredek*.

d) A' többes számi képzőn kívül egyéb ragokat fölvesznek, midőn magánosan vagy a' főnév után állnak, p. o. *kettőt, kettőben, kettőnek, kettő-től, százszal, százért; ökröt négyet vett, de tehenet tizet. Lóval ötven-nel* nem nyert annyit, mint *ökörrrel harminczszal* 'stb.

e) A' *kettő-rül* azt kell tudni, hogy ha főnév következik utána, *két* használtatik helyette, p. o. *két év, két óra, két ember, két forint* 'stb.

f) A' sarkszámokbul e' kérdésekre: *hányan? hányszor?* igehatározók lesznek *an en* képzőkkel, mint: *kett-en, hár-m-an, négy-en, öt-en, hat-an; két-szer, három-szor, négy-szer, tíz-szer, száz-szor* 'stb.

2-or) Rendszám.

A' rendszámok a' rendet jelölik ki ezen kérdésre: *hányadik?* 's a' sarkszámoktul *adik, odik, edik, ödik* képzőkkel készülnek, mind szabályosan, csak az *első* és *második* rendetlenül, egymint:

1-ső, első (egyedik)	30-dik, harminczadik
2-dik, második (kettődik)	40-dik, negyvenedik
3-dik, harmadik	50-dik, ötvenedik
4-dik, negyedik	60-dik, hatvanadik
5-dik, ötödik	70-dik, hetvenedik
6-dik, hatodik	80-dik, nyolczvanadik
7-dik, hetedik	90-dik, kilenczvenedik
8-dik, nyolczadik	100-dik, századik
9-dik, kilenczedik	105-dik, százötödik
10-dik, tizedik	110-dik, száztizedik
11-dik, tizenegyedik	300-dik, háromszázadik
15-dik, tizenötödik	500-dik, ötszázadik
20-dik, huszadik	898-dik, nyolczszáz kilenczven
23-dik, huszonharmadik	nyolczadik 'stb.

A' rendszámokbul szinte lesznek igehatározók e' kérdésre: *hányadszor?* *szer*, *szer* ragokkal, 's akkor rendesen az *ik* kimarad, p. o. *első-szor*, *másod-szor*, *harmad-szor*, *negyed-szer*, *ötöd-szor* 'stb.

3-or) Sokszorozó szám.

A' sokszorozó számok szaporodást, sokasodást jelentenek 's e' kérdésekre: *hányas?* *hányszoros?* *hányrétű?* felelnek, *os* *as*, *es* *ös*; *szoros*, *szeres*, *rétű* képzőkkel alakulván a' sarkszámokbul, p. o.

egyes	tizenegyes	egyszeres	negyvenszeres
kettős	húszas	kétszeres	százszoros
hármás	harminczas	háromszoros	egyrétű
négyes	negyvenes	négyszeres	kétrétű
ötös	ötvenes	ötszörös	háromrétű
hatos	hatvanas	hatszoros	négyrétű
hetes	hetvenes	hétszeres	ötrétű
nyolczas	százaz	nyolczszoros	tizrétű
kilenczes	kétszázaz	tizszeres	húszrétű
tizes	ezres	húszszoros	százerétű

és így tovább.

Az *as os*, *es* *ös* képzőű sokszorozó számnevek, főnevek gyanánt is használtatnak pénzdarabok' jelentésére, p. o. *ötös*, *hetes*, *tizes*, *huszas*.

4-er) Különző szám.

A' különző számok a' tárgyak' különféleségét jelentik e' kérdésre: *hányféle?* 's *féle* képzővel alakulnak szinte a' sarkszámokbul, p. o.

egyféle	ötfféle	tízféle	hatvanféle
kétfféle	hatféle	húszféle	hetvenféle
háromféle	nyolczféle	harminczféle	százfféle
négyféle	kilenczféle	ötvenféle	ezerféle 'stb.

Ezekből *kép* vagy *képen* rag által igehatározók készülnek, p. o. *egyfélekép*, vagy *egyféleképen*, *kétffélekép*, *háromfélekép*, *négyfélekép*, *tízfélekép*, *százfféleképen* 'stb.

5-ör) Osztó szám.

Az osztószámok a' tárgyak' külön több részekre osztatását jelentik e' kérdésre: *hányféle?* 's féle raggal képeztetnek. Az osztószámok nem nevek, hanem igehatározók, mert a' névhöz járulható ragokat föl nem veszik 's mindig csak igével társul használatnak, p. o. ezen jószágot *négyszer* osztják; a' kenyeret *háromszor* vágta; a' ruháját *kétszer* hasította. Rendben így következnek, mint már a' fölebb mondottakból is tudhatni:

kétszer	ötszer	huszonegyszer	százszor
háromszor	tízszor	huszonkétszer	ötszázszor
négyszer	huszszor	harmincszor	ezeryszer 'stb.

A' tulajdonképi melléknévekből ide a' számnevekhöz tartoznak a' következők is: *sok, kevés, néhány, temérdek, számtalan, elég*, — mert ezek is egyesbe kívánják a' rájuk következő főneveket, 's a' számnevek szerint többséget jelentenek, p. o. *sok* ember lakik Budapesten; *temérdek* katona veszett el a' háboruban; *keves* ifju tud józanon gondolkodni; *számtalan* példa bizonyítja 'stb.

Harmadik osztály.

*Részesülő.**Mi a' részesülő és hányféle?*

A' részesülő olly tulajdonságu melléknév, hogy időt, cselekvést és személyt egy szóban jelent. Időre nézve háromféle, 's mindig az igeörzsöktől származik, vagy képeztetik: *ó ő, ott ett t, andó endő*, képzők által.

1-ör) *Jelen részesülő*: *vár-ó, ér-z-ő* (érező), *cseveg-ő*, *hajl-ó* (hajol-ó), *báj-l-ó* (bájol-ó) *zaj-l-ó* (zajlik). — A' magyar neveknek egy nem csekély része a' jelen-részesülőkből áll, még pedig főneveken használva, p. o. *eső, adó, ásó, bíró, szabó, arató, író, lugzó*.

2-ör) *Mult részesülő*: *olvas-ott, nyug-ott, ad-ott, tanul-t, rom-l-ott, sért-ett, üz-ött, nyomorgat-ott* 'stb. — Kiki látja, hogy a' mult részesülő nem egyéb, mint az igeének határozatlan formában levő mult idejének egyes harmadik személye.

3-ör) *Jövő részesülő*: melly a' jövő időnek harmadik személyéhez tett *ó ő* által képeztetik, mint: *várand-ó, kelend-ó* vagy *kel-endő, járand-ó, dicsérend-ó, haland-ó* 'stb.

Mi rokonsága van a' részesülőknek a' melléknévvel?

A' részesülőknek a' melléknévvel azon rokon tulajdonsága van, hogy:

1-ör) A' főnév előtt változatlanul vagyis ragasztatlanul áll mint egyéb melléknév vagy számnév, 's a' tárgynak tulajdonságát jelenti mint a' melléknév, p. o. *érző szív, érző szívek, érző szíveket; a' váró lány, a' váró lánynak; a' csevegő gyermek, a' csevegő gyermekek; a' tanult ifjú, a' tanult ifjunak; a' nyugott lelkismeret nagyobb kincs mint a' pénz; a' sértett kebelben; a' járandó fizetésért; a' halandó embernek; dicsérendő tulajdonságul 'stb.*

2-or) A' hasonlítási lépcsőket némelyek fölveszik, például: *érző, érző-bb, leg-érző-bb; tanult, tanult-abb, leg-tanult-abb; nyugott, nyugott-ab, leg-nyugott-abb; kelendő, kelendő-bb, leg-kelendő-bb; hajlandó, hajlandó-bb, leg-hajlandó-bb 'stb.*

HARMADIK FEJEZET.

N é v m á s.

Mi a' névmás?

A' névmás, melly névpótólónak is neveztetik, olly beszéd-rész, melly a' nevek helyett szokott tétetni, hogy azok' ismétlését elkerüljük; mert p. o. ha így, mindig ismételve a' nevet, íránk: *Tanító* nem szeretlek *gyerrekeket*, mert *gyerrekek* nem vagytok szorgalmasok, sokszor buzdítottalak *tanító* arra, hogy iparkodjatok, de *gyerrekek* nem ügyeltetek az *tanító* szavaimra, holott *gyerrekek'* boldogságát mozditanátok elő, ha *tanító*nak szót fogadnátok; mennyivel kellemesebben hangzik így: *Én* nem szeretlek *benneteket*, mert *ti* nem vagytok szorgalmasok, sokszor buzdítottalak *én* arra, hogy iparkodjatok, de *ti* nem ügyeltetek az *én* szavaimra, holott a' *magatok'* boldogságát mozditanátok elő, ha *nekem* szót fogadnátok.

Hányféle a' névmás?

A' névmás hétféle, mellyek ekképen következnek:

1-ör) Személyes névmás: *én, te, ő; mi, ti, ők.*

2-or) Visszahozó névmás: *magam, magad, maga, magunk, magatok, magok.* — Ezen visszaható névmások a' sze-

mélyes névmásokkal illy módon összetéve is használtatnak nagyobb nyomadék-adás végett: *en* magam, *ten* magad, *ön* maga, *min* magunk, *tin* magatok, *ön* maguk.

3-or) Mutató névmás: *az* *ex*, *amaz* *emex*, *azon* *ezen*, *ugyanaz* *ugyanex*.

4-er) Kérdő névmás: *ki?* *kicsoda?* személyekről csak magánosan; *mi?* *micsoda?* csak dologról 's mind magánosan mind társilag valamelly névvel használtatik, p. o. *mi* járatban vagy? *micsoda* üzenetet hozol? Itt a' *mi* és *micsoda*, név társaságában fordul elő. A' többi kérdő névmások e' következők: *mellyik?* *millyen?* *micsodás?* *minemű?* *minő?* *miféle?* *hány?* *hányféle?* *mennyiféle?*

5-ör) Kötnévmás: melly azért mondatik kötnévmásnak, mivel két mondatst köt össze; a' kötnévmás e' következő kettő: *ki* vagy *a'* *ki* személyről mondatik, *melly* vagy *a'* *melly* személytelen dolgokat jelent, p. o. Az az ember, *kit* mondtál; a' *cél*, *mellyet* magadnak kitűztél, dicséretes. — Egyébiránt *melly* névmást gyakran személyről is használjuk, mint: a' *melly* ember kötelességét nem teljesíti, terhére van a' társaságnak. De ugy tetszik, itt a' *melly*ből az *ik* kimaradt, és *mellyik* névmást kell érteni.

6-or) Határozatlan névmások: *kiki*, akárki, valaki, senki, mindenki, mindnyájan, akármellic, valamellyik, némelyik, akármelly, akármi, valami, semmi; olly, illy, ollyan, illyen, akármillyen, különféle; egyik, másik, egymás; néhány, valahány, mind, annyi, ennyi.

7-er) Birtokos névmások. Ezek kétfélék: a) függetlenek, mint: *enyém*, *teéd*, *övé*; *enyeim*, *teeid*, *övéi*; *mienk*, *tietek*, *övék*; *mieink*, *tieitek*, *övéik*; b) ragnévmások, mint: *om* *em* *m*, *od* *ed* *d*, *a* *e* *ja* *je*; *aim* *eim* *im*, *aid* *eid* *id*, *ai* *ei* *i*; *unk* *ünk*, *atok* *etek*, *uk* *ük*; *aink* *eink*, *aitok* *eitek*, *aik* *eik* *ik*. — Ezen utolsók magánosan sohasem használtatnak, hanem csak a' nevekhöz ragasztva.

Miként használtatik a' birtokos névmás?

A' birtokos névmás következő módon használtatik:

1-ör) A' független névmás csak magánosan főnév nélkül, vagy pedig a' főnév után e' kérdésekre: *kié?* *kiéi?* *kiké?* *kikéi?*

p. o. *kié* ez a' könyv? *enyém*; *kiéi* ezek a' tollak? *enyeim*, vagy Jánoséi; *kiké* ez a' könyv? *mienk* vagy *tietek*; ez a' könyv *enyém*, ezek a' könyvek *övéi*, 'stb.

2-or) A' ragnévmások a' névvel hátul összeragadnak, mint a' következő példák mutatják:

Egyes szám.

Ház-om	ház-od	ház-a	ház-aim	ház-aid	ház-ai
könyv-em	könyv-ed	könyv-e	könyv-eim	könyv-eid	könyv-ei
óra-m	óra-d	óra-ja	óra-im	óra-id	óra-i
kefé-m	kefé-d	kefé-je	kefé-im	kefé-id	kefé-i

Többes szám.

ház-unk	ház-atok	ház-uk	ház-aink	ház-aitok	ház-aik
könyv-ünk	könyv-etek	könyv-ük	könyv-eink	könyv-eitek	könyv-eik
óra-nk	óra-tok	óra-jok	óra-ink	óra-itok	óra-ik
kefé-nk	kefé-tek	kefé-jök	kefé-ink	kefé-itek	kefé-ik.

Miként ragasztatik a' személyes névmás?

Minden más ragozható beszédrész szabályosan ragoztatik kivéven a' személyes névmást: *én, te, ő; mi, ti, ők*, mellyek rendetlenül, tudniillik elül 's néha egészen elváltoztatva veszik föl a' segéd-vagy egyébűtt ragnévmásokat, mint a' példában láthatni.

Egyes szám.

Helyragok.

<i>Nevező</i>	<i>én</i>	<i>te</i>	<i>ő</i>
<i>Beható</i>	<i>belé-m</i>	<i>bel-éd</i>	<i>bel-é</i>
<i>Marasztaló</i>	<i>benn-em</i>	<i>benn-ed</i>	<i>benn-e</i>
<i>Kiható</i>	<i>belől-em</i>	<i>belől-ed</i>	<i>belől-e</i>
<i>Közelítő</i>	<i>hozz-ám</i>	<i>hozz-ád</i>	<i>hozz-á</i>
<i>Felható</i>	<i>rá-m</i>	<i>rá-d</i>	<i>raj-ta</i>
<i>Alápitó</i>	<i>rajt-am</i>	<i>rajt-ad</i>	<i>rá-ja</i>
<i>Leható</i>	<i>ról-am</i>	<i>ról-ad</i>	<i>ról-a</i>
<i>Távolító</i>	<i>től-em</i>	<i>től-ed</i>	<i>től-e</i>
<i>Veszteglő</i>	<i>nál-am</i>	<i>nál-ad</i>	<i>nál-a.</i>

Különféle ragok.

<i>Tulajdonító</i>	nek-em	nek-ed	nek-i
<i>Szenvedő</i>	engem-et	téged-et	ő-t
<i>Okadó</i>	ért-em	ért-ed	ért-e
<i>Segítő</i>	vel-em	vel-ed	vel-e.

Többszám.*Helyragok.*

<i>Nevező</i>	mi	ti	ők
<i>Beható</i>	belé-nk	belé-tek	belé-jök
<i>Marasztaló</i>	benn-ünk	benn-etek	benn-ük
<i>Kiható</i>	belől-ünk	belől-etek	belől-ük
<i>Közelítő</i>	hozz-ánk	hozz-átok	hozzá-jok
<i>Felható</i>	rá-nk	rá-tok	rá-jok
<i>Allapító</i>	rajt-unk	rajt-atok	rajt-uk
<i>Leható</i>	ról-unk	ról-atok	ról-uk
<i>Távolító</i>	től-ünk	től-etek	től-ük
<i>Veszteglő</i>	nál-unk	nál-atok	nál-uk.

Különféle ragok.

<i>Tulajdonító</i>	nek-ünk	nek-tek	nek-ik
<i>Szenvedő</i>	mink-et	titek-et	ők-et
<i>Okadó</i>	ért-ünk	ért-etek	ért-ük
<i>Segítő</i>	vel-ünk	vel-etek	vel-ük.

Mit kell az eddig előadott beszédrészekről tudnunk?

Az eddig előadott beszédrészekről azt kell tudnunk, hogy mind valamennyi, a' főlebb 15 lapon látható példa szerint, szabályosan ragad, (a' Névmutatót kivevén); minél fogva a' magyar nyelvben nem létezik első vagy második vagy éppen harmadik 's negyedik úgy nevezett ejtegetés (declinatio), mert nem gondolhatni nevet, melly a' már említett példa szerint nem ragasztathatnék, p. o.

Tulajdonnév: Móses-be, Móses-ben, Móses-ből, Móses-től, Móses-sel, Móses-nek, Móses-ért, 'stb.

Köznév: város-ba, város-ban, város-bul, város-tól, város-sal, város-nak, város-ért, város-nál, város-ig, 'stb.

Melléknév: nagy-*ba*, nagy-*ban*, nagy-*ból*, nagy-*tól*, nagy-*gyal*, nagy-*ért*, 'stb.

Számnév: kilencz-*be*, kilencz-*ben*, kilencz-*ből*, kilencz-*től*, kilencz-*ig*, kilencz-*ért*.

Részesülők: { írő-*ba*, írő-*ban*, írő-*bul*, írő-*tul*, írő-*val* 'stb.
sértett-*be*, sértett-*ben*, sértett-*ből*, sértett-*től*.
halandó-*ba*, halandó-*ban*, halandó-*bul*, halandó-*tul*.

Névmás: ki-*be*, ki-*ben*, ki-*ből*, ki-*től*, ki-*vel*, ki-*t*.

Független névmás: enyém-*be*, enyém-*ben*, enyém-*ből*, enyém-*től*.

Birtokosnév: órá-*mba*, órá-*ban*, órá-*ból*, órá-*tól*, órá-*at*.

NEGYEDIK FEJEZET.

Névhatározó.

Mi a' névhatározó 's hányféle?

Névhatározó az, melly a' név értelmét módosítja 's mindig közvetlen a' név után szokott állni, hónnét *utoljárónak* is nevezetik. — Tulajdonságukra nézve a' névhatározók nem sokat különböznek egymástól, hanem csak alakukra. A' névhatározók kétfélék: *magánosan állók* és *névhez ragadók*.

1-ör) *Magánosan állók*, mellyek a' következők:

alá	elé	főlé	íránt	körött	mellett
alatt	előtt	fölött	kivül	köröl	mellől
alól	elől	gyanánt	közé	mögé	miatt
belé	ellen	hegyé	között	mögött	után
belül	felé	hegyett	közöl	mögöl	véggett.
belől	felől	helyett	köré	mellé	

2-or) *Névhez ragadók*, mellyek a' következők, mint már fölebb a' névragasztásnál láttuk:

ba, *be*: ház-*ba*, könyv-*be*, város-*ba*, emlékezet-*be*.

ban, *ben*: ház-*ban*, könyv-*ben*, város-*ban*, erdő-*ben*.

ból, *ből*, *bul*, *ből*: ház-*ból*, könyv-*ből*, város-*bul*, viz-*ből*.

ért: ház-*ért*, könyv-*ért*: toll-*ért*; nyereség-*ért*.

hoz, *hez*: ház-*hoz*, kert-*hez*, hid-*hoz*, eredet-*hez*.

ig: ház-*ig*, kert-*ig*, hid-*ig*, a' temető-*ig*.

on, an, en, ön, n: ház-*on*, kert-*en*, könyv-*ön*, erdő-*n*.
nak, nek: ház-*nak*, kert-*nek*, más-*nak*, ész-*nek*.
nál, nél: ház-*nál*, kert-*nél*, más-*nál*, tűz-*nél*.
ra, re: ház-*ra*, könyv-*re*, más-*ra*, tűz-*re*.
ról, ről, rul rül: ház-*ról*, só-*rul*, tűz-*ről*, kö-*rül*.
at, ot, et, öt, t: ház-*ot*, út-*at*, tűz-*et*, gyök-*öt*.
tól, től, tul, túl: ház-*tól*, kert-*től*, város-*tul*, víz-*tül*.
ul, ül: ház-*ul*, kert-*ül*, emlék-*ül*.
val, vel: ház-*zal* (val), emlék-*kel* (vel).
vá, vé: ló-*vá*, eső-*vé*, ház-*zá*, kert-*té*.

Ragaszthatók-e a' magánosan álló névhatározók?

A' magánosan álló névhatározók következőkép ragasztatnak:

alá- <i>m</i>	alatt- <i>am</i>	kivül- <i>em</i>	után- <i>am</i>	között- <i>em</i>
alá- <i>d</i>	alatt- <i>ad</i>	kivül- <i>ed</i>	után- <i>ad</i>	között- <i>ed</i>
alá- <i>ja</i>	alatt- <i>a</i>	kivül- <i>e</i>	után- <i>a</i>	között- <i>e</i>
alá- <i>nk</i>	alatt- <i>unk</i>	kivül- <i>ünk</i>	után- <i>unk</i>	között- <i>ünk</i>
alá- <i>tok</i>	alatt- <i>atok</i>	kivül- <i>etek</i>	után- <i>atok</i>	között- <i>etek</i>
alá- <i>jok</i>	alatt- <i>uk</i>	kivül- <i>ök</i>	után- <i>uk</i>	között- <i>ük</i>
mellé- <i>m</i>	melett- <i>em</i>	ellen- <i>em</i>	fölé- <i>m</i>	fölött- <i>em</i>
mellé- <i>d</i>	melett- <i>ed</i>	ellen- <i>ed</i>	fölé- <i>d</i>	fölött- <i>ed</i>
mellé- <i>je</i>	mellett- <i>e</i>	ellen- <i>e</i>	fölé	fölött- <i>e</i>
'stb.	'stb.	'stb.	'stb.	'stb.

Mit kell még tudnunk a' névhatározókról?

A' névhatározókról a' következőket kell még tudnunk:

1-ör) Vannak még némelyek a' főlebb előszámláltakon kívül, mellyek nem szenvednek ragasztást, ilyenek: *innen, túl, fogva, gyanánt, képen, nézve, mulva, együtt, képest, óta:* ide tartoznak még e' következők is, mint: *áttalellenében, elébe, fölébe, irányában, javára, létere, módra, számra, okáért, tájban, kedveért, felül.*

2-or) E' névhatározók közül némelyek az előttük lévő neveket bizonyos ragokkal kívánják használtatni, így p. o. *val vel* ragot kíván: *együtt*; *bátyjával, nénjével együtt. nál nél:* — — *fogva; hajánál fogva* huzta ki őt.
ra, re: — — *nézve; észére nézve* derék, de erkölcsére *nézve* hitvány ember.

tól, től: ragot kíván fogva; holnap~~tól~~ fogva, vagy ma estvétel~~től~~ fogva nem dolgozom.

nak, nek: — — javára, kedveért, okáért, általeellenében, p. o. hazának javára, barátságnak okáért, anyám' kedveért.

on, en, n: — — kívül, tul, innen, belül, alul, által, felül, mint, fizetésen felül, a' városon kívül, az árkon belül 'stb.

hoz, hex: — — képest; a' munkához v. fizetéshez képest.

ÖTÖDIK FEJEZET.

I g e.

Mi az ige?

Az ige olly beszédrész, melly létet vagy cselekvést, vagy szenvedést jelent, 's mellynek módjai és idői, azaz: minden egyéb beszédrészekről különböző tulajdonságai vannak; számbéli és személybeli tulajdonsága a' nevekkal és névmásokkal is közös p. o. irok, irtam, irjon, írnék, irandanék, irtam volna 'stb.

Hányfélék az igék általában?

Az igék általában háromfélék, tudniillik:

- 1-öv) Szabályos vagy rendkövető igék.
- 2-or) Rendhagyók vagy nem tisztán szabályosak.
- 3-or) Személyetlen igék.

ELSŐ CZIKKELY.

Szabályos igék.

Mellyek a' szabályos igék és hányfélék?

Szabályos igék azok, mellyeknek ragasztatása bizonyos rendszerint történik, 's attól sem modra sem időre nézve el nem távoznak.

A' szabályos igék három osztályuak, t. i.

- 1-ör) Cselekvő vagy mivelő igék.
- 2-or) Szenvedő igék.
- 3-or) Középigék.

A. Cselekvő igék.

Hányfélék ismét a' cselekvő igék?

A' cselekvő igék, melyek tárgyas igéknek is neveztethek, ismét háromfélék:

1-ör) *Átható*; minden cselekvő igét áthatónak mondunk, ha a' cselekvés nem magára a' cselekvőre, hanem más tőle különböző tárgyra vitetik vagy irányoztatik p. o. *én becsülöm embertársomat; te nem ohajtod a' haza' minden polgárának boldogságát. Ő gyermekeit rosszul neveli.* Itt: *én, te, ő, a' cselekvők; a' tárgyak pedig: embertársomat, boldogságát 's gyermekeit; a' cselekvő igék pedig: becsülöm, ohajtod, neveli.*

2-or) *Visszaható*; ha a' cselekvés nem más tárgyra hanem magára a' cselekvőre hat vissza, az ige természetesen visszahatónak neveztetik; p. o. *ő elbizza magát; fiam jól viseld magadat! mi csak magunkat vádolhatjuk: elbizza, viseld, vádolhatjuk, visszaható igék, mivel a' cselekvők és tárgyak ugyanazok.*

3-or) *Miveltető*; ha az alapszó alatt értetett személy nem maga cselekszik, hanem közvetve más által megy végbe a' cselekvés, akkor az ige *tat, tet*; vagy ha az ige csak egy tagu, *at, et*, képzővel nevededik és miveltetőnek mondatik, p. o. *én tégedet megtanítatlak, ha magadat érdemessé teszed rá; te rosszul nevelteted gyermekeidet.*

Hányfélék lehetnek még a' cselekvő igék?

1-ör) *Gyökükre nézve a) tiszta törzsökűek* vagy egytaguak, mint: *lát, hall, ad, vár; b) kétséges törzsökűek*, vagy több taguak: mint: *keres, nevet, ígér, hárit, használ 'sth.*

2-or) *Tárgyukra nézve a) határozottak*, p. o. *látja nyomosságát; ismeri körülményeimet; megadom a' mit ígérek; b) határozatlanok*, p. o. még ő is *lát* majd egykor nyomorúságot; ő senkit sem *ismer*; ő sokat *kölcsönöz*, de *meg* nem *ad* semmit.

B. Szenvedő igék.

Mi a' szenvedő ige 's honnét képeztetik?

A' szenvedő ige nem egyéb mint átváltozott cselekvő, azaz: a' mi a' cselekvő igés mondasban tárgy volt, az alapszóvá vagy

cselekvővé leszen, p. o. *a' jó nevendéket szereti a' nevelő*; e' mondásban: nevelő az alapszó, szereti cselekvő ige, 's nevendéket a' tárgy; e' mondás így megfordítva szenvedő értelmű leszen: *a' jó nevendék szerettetik a' nevelőtül*.

A' szenvedő ige csak cselekvő igétől képezthetik következő képzőkkel: *tatik tetik*, vagy ha a' cselekvő ige egytagu: *atik, etik* *) , p. o. keres-*tetik*, ajánl-*tatik*, vár-*atik*, kér-*etik*. Mind a' három személyben 's mind a' két számban így történik a' képzés: ajánl-*tatom*, ajánl-*tatol*, ajánl-*tatik*, ajánl-*tatunk*, ajánl-*tattok*, ajánl-*tatnak*; kér-*etem*, kér-*etik*, kér-*etel*, kér-*elünk*, kér-*ettek*, kér-*etnek*; vár-*atom*, vár-*atol* 'stb.

C. Közép igék.

Hányfélék a' közép igék?

A' közép igék, mellyek tárgyatlan igéknek is helyesen neveztetnek, lehetnek kétfélék:

I. *Alakukra* nézve *ik*-esek, mint: dolgoz-*ik* gondolkoz-*ik*, ábrándoz-*ik*, aggód-*ik*; vagy *ik*-telenek, mint: jár, kell, függ, vigyáz, fut.

II. *Értelmökre* nézve vannak háromfélék:

1-ör) *Cselekvő középigék*, mellyek szinte cselekvést jelentenek ugyan, de a' cselekvés külső tárgyra nem terjed, 's így magok mellett szenvedő esetet nem kívánnak, p. o. mozog, fut, fürdik, gondolkodik, forgolódik 'stb.

2-or) *Szenvedő középigék*, mellyek az alapszónak mintegy belső szenvedését jelentik, mint: sinlódik, emésztődik, irtózik, aggódik, tengődik, ütődik, betegeskedik 'stb.

3-or) *Állapot- vagy létigék*, mellyek sem cselekvést, sem szenvedést nem, hanem *levést, létmódot, létezést* jelentenek, mint: szépül, nevededik, áll, fekszik, aluszik, lesz, létezik, van, ül, ásítózik 'stb.

*) Tulajdonképen a' szenvedőige' képzője csak *tat tet, at et*; mert az *ik* mint nem lényeges rész, a' jelen és jövő időt kivéve, mindenütt elmarad, ugyanis nem mondjuk, vár-*atikám*, vár-*atiktam*, kér-*etikném*, hanem az *ik*-et kihagyva így: vár-*atám*, vár-*attam*, kér-*etném*, kér-*ettünk*, ajánl-*tatott* 'stb.

Milly képzőkkel 's milly beszédrészekből képezhetni igéket?

I. Cselekvő igék képeztetnek:

1-ör) *Főnevekből* következő képzőkkel:

- a) *ol el al*, mint: gond-*ol*, ügy-*el*, tűz-*el*, vas-*al*, szag-*ol*.
- b) *ász ész*: vad-*ász*, hal-*ász*, eger-*ész*, böng-*ész* 'stb.
- c) *oz az ez z*: ok-*oz*, kötel-*ez*, oltal-m-*az*, szeg-*ez* 'stb.
- d) *lál lel*: kém-*lel*, szám-*lál*, hir-*lel*, táp-*lál*.

2-or) *Melléknavekből e'* képzőkkel:

- a) *ít*, mint: nagy-*ít*, szép-*ít*, fehér-*ít*, rút-*ít* 'stb.
- b) *al ol el l*: sok-*al*, rossz-*al*, röst-*el*, keves-*el*, drágá-*l*.

3-or) *Igéből a'* következő képzőkkel:

- a) *at et, tat tet*: ir-*at*, olvas-*tat*, kér-*et*, keres-*tet*.
- b) *hat het*: ir-*hat*, olvas-*hat*, keres-*het*, néz-*het*.
- c) *gat get*: olvas-*gat*, számít-*gat*, üzen-*get* 'stb.
- d) *ogat eget*: ir-*ogat*, kér-*eget*, ad-*ogat*, ver-*eget*.
- e) *dos des*: csap-*dos*, ver-*des*, csip-*des*, lök-*des*.
- f) *kál*: ir-*kál*, jár-*kál*.
- g) *oz öz*: önt-*öz*, köt-*öz*.
- h) *aszt eszt*: fogy-*aszt*, függ-*eszt*, fül-*aszt* 'stb.

II. Szenvedő igék formáltatnak:

Csak cselekvő igéktől, ha az ige egy tagu, *atik etik*, ha pedig az ige többtagu: *tatik tetik* képzőkkel; melly képzők megegyeznek a' miveltető igének némelly képzőivel, p. o.

szenvedő: olvasat-*om*, olvasat-*ol*, olvasat-*ik*, olvasat-*unk*
's t. b.

miveltető: olvasat-*om*, olvasat-*od*, olvasat-*ja*, olvasat-*juk*.

szenvedő: vár-*atám*, vár-*attam*, vár-*atnám*, vár-*aték*.

miveltető: vár-*atám*, vár-*attam*, vár-*atnám*, vár-*atú*.

A' tanuló ugy tudhatja, hogy vajjon szenvedő vagy miveltető è az egész mondas, ha a' néragokra ügyel; mert a' szenvedő ige *távolító*, a' miveltető pedig *szenvedő* ragot kíván, p. o. én Jánostul taníttatom, én János-*t* taníttatom; én Pétertül kérettem, én Péter-*t* kérettem 'stb.

III. Közép igék képeztetnek:

1-ör) Melléknvekből:

- a) *kodik, ködik, kedik* képzőkkel: *gondos-kodik, dühös-kodik, kedves-kedik.*
- b) *ul, ül* képzőkkel, mint: *bús-ul, kék-ül, rút-ul, szép-ül, lágy-ul.*
- c) *odik, edik* képzőkkel, mint: *bátor-odik, erős-odik, keskeny-edik, piros-odik.*
- p) *szik* képzővel, mint: *öreg-szik, meleg-szik, beteg-szik.*

2-or) Főnevekből:

- a) *ad, ed* képzőkkel: *ár-ad, szél-ed, dag-ad, tér-ed* (terjed).
- b) *odik, edik* képzőkkel: *alkony-odik, kerek-edik, vág-odik.*
- c) *kedik, ködik*: *törvény-kedik, bün-hodik.*
- d) *kozik, kezik*: *barát-kozik, tanács-kozik, szövet-kezik.*
- e) *zik* képzővel, mint: *virág-zik, mag-zik, hab-zik, eső-zik.*
- f) *lik* képzővel, mint: *hajnal-lik, dög-lik, hám-lik, rém-lik, fény-lik.*

3-or) Igékből:

- a) *kodik, kedik, ködik* képzőkkel, mint; *gondol-kodik, öltöz-kodik, nevel-kedik.*
- b) *og, ög, eg* képzőkkel: *füstöl-ög, gőzöl-ög, teker-eg, éldel-eg, párol-og.*
- c) *ozik, ezik*, mint: *akad-ozik, oszt-ozik, reped-ezik, mulat-ozik.*
- d) *gál, gél*, mint: *szalad-gál, néz-gél.*
- f) *kál* képzővel: *jár-kál, mász-kál.*

Mit kell az igékről tudnunk?

A' következőket kell tudnunk és megjegyeznünk:

1-ör) Az igéknek *három* ragasztási formájuk van, tudniillik: *határozatlan, határozott*, és *szenvedő-ikes*; ezen három forma szerint ragad minden kigondolható igenem és faj, magokat a' rendhagyókat sem véve ki.

2-or) Minden igének *négy* módja van: *jelentő, köt-parrancsoló, ohajtó* és *határozatlan*; 's *öt* ideje, mint: jelen fél-mult, mult, régenmult és jövő.

3-or) Minden mód, idő 's személy, úgy a' többes szám is az egyes szám' harmadik személyétől származik; vagyis a' jelentő mód' jelen idejének egyes harmadik személye a' határozatlan formában törzsöke mindennek, mi csak igéből származtathatik.

Milly formák szerint ragasztatnak az igék?

Mindennemű 's fajú igék e' következő három forma szerint ragasztatnak, ezeken kívül más forma nem létezik; p. o.

Határozatlan.

Határozott.

Szenvedő-ikes.

J e l e n t ő m ó d.

Jelen idő.

vár(lak)	vár-om	vár-atom
vár-ok	vár-od	vár-atol
vár-sz	vár-ja	vár-atik
vár-unk	vár-juk	vár-atunk
vár-tok	vár-játok	vár-attok
vár-nak	vár-ják	vár-atnak
kér-(lek)	kér-em	nevel-kedem
kér-ek	kér-ed	nevel-kedel
kér-sz	kér-i	nevel-kedik
kér-ünk	kér-jük	nevel-kedünk
kér-tek	kér-itek	nevel-kedtek
kér-nek	kér-ik	nevel-kednek.

Félmult idő.

vár-ék	vár-ám	vár-atám
vár-ál	vár-ád	vár-atál
vár-a	vár-á-(lak)	vár-aték
vár-ánk	vár-ók	vár-atánk
vár-átok	vár-átok	vár-atátok
vár-ának	vár-ák	vár-atának

kér-ék	kér-ém	nevel-kedém
kér-él	kér-éd	nevel-kedél
kér-e	kér-é-(lek)	nevel-kedék
kér-énk	kér-ök	nevel-kedénk
kér-étek	kér-étek	nevel-kedétek
kér-ének	kér-ék	nevel-kedének.

Mult idő.

vár-tam	vár-tam	vár-attam
vár-tál	vár-tad	vár-attál
vár-t	vár-ta-(lak)	vár-atott
vár-tunk	vár-tuk	vár-attunk
vár-tatok	vár-tátok	vár-attatok
vár-tak	vár-ták	vár-attak

kér-tem	kér-tem	nevel-kedtem
kér-tél	kér-ted	nevel-kedté
kér-t	kér-te-(lek)	nevel-kedett
kér-tünk	kér-tük	nevel-kedtünk
kér-tetek	kér-tétek	nevel-kedtetek
kér-tek	kér-ték	nevel-kedtek.

Régenmult idő.

vár-tam volt	vár-tam volt	vár-attam volt
vár-tál —	vár-tad —	vár-attál —
vár-t —	vár-ta —	vár-atott —
vár-tunk —	vár-tuk —	vár-attunk —
vár-tatok —	vár-tátok —	vár-attatok —
vár-tak —	vár-ták —	vár-attak —

kér-tem volt	kér-tem volt	nevel-kedtem volt
kér-tél —	kér-ted —	nevel-kedté —
kér-t —	kér-te —	nevel-kedett —
kér-tünk —	kér-tük —	nevel-kedtünk —
kér-tetek —	kér-tétek —	nevel-kedtetek —
kér-tek —	kér-ték —	nevel-kedtek —

Jövő idő.

vár-andok	vár-andom	vár-atandom
vár-andasz	vár-andod	vár-atandol
vár-and-(lak)	vár-andja	vár-atandik
vár-andunk	vár-andjuk	vár-atandunk
vár-andotok	vár-andjátok	vár-atandotok
vár-andanak	vár-andják	vár-atandnak
kér-endek	kér-endem	nevel-kedendem
kér-endesz	kér-ended	nevel-kedendel
kér-end (lek)	kér-endi	nevel-kedendik
kér-endünk	kér-endjük	nevel-kedendünk
kér-endetek	kér-enditek	nevel-kedendetek
kér-endnek	kér-endik	nevel-kedendenek

Más jövő idő.

várni fogok	várni fogom	váratni fogok
— fogsz	— fogod	— fogsz
— fog	— fogja	— fog
— fogunk	— fogjuk	— fogunk
— fogtok	— fogjátok	— fogtok
— fognak	— fogják	— fognak
kérni fogok	kérni fogom	kéretni fogok
— fogsz	— fogod	— fogsz
— fog	— fogja	— fog
— fogunk	— fogjuk	— fogunk
— fogtok	— fogjátok	— fogtok
— fognak	— fogják	— fognak.

Köt- parancsoló mód.*Jelen 's jövő idő.*

(Egyéb idei nincsenek.)

vár-jak	vár-jam	vár-assam
vár-j	vár-jad v. várd	vár-assál
vár-jon	vár-ja-(lak)	vár-assék
vár-junk	vár-juk	vár-assunk
vár-jatok	vár-játok	vár-assatok
vár-janak	vár-ják	vár-assanak

kér-jek	kér-jem	nevel-kedjem
kér-j	kér-jed v. kér-d	nevel-kedjél
kér-jen	kér-je-(lek)	nevel-kedjék
kér-jünk	kér-jük	nevel-kedjünk
kér-jetek	kér-jétek	nevel-kedjetek
kér-jenek	kér-jék	nevel-kedjenek.

O h a j t ó m ó d.

Jelen idő.

vár-nék	vár-nám	vár-atnám
vár-nál	vár-nád	vár-atnál
vár-na	vár-ná-(lak)	vár-atnék
vár-nánk	vár-nók	vár-atnánk
vár-nátok	vár-nátok	vár-atnátok
vár-nának	vár-nák	vár-atnának
kér-nék	kér-ném	nevel-kedném
kér-nél	kér-néd	nevel-kednél
kér-ne	kér-né-(lek)	nevel-kednék
kér-nénk	kér-nők	nevel-kednénk
kér-nétek	kér-nétek	nevel-kednétek
kér-nének	kér-nék	nevelkednének.

Mult idő.

vár-tam volna	vár-tam volna	vár-attam volna
vár-tál —	vár-tad —	vár-attál —
vár-t —	vár-ta(lak)—	vár-atott —
vár-tunk —	vár-tuk —	vár-attunk —
vár-tatok —	vár-tátok —	vár-attatok —
vár-tak —	vár-ták —	vár-attak —
kér-tem volna	kér-tem volna	nevel-kedtem volna
kér-tél —	kér-ted —	nevel-kedtél —
kér-t —	kérte-(lek)—	nevel-kedett —
kér-tünk —	kért-tük —	nevel-kedtünk —
kér-tetek —	kér-tétek —	nevel-kedtetek —
kér-tek —	kér-ték —	nevel-kedtek —

(Régen mult idő hiányzik.)

Jövő idő.

vár-andanék	vár-andanám	vár-atandanám
vár-andanál	vár-andanád	vár-atandanál
vár-andana	vár-andaná-(lak)	vár-atandanék
vár-andanánk	vár-andonók	vár-atandanánk
vár-andanátok	vár-andanátok	vár-atandanátok
vár-andanának	vár-andanák	vár-atandanának
kér-endenék	kér-endeném	nevel-kedendeném
kér-endenél	kér-endenéd	nevel-kedendenél
kér-endene	kér-endené-(lek)	nevel-kedendenék
kér-endenénk	kér-endenők	nevel-kedendenénk
kér-endenétek	kér-endenétek	nevel-kedendenétek
kér-endenének	kér-endenék	nevel-kedendenének.

Más jövő idő.

várni fognék	várni fognám	vár-atni fognék
— fognál	— fog-nád	— fognál
— fogna	— fogná-(lak)	— fogna
— fognánk	— fognók	— fognánk
— fognátok	— fognátok	— fognátok
— fognának	— fognák	— fognának
kérni fognék 'stb.		kéretni fognék 'stb.

Határozatlan mód.*Személyetlenül.*

vár-ni	vár-atni
kér-ni	nevel-kedni

Személyes ragokkal

vár-nom kell	kér-nem kell	vár-atnom kell
vár-nod —	kér-ned —	vár-atnod —
vár-nia —	kér-nie —	vár-atnia —
vár-nunk —	kér-nünk —	vár-atnunk —
vár-notok —	kér-netek —	vár-atnotok —
vár-niök —	kér-niök —	vár-atniök —
nevel-kednem kell	nevel-kedned kell	nevel-kednie kell
nevel-kednünk —	nevel-kednetek —	nevel-kedniök —

Allapotjegyző.

vár-ván, várva	vár-atván, vár-atva
kér-vén, kér-ve	nevel-kedvén, nevel-kedve.

Részesülők.

<i>Jelen:</i> vár-ó, kér-ő	vár-ató, nevel-kedő
<i>Mult:</i> vár-t, kér-t	vár-atott, nevel-kedett
<i>Jövő:</i> vár-andó; kér-endő	vár-atandó, nevel-kedendő.

Mikor tétetik az ige határozott formába?

Az ige határozott formában használtatik:

1-ör) Minden tulajdonnevek' szenvedő esetével, akár megelőzze akár pedig kövesse az igét; p. o. még Magyarországot sem ismered, már is külföldre utazol; a' Dunát szabályozandják; ha Franklint követnéd, meggazdagodhatnál; Budapestet a' leendő híd egy várossá teendi; a' Balatont igen mélynek mondják, 'stb.

2-or) Valahányszor a' szenvedő esetben levő köznevet némutató előzi meg, p. o. a' dolgot kerüli, az ujságot olvassa; a' könyveket rendezi; nem az igazságot tartja szem előtt; a' gazdasági tudományokat csak mellékes dolgoknak tartják.

3-or) A' birtokosnév' szenvedő esetével, p. o. hazáját elárulta; szorgalmadat bámulom; könnyelműségedet még egykor megsiratod; a' jobbágyok eddig csak használatul birt telkeiket örök áron megvehetik 'stb.

4-er) Ezen névmások előtt vagy után: *őt, őket, azt, amaxt, ext, emext, magamat, magát, magunkat, magatokat, magukat, mindnyájukat, egymást*; sőt ha e' mutató névmások: *axt, ext*, csak alattomban értetnek is; p. o. *őt* nem ismerem; *őket* is meghítad? nekem mindegy; akár *axt* akár *ext* használod; *amaxt* megtartom, *emext* eladom; csak *magamat* vádolhatom; ha nem boldogultok, *magatokat* okozzátok; *axt* hallom hogy elútazott; gondolom (azt) mért akar oda menni; beszélík (azt) de nem hiszem (azt) 'stb.

5-ör) Az *ik*-kel végződő nevek' szenvedő esetével, mint: a' jobbikat neked adom, a' rozsbabbikat megtartom; a' harmadikat elvesztettük; a' tizediket választja; a' leghitványabbikat küldötte el 'stb.

Milly észrevételek fordulnak elő az igeragasztásra nézve?

Hogy minden ígét helyesen és hibátlanul ragasztthassunk, a' következő pontokat szükséges szem előtt tartanunk:

1-ör) Ha a' gyökige vagy igerörzsök magánhangzón kiváltkép *ó ó í ú-n* végződik, olly képzők vagy ragok előtt, melyek szinte magánhangzón kezdődnek, *v* közbetételt kíván p. o. ró, ro-*v*-ok, ro-*v*-ék, ro-*v*-ám; lö, lö-*v*-ök, lö-*v*-ünk, lö-*v*-end; hí, hi-*v*-ok, hi-*v*-at, hi-*v*-and; szí, szí-*v*-á, szí-*v*-ok, szí-*v*-unk jő, jö-*v*-ök; bú, bu-*v*-ok, bu-*v*-ék; fú, fu-*v*-ok, fu-*v*-om 'stb. — Ezen említett magánhangzók hosszúk lévén, ragasztásban mindig rövidre változnak: mint: lö, lö-*v*-ünk, lö-*v*ök, lö-*v*ém; hí, hi-*v*om; ri, ri-*v*ás 'stb.

2-or) Ámbár a' második személy az igerörzsöktől a' határozatlan forma' jelentő módjának jelen idejében *sz-szel* képeztetik, de ha a' törzsökige *s sz sz* betükön végződik, a' második személy (szebb hangzás vagy könnyebb kiejtés végett) nem *sz-szel* hanem *ol al öl* ragokkal képeztetik, p. o. olvas, áz, mász, vadász, keres, öntöz, a' második személy: olvas-*ol*, ás-*ol*, mász-*ol*, vadász-*ol*, öntöz-*öl*, 's nem: olvas-*sz*: áz-*sz*, mász-*sz*, keres-*sz*, öntöz-*sz* 'stb. ezek nehéz kimondatuak lévén.

3-or) A' *t* vagy *ít*, 's általában két mássalhangzón végződő ige a' hozzá járuló képző vagy rag előtt, néha a' szebb hangzás, máskor pedig a' könnyeb kimondhatás végett majd *a* e, majd meg *ot et öt* közbetételt kíván, p. o. mond-*a*-ni, mond-*a*-sz, mond-*ot*-tam, mond-*a*-nék; vet-*et*-tem; int, int-*e*-ni, int-*e*-ném, int-*e*-sz, int-*et*-tem; önt, önt-*öt*-tem, önt-*öt*-tünk; hasít, hasít-*a*-sz, hasít-*ot*-tam 'stb.

4-er) Olly magoshangu igeek, mellyeknek végtagjaiban *ö ő ü ü* betük' valamellyike találhatik, mint: öl, tör, ül, füstöl, öntöz, örül, örül 'stb.; *ek, em, ed, tek* ragok helyett ök, öm, öd, tök ragokat kívánnak, p. o. tör-ök, ül-ök, ül-tök, örül-tök, örül-ök, öntöz-ött, 'stb.

5-ör) A' köt-parancsoló módban *j* ugyan a' képző betű, de ha az igerörzsök *t s sz sz* betükön, aztán *ít* szótagon végződik, következőket szükséges tudnunk:

a) A' *t* végű igeek *e' t* betűt *ss*-re változtatják, mint: vet, vessünk, vessetek; üt, üssétek; meg ne üssetek; fut, fussunk 'stb.; ha pedig a' *t* betű előtt valamely mássalhangzó van,

vagy *é i*, csak a' parancsoló mód' *j* betűje változik *æ*-re, mint: ért, értsétek, egyetértsünk; intsetek, intsünk; vét, ne vétsetek senkinek; még ellenségünknek se vétsünk; hasít, hasítsátok el; tart, tartsátok meg fogadástokat 'stb.

b) Az *s sz æ* betűkön végződő igék a' parancsoló mód' *j* betűjét ezen betűkre kívánják változtatni, p. o. ás, ássuk, ássatok, áss; olvas, olvassunk, olvassatok; halász, halászsátok; vadász, sokan csak a' maguk hasznát vadászsák; öntöz, öntözzétek; néz, nézzétek 'stb.

6-or) A' határozott forma' jelen idejének egyes harmadik személye, a' mély hangú igékben mindig *ja* raggal képeztetik, de ha az igeörzsök *s sz æ* betűkön végződik a' *ja* ragnak *j* betűje ez említett betűkre változik, p. o. ásom, ásod, ássa; vadászom, vadászod vadászsza 'stb. 's ez a' többes számban is megtartatik, mint: ássuk, ássátok; vadászsuk, vadászsátok 'stb.

7-er) Az igék közül némelly többtagu 's *eg og ög, el ol öl, ed od öd, or er ör, ez oz öz* végzetűek, ragasztásukkal utolsó hangzójukat kihagyják, de a' *j*-vel 's egyéb mássalhangzóval kezdődő ragok előtt nem, p. o. mozog, moz-gok, moz-gunk, moz-gat; tipor, tip-rom, tip-rod, tiporja; kesereg, keser-gek, keser-günk, kesergjen; gyötör, gyöt-röm, gyötörjük 'stb. Ilyenek a' következők: könyörög, háborog, érdemel; söpör, öröz, érez, szerez, terem, gyakorol, vezérel, öldököl 'stb.

8-or) A' következők: *metsz, fest, ereszt, fáraszt, epeszt, veszt* v. *veszejt*, némileg rendetlenül veszik föl a' köt-parancsoló' ragát, p. o. *metsz*: messek, mess, messen, messünk, messetek; *fest*: fessek, fess, fessen, fessünk, fessetek, fessenek; *ereszt*: ereszszek, ereszsz, ereszszetek, ereszsziük, ereszszenek; *fáraszt*: fáraszsam, fáraszszon, fáraszsunk, fáraszsz; *epeszt*: epeszsz, epeszszünk, epeszszetek, epeszszük; *vest*: veszejt, veszejtsek, veszejtsünk 'stb.

9-er) A' határozott forma' köt-parancsoló módjának egyes második személyében *jad jed* helyett igen gyakran csak *d* használtatik p. o. vár-*d*, add, tartsd, nézd nevel*d*, fizes*d*, 'stb. vár-*jad*, ad-*jad*, tart-*sad*, néz-*zed*, nevel*jed*, fizess*ed* helyett. *Hagy, lát* rendetlenül is ragasztatnak, p. o. hadd, ládd, mint: hadd lám, hadd beszéljen.

MÁSODIK CZIKKELY.

Rendhagyó igék.

Mik 's mellyek a' rendhagyó igék?

Mind rendhagyó igék azok, mellyek a' főlebb előadott szabályos igék' ragasztásától némileg eltávoznak. Azonban a' rendhagyó igéknek szabálytalansága nem a' hozzájuk toldandó ragok' rendetlenségében áll, — mert a' ragok (egy pár igecéit kivévén) mindig ugyanazok, hanem az ige-törzsök' utolsó betűjének elváltozásában, néha pedig kihagyatásában, p. o. *vesz, tesz, hisz* 'stb. e' rendhagyó igék utolsó betűjüket elhagyják, 's *t v* betűt vesznek föl helyettök, vagy pedig, a' mi mindegy, elváltoztatják; mint: *vet*-tem, *tet*-tem, *hit*-tem, *hi-v*-ék, *te-v*-ék 'stb. A' hozzájuk járulandó ragok épen azok, mellyek a' szabályosoknál.

Miként ragasztatnak a' rendhagyó igék?

A' rendhagyó igéket egyenként ragásztatni hoszadalmas lenne, elég leszen csak azon időket kitenni, mellyekben az ige-törzsök' betűje elváltozik vagy kimarad, 's a' rendetlenség történik. A' rendhagyó igék betűrendben ekkép következnek, mellyek' törzsökének elváltozandó vagy kimaradó része a' gyöktől vonás által különböztetik el, 's a' helyette teendő rag követi.

<i>Törzsök,</i>	<i>féltmult,</i>	<i>mult,</i>	<i>jövő,</i>	<i>ohajtó jel. rész.,</i>	<i>határo-</i>	
				<i>mód,</i>	<i>zatlan.</i>	
alu-szik	-vám	-dtam	-vandom	-dnám	-vó	-dni
beteg-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő	-edni
cselek-szik	-vém	-edtem	-edendem	-edném	-edő,-vő	-edni
dicsek-szik	-vém,edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő,-vő	-edni
eskü-szik	-vém	-dtem	-dendem	-dném	-dő,-vő	-dni
c-szik	-vém	-ttem	-endem	-nném	-vő	-nni
fek-szik	-vém	-üdtam	-vendem	-üdném	-vő	-üdni
harag-szik	-udám	-udtam	-udandom	-udnám	-uvó	-udni
hideg-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-dő	-edni
hi-sz	-vék	-ttem	-endek	-nnék	-vő	-nni
i-szik	-vám	-ttam	-andom	-nnám	-vó	-nni
le-sz	-vék (lön)	-ttem	-endek	-nnék	-vő	-nni
meleg-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő	-edni
me-gy	-nék	-ntem	-nendek	-nnék	-nő	-nni
menek-szik	-vém	-edtem	-vendem	-edném	-edő	-edni
nevek-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő	-edni
részeg-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő	-edni
nyug-szik	-vám	-odtam	-vandom	-odnám	-vó	-odni

öreg-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő	-edni
te-sz	-vék (tön)	-ttem	-endek	-nnék	-vő	-nni
veszek-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő	-edni
ve-sz	-vék (vön)	-ttem	-endek	-nnék	-vő	-nni
vi-sz	-vék	-ttem	-endek	-nnék	-vő	-nni.

Mit kell még e' rendhagyó igékről tudni?

Ez igékről még e' következőket kell tudni, hogy:

1-ör) Némellyek a' köt-parancsoló módban *j* helyett *gy-t* kívánnak, mint: eszik, hisz, iszik, lesz, tesz, vesz, visz, p. o.

egye	egyé	egyék,	együnk	egyetek	egyenek
higye	higy	higyen,	higyünk	higyetek	higyenek
igye	igyé	igyé,	igyunk	igyatok	igyanak
legye	légy	legyen,	legyünk	legyetek	legyenek
tegye	tégy	tegyen,	tegyünk	tegyetek	tegyenek
vegye	végy	vegyen,	vegyünk	vegyetek	vegyenek
vigye	vigy	vigyen,	vigyünk	vigyetek	vigyenek.

2-or) Némellyek, főkép *szik* végzetűek, *edik*-kel is végződnek és akkor a' szabályos *igék'* formája szerint ragasztatnak, mint: veszekszik v. veszekedik, betegszik v. betegedik, hidegszik v. hidegedik 'stb.; p. o. betegedém, betegedél, betegedék, betegedénk, betegedétek 'stb.

3-or) Ez előadott rendhagyó igéknek kitett első személyét tudván, a' többi személyek is szabályosan következnek, p. o.

vivék,	vivél,	vive,	vivénk,	vivétek,	vivének;
vittem,	vittél,	vitt,	vittünk	vittetek,	vitték;
viendek,	viendesz,	viend,	viendünk.	viendetek,	viendenek 'stb.

4-er) A' következők: *hisz, tesz, visz, vesz*, cselekvő igék; sőt egyebek is válhatnak közülök cselekvő értelműekké, mint: *eszik, iszik*.

Miként ragasztatik a' van személyes ige?

A' van személyes ige következőleg ragasztatik:

Jelentő mód.

Kívánó mód.

<i>jelen idő.</i>	<i>félmúlt idő.</i>	<i>múlt idő.</i>	<i>jelen idő.</i>	<i>múlt idő.</i>
vagyok	valék	voltam	volnék	voltam volna
vagy	valál	voltál	volnál	voltál —
van	vala	volt	volna	volt —
vagyunk	valánk	voltunk	volnánk	voltunk volna
vagytok	valátok	voltatok	volnátok	voltatok —
vagynak	valának	voltak	volnának	voltak —

Részesülők.

Jelen részesülő: való. Mult részesülő: volt.

(Ezen igének egyéb módjai és idői hibáznak.)

HARMADIK CZIKKELY.

Személytelen igék.

Mik 's mellyek a' személytelen igék?

Személytelen igéknek azokat mondjuk, mellyek nem mind a' három személyben, hanem csak az egyes szám' harmadik személyében használtatnak. Egyébiránt egészen szabályosan ragadnak mint a' rendes igéknek harmadik személye, p. o. *Jelentő mód: jelen idő: esik, félmult: esék; mult idő: esett, jövő: esendik; köt-parancsoló: essék; kívánó mód: esnék, esett volna; határozatlan mód: esni, 's így minden személytelen ige, mellyek a' következők:*

esik	hajnallik	kitetszik	tetszik
estvéledik	hallatszik	látszik	történik
fáj	illik	lehet	van
havazik	ízlik	megesik	villámlik
hármatozik	kell	menydörög	nincs

Miként ragasztatik 's használtatik a' kell ige?

Következő módon. Minthogy kötelezést is és szükségét is jelent, kétfélekép használtatik. Midőn köteleztetést jelent, a' *nevet* vagy *névmást* tulajdonító esetben, az *igét* pedig személyes raggal kívánja; mikor pedig szükségét jelent, a' szükséges tárgy nevező esetben marad, 's ez értelemben többes száma is van:

Jelentő mód.

Jelen idő.

Nekem irnom	kell	nekem pénz	kell
neked irnod	—	neked pénz	—
neki irnia	—	neki pénz	—
nekünk irnunk	—	nekünk pénz	—
nektek irnotok	—	nektek pénz	—
nekik irniok	—	nekik pénz	—

nekem mennem kell
 neked menned —
 neki mennie —
 nekünk mennünk —
 nektek mennetek —
 nekik menniök —

nekem könyvek kellenek
 neked könyvek —
 neki könyvek —
 nekünk könyvek —
 nektek könyvek —
 nekik könyvek —

Félmult idő.

nekem irnom kelle
 neked irnod —
 neki irnia —
 nekünk irnunk —
 nektek irnotok —
 nekik irniök —

nekem pénz kelle
 neked pénz —
 neki pénz —
 nekünk könyvek kellének
 nektek könyvek —
 nekik tollak —

Mult idő.

nekem irnom kellett
 neked irnod —
 neki irnia —
 nekünk irnunk —
 nektek irnotok —
 nekik irniök —

nekem pénz kellett
 neked pénz —
 neki pénz —
 nekünk könyvek kellettek
 nektek tollak —
 nekik kocsik —

Jövő idő.

nekem irnom kellend
 neked irnod —
 neki irnia —
 és így tovább.

nekem pénz kellend
 neked kocsi —
 nekem lovak kellendenek
 és így tovább

Köt- parancsoló mód.

nekem irnom kelljen
 neked irnod —
 neki irnia —
 'stb.

nekem pénz kelljen
 neked toll —
 nekünk könyvek kelljenek
 'stb.

Kivánó mód.

Jelen idő.

nekem irnom kellene
 neked irnod —
 neki irnia —
 nekünk irnunk —
 'stb.

nekem pénz kellene
 neked eszköz —
 neki könyvek kellenének
 nektek pipák —
 'stb.

nekem irnom kellett volna	nekem pénz kellett volna
neked irnod — —	neked pénz — —
neki irnia — —	neki könyvek kellett volna
nekünk irnunk — —	nektek könyvek — —
'stb.	'stb.

Jövő idő.

nekem irnom kellendene	nekem pénz kellendene
nekünk irnunk —	nekünk könyvek kellendene
'stb.	nek 'stb.

Határozatlan mód.*Állapotjegyző.*

nekem irnom kellvén	nekem pénz kellvén
neked irnod —	nekünk könyvek kellvén
'stb.	'stb.

Miként ragasztatnak a' van, nincs és sincs igék?

A' következő módon: a) A' *név* vagy *névmás* tulajdonító esetben, a' *dolog* birtokba tétetik. b) A' *nincs* igének csak jelen ideje van, többi idei a' *van* és *lesz* ideivel pótoltatnak. c) A' *sincs* fogyatkozott ige (melly *is nincs*-ből vagy *se nincs*-ből alakult) csak az előrebocsátott *nincs* igés, tagadó mondat ismételésének erősítéseül használtatik, magánosan sohasem, 's akkor a' birtoknév elmarad.

Jelentő mód.*Jelen idő.*

nekem van tollam	nekem nincs tollam	nekem sincs
neked — tollad	neked — tollad	neked —
neki — tolla	neki — tolla	neki —
nekem vannak tollaim	nekem nincsenek tollaim	nekem sincsenek
neked — tollaid	neked — tollaid	neked —
neki — tollai	neki — tollai	neki —
nekünk van tollunk	nekünk nincs tollunk	nekünk sincs
nektek — tollatok	nektek — tollatok	nektek —
nekik — tolluk	nekik — tolluk	nekik —
nekünk vannak tollaink	nekünk nincsenek tollaink	nekünk sincsenek
nektek — tollaitok	nektek — tollaitok	nektek —
nekik — tollaik	nekik — tollaik	nekik —

Felmúlt idő.

nekem	vala	tollam	nekem	nem	vala	tollam	nekem	sem	vala
neked	—	tollad	neked	—	—	tollad	neked	—	—
neki	—	tolla	neki	—	—	tolla	neki	—	—
nekem	valának	tollaim	nekem	n. valának	tollaim		nekem	sem	valának
neked	—	tollaid	neked	—	—	tollaid	neked	—	—
neki	—	tollai	neki	—	—	tollai	neki	—	—
nekünk	vala	tollunk	nekünk	nem	vala	tollunk	nekünk	sem	vala
nektek	—	tollatok	nektek	—	—	tollatok	nektek	—	—
nekik	—	tolluk	nekik	—	—	tolluk	nekik	—	—
nekünk	valának	tollaink	nekünk	n. valának	tollaink		nekünk	sem	valának
nektek	—	tollaitok	nektek	—	—	tollaitok	nektek	—	—
nekik	—	tollaik	nekik	—	—	tollaik	nekik	—	—

Múlt idő.

nekem	volt	tollam	nekem	nem	volt	tollam	nekem	sem	volt
neked	—	tollad	neked	—	—	tollad	neked	—	—
neki	—	tolla	neki	—	—	tolla	neki	—	—
nekem	voltak	tollaim	nekem	nem	voltak	tollaim	nekem	sem	voltak
neked	—	tollaid	neked	—	—	tollaid	neked	—	—
	'stb.			'stb.				'stb.	

Jövő idő.

nekem	tollam	leend	nekem	nem	leend	tollam	nekem	sem	leend
neked	tollad	—	neked	—	—	tollad	neked	—	—
neki	tolla	—	neki	—	—	tolla	neki	—	—
nekem	tollaim	leendenek	nekem	n. leendnek	tollaim		nekem	s. leendnek	
neked	tollaid	—	neked	—	—	tollaid	neked	—	—
neki	tollai	—	neki	—	—	tollai	neki	—	—
nekünk	tollunk	leend	nekünk	nem	leend	tollunk	nekünk	sem	leend
	'stb.			'stb.				'stb.	

Köt-parancsoló mód.

nekem	legyen	tollam	nekem	ne	legyen	tollam	nekem	se	legyen
neked	—	tollad	neked	—	—	tollad	neked	—	—
neki	—	tolla	neki	—	—	tolla	neki	—	—
nekem	legyenek	tollaim	nekem	n. legyenek	tollaim		nekem	se	legyenek
neked	—	tollaid	neked	—	—	tollaid	neked	—	—
neki	—	tollai	neki	—	—	tollai	neki	—	—
nekünk	legyen	tollunk	nekünk	ne	legyen	tollunk	nekünk	—	—
	'stb.			'stb.				'stb.	

Ohajtó mód.

Jelen idő.

nekem tollam volna	nekem nem volna tollam	nekem sem volna
neked tollad —	neked — — tollad	neked — —
neki tolla —	neki — — tolla	neki — —
nekem tollaim volnának	nekem n. volnának tollaim	nekem sem volnának
neked tollaid —	neked — — tollaid	neked — —
neki tollai —	neki — — tollai	neki — —
nekünk tollunk volna	nekünk nem volna tollunk	nekünk — —
'stb.	'stb.	'stb.

Mult idő.

nekem tollam volt volna	nekem nem volt volna tallam
neked tollad — —	neked — — — tollad
neki tolla — —	neki — — — tolla
nekem tollaim voltak —	nekem — voltak — tollaim
neked tollaid — —	neked — — — tollaid
neki tollai — —	neki — — — tollai
nekünk tollunk volt —	nekünk — volt — tollunk
'stb.	'stb.

nekem sem volt volna

neked — — —

neki — — —

nekem — voltak —

neked — — —

neki — — —

nekünk — — — 'stb.

Jövő idő.

nekem leendene tollam	nekem nem leendene tollam
neked — — — tollad	neked — — — tollad
neki — — — tolla	neki — — — tolla
nekem leendenének tollaim	nekem — leendenének tollaim
neked — — — tollaid	neked — — — tollaid
neki — — — tollai	neki — — — tollai
nekünk leendene tollunk	nekünk — leendene tollunk
'stb.	'stb.

nekem sem leendene

neked — — —

neki — — —

nekem sem leendenének

neked — — —

neki — — —

nekünk sem leendene 'stb.

Miként használtatik a' fáj személyetlen ige?

A' *fáj* személyetlen ige úgy használtatik mint a' *van*; a' név vagy névmás tulajdonító esetben, a' tárgy pedig, mire a' fáj ige vitetik, birtokba tétetik, 's az ige egyes vagy többes számban használtatik, p. o.

nekem fejem fáj

neki feje fáj.

nektek fejetek fáj

neked fejed fáj

nekünk fejünk fáj

nekik fejük fáj.

nekem fejem fájt

nekünk fejünk fájt 'stb.

nekem nem fájand fejem;

nekünk nem fájand fejünk. 'stb.

Én nem akartam, hogy *fájjon*; ha neked úgy *fájna*; ha nektek úgy *fájt volna* a' fejetek; ha nekik úgy *fájt volna* foguk (kezük vagy lábuk) mint nekem 'stb.

HATODIK FEJEZET.

Igehatározók.

Mik az igehatározók 's hányfélék?

Az igehatározók olly szók, mellyek a' cselekedet' módját, milyenségét és idejét határozzák meg.

Eredetükre nézve vagy gyökszavak, mint: *ma*, *már*, *itt*, *ott*, *még*, *nem*, *rég* 'stb., vagy származékok, mint: *sokszor*, *magyarul*, *oldavást*, *örömet* 'stb.

Értelmükre nézve többfélék, minthogy a' cselekvésnek sokféle körülményét jelentik. — Az igehatározók tehát 1. Módot, 2. Időt, 3. Helyet, 4. Más körülményt jelentők.

Hogyan származtathatni igehatározókat 's milly beszédrészekből?

1-ör) *Főnevekből* a' következő képzőkkel:

kor, mint: *tavaszkor*, *őszkor*, *husvétkor*, *karácsonkor*, *pünkösdkor* 'stb.

anként, *enként*: p. o. *házanként*, *fejanként*, *falunként*, *csöpinként* 'stb.

ast, *est*: *oldalast*, *öröмест*, *képest*, 'stb.

astul, *estül*: *fiastul*, *feleségestül*, *gyermekestül*.

ül; *emberül*; — *int*: *részint*.

2-or) *Melléknevekből* ezen képzők által:

n, *an*, *on*, *en*, *ön*: *csupán*, *vigan*, *nagyon*, *szépén*.

lag, *leg*: *futólag*, *kedvezőleg*, *szenvedőleg*, *cselekvőleg*, *számitólag*.

ul, ül: latán-*ul*, német-*ül*, tót-*ul*, görög-*ül*, cseh-*ül*.

szor, szer: sok-*szor*, elég-*szer*, két-*szer*, öt-*ször*, harmad-*szor*, tíz-*szer*.

kor: jó-*kor*, (névmásból: ak-*kor*, ek-*kor*, más-*kor*, mi-*kor*) 'stb. 3-or) *Igéből* e' következő képzőkkel:

vást, vést, mint: foly-*vást*, lép-*vést*, fut-*vást*.

va, ve: fut-*va*, üget-*ve*, áll-*va*, ül-*ve*, fek-*ve* 'stb.

Melleyek a' módjelentő igehatározók?

A' módjelentő igehatározókat nagy számuk miatt ide nem sorozzuk, melleyek magukban véve többnyire főnevek; hanem némelleyeket említünk meg például, mint: erővel, hiában, szóval, okkal, móddal, szántszándékkal, átaljában, igazán, méltán, alattomban 'stb.

Melleyek az időt jelentők?

A' következők: ma, most, tüstént, minap, tegnap, holnap, régen, multkor, egykor, idővel, sohasem, majd, ritkán olykor, nappal, estve, reggel, délben, későn, korán, éjjel, mindig, gyakran, néha, taval, ezidén, jókor 'stb.

Melleyek a' helyjelentők?

Következők: itt, ott, közel, messze, alul, felül, hátul, elül, ben, kin, kívül mindenütt, sehol, sehová, hová, merre, honnét, valahová, meddig, jobbrul, balrul, innét, fölfelé, lefelé, másutt, lent, fent 'stb.

Melleyek a' többi különféle körülményt jelentő határozók?

E' következők: a) *Igenlők:* igen, bizony, valóban, igazán, igenis, úgy, így 'stb. b) *Tagadók:* nem, úgy, semmikép, nehezen, talán, ne 'stb.. c) *Sürgetők:* hamar, szaporán, rajta, no-csak 'stb. d) *Kérdők:* hol, hová, miért, mint, hogyan, mikép, hány, hányszor 'stb.

Vannak még némelley igehatározók, melleyek az igékkel elül összetételnek, de hátul elválasztva állnak; ilyenek: *át, be, el, fel, föl, le, meg, ki, össze, szét, vissza*, p. o. *átadom, add át; beteszem, ne tedd be; elviszi, vidd el; fölemelem, emeld föl; szétküldözzük, küldözzük szét* 'stb.

HETEDIK FEJEZET.

K ö t s z ó.

Mi a' kötszó 's hányféle?

A' kötszó olly része a' beszédnek, melly által két mon-
dást összekötünk; a' kötszó többféle:

- 1-ör) *Összekötők*: és, is, meg, ismét.
- 2-or) *Feltételűek*: ha, hogyha, hanem, hacsak, hapedig.
- 3-or) *Különválasztók*: vagy—vagy, akár—akár, sem—sem.
- 4-er) *Ellenvetők*: de, ugyde, pedig, holott, mindazáltal,
hanem, különben.

5-ör) *Megengedők*: bár, ámbár, noha, jöllehet, csakugyan,
mégis.

6-or) *Okadók*: mivel, minthogy, azért, tehát.

7-er) *Kizárók*: se — se, sem — sem.

8-or) *Következtetők*: mintán, azután, azonközben, tovább.

9-er) *Világosítók*: tudniillik, például, példának okáért.

10-er) *Kérdők*: hát, tehát, hátha, hogyhogy.

A' különválasztó 's megengedő kötszók olly tulajdonsá-
guak, hogy ha egyik tétetik, a' másiknak is tétetnie kell, mint:
ámbár — mégis; a' merre — arra; a' mint — úgy; mihelyt —
azonnal; minél — annál; sem — sem; akár — akár, p. o. *ám-
bár* nem volt szándékom, *mégis* elmentem; *a' merre* hajtják,
arra megy; *alig* fogott hozzá, *már* elvégezte; *minél* nagyobb
a' szorgalom, *annál* bizonyosabb a' haszon.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Indulatszó.

Mi az indulatszó 's hányféle?

Az indulatszó olly része a' beszédnek, mellyel csudálko-
zásunkat, kívánságunkat, 's más indulatinkat szoktuk kijelen-
teni. Az indulatszó természeti indulataink szerint többféle szo-
kott lenni; ugyanis vannak:

1-ör) *Örömjelentők*, mint: haja! huja! ju! uju! huj! utszu!

2-or) *Ohajtók*: vajha! bár! bárcsak! ahha!

3-or) *Szánakodók*: boldog Isten! ejej! kár! bekár! ugyan
ugy-e?

- 4-er) *Boszorkodók*: aha! ah! oh! ejnye! ohoh!
5-ör) *Gunyolók*: hiszen! bezzeg! ugy-e! lám!
6-or) *Csodálkozók*: beh! rendes! juj! soha bizony! ejnye!
7-er) *Tudakozók*: hogyhogy! hogyan!
8-or) *Kétkedők*: vajjon! ugyan!
9-er) *Bíztatók*: nozssa! rajta! nocsak!
10-er) *Némítók*: hallga! ha! csit! pszt! a!
-

MÁSODIK RÉSZ.

HELYESÍRÁS.

Mi a' helyesírás?

A' helyesírás azon része a' nyelvtannak, mely tanítja a' szavakat megkivántató betűkkel helyesen írni, elválasztani, a' jeleket jól alkalmazni, — 's így a' származtatott, képezett, ragasztott 's egyéb beszédrészeket úgy írni, hogy azok valamely homályt vagy botránkoztató hibát, értetlenséget ne okozzanak, p. o. mondja, szárazság, tanítson, váll, adtam 'stb. és nem íratik jól: *mongya* vagy *mondgya*, *szárasság*, *tanicson*, *vál attam*, *igasság* 'stb.

Hol használunk nagy kezdő betűket?

Nagy kezdő betűvel élünk a' következő esetekben :

1-ör) Mindennemű tulajdonnevekben, p. o. A' *Duna* kiáradása 1838-ban igen nagy kárt okozott Magyarországon, főkép Budapesten és Visegrádon. — De ha e' tulajdonnevekből mellékneveket alkotunk, azok *kis* betűkkel kezdetnek, p. o. A' *du*nai halak nem olly híresek, mint a' *ba*latoni halak; azonban a' magyarországi halak mindig nélkülözethetnék a' *bu*dapestiek' számára sok pénzen szerzendett idegenhoni halakat.

2-or) Minden családi vagy vezeték- és keresztnévben, p. o. Ha Széchenyi István olly vizsga szemmel nem utazott volna külföldön, még sokkal nagyobb tespedésben volnánk.

3-or) A' világrészek' neveiben, p. o. Nekünk teljességgel nincs okunk Amerikába vágyakodni, csak eszünknek tudjuk hasznát venni; mert ha akarni tudnánk, sem Európában, sem Ázsiában nem igen lenne szebb 's boldogabb haza a' mienknél,

4-er) Minden beszédnek kezdetén, mint: Sokan ohajtanak tudóssá, míveltté 's gazdaggá lenni; de tanulás és szorgalom nélkül hasztalanúl.

5-ör) Minden verssornak elején, p. o.

Néma borongással megy az őskor' lelke fölötted,

Cserhalom, és nem kér emlékül oszlopot érczbül.

6-or) Végpont után, p. o. Tíz hold földem van eladó. Most jobb ára lesz a' telkeknek. Bárcsak mindenki vehetne örökös joggal földet.

7-er) A' kettős pont után, sőt felhozójel után is, midőn idegen mondás vagy beszéd következik, p. o. Valamelly könyvben ezeket olvastam: Ismerd meg magadat, 's tanuld mindennek előtt a' társaság iránti kötelességeidet.

8-or) A' czímekeket és méltóságot jelentő nevek' kezdetén, de csak a' megszólításban tisztelet-adás végett, p. o. Nagyságos, Méltóságos, Tekintetes, Főtisztelendő Ur!

9-er) Elosztások' neveiben, mint: Rész, Szakasz, Fejezet, Cikkely 'stb.

10-er) Az összetett betűknél csak az első iratik öreg betűvel, p. o. Csongrád, Szentes, Czepléd, nem pedig: CSongrád, SZentes, CZepléd *).

Mit kell tudnunk a' szótagok' és szavak' elválasztásáról?

A' szótagok' és szavak' elválasztásáról ismételjük azokat, mik már fölebb a' szavak' származásánál mondtattak, mert a' helyesírás' szabályai közé is számíthatók, t. i. hogy:

a) Ha két magánhangzó között van egy mássalhangzó, ez az utóbbi szótaghoz ragasztatik, p. o. e-gér, ve-réb, kö-vér 'stb.; — ha két vagy több mássalhangzó fordul elő két magánhangzó között, az utóbbi szótaghoz mindig csak egy foglaltatik, p. o. szől-lő, szil-va, And-rás. Azonban e' szabály alól kivétnek az összetett szók, mert nem jól írnök: me-gé-rik, e-lugr-ott, na-gyúj, e-lad 'stb.; hanem így iratnak: meg-é-rik, el-ug-rott, nagy-új, el-ad 'stb.

*) Némellyek a' nemzetek' neveit is nagy betűvel írják, mint: Francia, Angol, Német, Magyar 'stb. Igaz, azon joggal e' neveket is írhatni nagy betűvel, mellyel az országokéit, mint: Franciaország, a' Francziák, Magyarország, a' Magyarok 'stb.

b) Ha az összetett szavak' első része nevező esetben van, minden elválasztó jel nélkül összeírtnak, mint: *lábszár, mód-fölött, vámház, farágó* 'stb.; de ha az összetett névnek első része szenvedő esetben van, kötjel által elválasztandó, p. o. *fát-vágó, boszut-forraló, istent-tagadó, bünt-követő* 'stb.

c) Ha az összetett igének egyik része igehatározó, 's az összetett igehez másik ige járul, ez, az ige és határozó közé szokott tétetni, p. o. *főlébred, föl tudott ébredni; kieszközöl, ki tudta eszközölni* 'stb.; ámbár a' legújabb időben nyelvünk' természetellenes ellen így is szokják írni: *kieszközölni tudta* 'stb.

Mit kell tudnunk némelly egyes betűkre nézve?

Némelly betűk elcseréltetnek, mások pedig megrövidítenek; hogy írásunk helyes és következetes legyen, e' következőket szükséges megjegyeznünk:

1) Az *e* *è*-t egymástól jól meg kell különböztetnünk, annál inkább, minthogy az utósót nem szokták így vonattal megjegyezni, holott *e'* két betű egymástól éppen úgy különbözik, mint *e* *é*-től; mert egészen más fogalom: *ők végeztek*, mint: *ti végezték*. Nyelvünkben a' személyes névmások (*én, te, ő, mi, ti, ők*) rendesen elhallgattatván, nem lehet írásunk egészen értelmes, ha az *e* *è*-t egymástól meg nem különböztetjük, p. o. *értem*, név, okadó esetben; *értém* ige, jelen időben; *vertek*, harmadik személy, múlt időben; *verték*, második személy, jelen időben 'stb.

2. Miután *e'* következő betűk: *ex, es, gy, ly, ny, sz, ty, zs*, csak *egy* hangot jelentenek, egymástól el nem lehet választani, azaz: megrövidíteni; tehát nem jól iratik ez: *láncczal, köveccsel, gyönggyel, vadásszal* 'stb., hanem így: *lánccz-czal, kövecs-csel, gyöngy-gyel, vadász-szal*; mert ha majd *e'* kettős betűk helyett egyes betűink lesznek, azokat sem vághatjuk kétfelé.

3) Némelly betűk, vagy a' hozzájuk hasonlító hangú betűkké, vagy egészen más betűkké változnak át; mi részint könnyebb kimondásból, részint szebb hangzásból történik, vagy néha minden ok nélkül. Ugyan is:

a) A' *k*, *g*-re változik *e'* szavakban: *akaszt, aggat; fakad, faggat; szakaszt, szaggat; kunyhó, gunyhó*.

b) E' mutató névmások: az, ez, amaz, emez, s betűje a' hozzá teendő ragnak mássalhangzójává változik, mint: az, annak; ez, ennek; amaz, amattól; emez, emennek; arra, amarra; ettől, emettől.

c) A' segítő és átváltoztató ragok' (val, vel, vá, vé) o betűje azon szónak mássalhangzójára változik, melyhöz tételik, p. o. késsel (késvel) lábbal (lábval); házsá (házvá), vérré (vérvé).

d) Az ó ő igen gyakran ú ű-re cseréltetik, mi főkép akkor történik meg, midőn a' szóban már e' betűk a' nélkül is egyszer vagy többször előfordultak, hol azonban mindig a' jobb hangzásra kell ügyelni, p. o. dolog-t^ul, öröm-t^ul, tótok-t^ul, görögök-t^ul, győző-t^ul 'stb. ezek helyett: dolog-tól, öröm-től, tótok-tól, görögöktől, győzőtől.

e) E' hosszú betűk: í ú ű ő ó, igen gyakran rövidekkel cseréltetnek föl, mint: ír, írok; víz, vizes; úr, urak; törőtől, törőtül; szolgától, szolgátul; gyönyörű, gyönyörűek; tótól, tótol 'stb.

f) A' h betű következő szavak' végén nem hangzik, még akkor sem, ha mássalhangzón kezdődő rag tételik hozzájuk, mint: cseh, doh, düh, éh, ih, juh, keh, köh, méh, moh, oláh, potroh, terh, röh, rüh, p. o. csehnek, juhval, rühtől; egyébiránt ha magánhangzó következik rá, akkor hangzik, mint: rühes, juhok, csehek, köhög, röhög 'stb.

g) Némellykor a' p b-re, az m n-re változik, mint: káposzta, káboszta; lapda, labda; rom, rongál, romgál helyett.

Mire kell ügyelnünk az idegen szavakban?

Az idegen szavaknál, melyeket nyelvünkben még most használni kénytelenítetünk, 's melyek mig literatura létezend, egyik vagy másik nyelvből részint említésképen, részint azokra hivatkozálag előfordulnak, éppen úgy kell írunk, mint azok eredetükben iratnak, p. o. Ciceró, Young, Quintus, Chersonesos, Schiller 'stb. nem pedig: Cziczero, Jung, Kvintus, Kher-szonzosz, Siller. — Mi részint nevetjük, részint boszonkodunk, midőn a' külföldiek rosszul írják magyar neveinket, miért írnök tehát mi is neveiket máskép mint ők? Itt azonban következőket kell észrevennünk:

Az olly nevek, mellyek már nyelvünkhöz módosulva magyarosodtak, úgy iratnak mint szokásban vannak, p. o. *plébános, templom, József, herczeg, püspök, Nápoly* 'stb. Ha pedig némelly külnemzeti, vagy külföldi nevek, főkép dolognevek, akár tulajdon akár pedig köznevek legyenek azok, (mert a' személyi tulajdonneveket nem módosíthatni), magyarosítottak 's magyarosíthatnak, magyarosan iratnak, mint: *Lipcse, Bécs, Ujjork, Velenceze* 'stb.

Hogyan kell azon jeleket elrakni, mellyek a' helyesírásban megkívántatnak?

A' jeleknek elrakatása, mellyek az általános írásban *értelmesítő*-nek nevezetethetnének, nem olly csekélység, mint talán némellyek gondolják; sőt igen is nehéz: mert a' kinyomtatott könyvekben sem egyeznek meg az emberek a' felrakati jelekre nézve; egyik két pontot tesz, hol a' másik csak pontos vonást használ; egyik oda is tesz vonást vagy vesszőt, hol a' másik szükségtelennek tartja tenni. A' pótjelt legtöbbször föl rakják, mások elmaradhatónak vélik. Mindazáltal e' következőket szabály gyanánt vehetjük, mint a' hosszas szokás megalapította:

Hiány-jel vagy *pót-jel* (') tétetik, ha valamelly betű vagy szótag kimarad p. o. a', ház', 's, fiam', erkölcs' 'stb., ezek helyett: az, háznak, és, fiamnak, erkölcsnek. Hogy e' pótjel a' névmutató *a*-nal és az *s*-nél minden homály nélkül kimaradhat, igaz, de már nem úgy a' birtokneveknél, mert a' kihagyás gyakran értelmetlenséget okoz.

Köt-jel (-) akkor tétetik, ha az összetett szókat bizonyos okbul különöztetve akarjuk használni, vagy pedig a' sor' végén, midőn valamelly szó nem fér ki 's azt elválasztani kénytelenek vagyunk, p. o. A' gyalog-út rövidebb mint a' szekér-út; soká tanakodtak, vas-hidat építsenek e, vagy kő-hidat; a' gyorsan-tanulást hamar-feledés követi.

Zár-jel () olly mondás' rekesztésére szolgál, melly szorosán véve nem tartozik a' főbb mondáshoz, de mégis annak felvilágosítására szolgál; p. o. Tegnap elmentem volna hozzá (tudnillik megígérttem neki, hogy meglátogatom), de közbe 's váratlanul jött sürgetős dolgom miatt nem lehetett.

Felhozó-jel vagy *Idész-jel* („,“) idegen mondás' közbe iktatásának jelentésére használtatik, mint: Nemzeti magyar nyelv-

vünket sok kincscsel gazdagíthatná, ki különösen e' czélbul hazánknak minden részét 's olly nemzetek' földét beutazná, mellyeknek nyelve a' mienkkel rokon, mint a' magyar tudós társaság is alapszabályaiban mondja: „Tagadhatatlan, hogy a' honi nyelv' csinosítására több segédeszköz vétethetik ... a' napkeleti rokon nyelvekből 'stb.“

Nyugvó, vagy *Gondolat-jel* (—), ezt akkor használjuk, midőn az olvasót meglepni vagy figyelmeztetni akarjuk; vagy midőn a' mondások nem következnek szoros és rendes folyam-ban egymás után; vagy végre midőn semmi sem jut eszünkbe, p. o. A' magyar nyelv — ha kimíveltetik — sokkal szebb lesz a' mostani nyelvek' akármellyikénél.

Hézag-jelt (— — —) teszünk, midőn valami elhallgattatik, kihagyatik, vagy kitöröltetik.

Vessző (,) az értelmet kifejező rövidebb mondások után, vagy valamelly hosszab kerékbeszéd' részei közé tétetik, mint: Csak a' nép mozditja elő sükeresen az ipart, egyesek nem, azaz: egyes birtokosak és bérlők nem. A' mint az ifju gyöngé korában tanul, és a' mint igyekezett tehetségeit kifejteni 'stb.

Pontos-vessző (;) olly kettős mondás közé tétetik, mellynek második azaz utolsó része mintegy magyarázata az elsőnek; p. o. E' mi időnkben sok férfiú nem éri-el azon időt, melly neki a' természet urától ki van tűzve; mert ifjúságában kifogyasztja erejét; pedig erő nélkül nem élhetni.

Kettős-pont (:) akkor használtatik, midőn valamelly idegen mondásra hivatkozunk, vagy midőn az általános mondás' részei magyaráztatnak, p. o. Valaki azt állítá a' minap egyik hirlapban: a' rabság' ideje elmúlt Magyarországbán, de én kétkedem. Az ember' boldogságát teszik: testi épség, jó lelkesmeret, kifejlett értelem és szabadság.

Pontot (.) teszünk minden teljes és egymástól független mondás után, valamint a' ki-nem-irt szavak után is, mint: A' tudományok' lelkes előmozdítója volt. A' szegényeket gyámolította. 'S az illy férfiúnak végre éhséggel küszködve kelle ki-mulnia. p. o. v. t. i. u. m.

Kérdő-jel (?) tétetik valamelly nyomozó, tudakozó 's kérdő mondás után, p. o. ki földözte föl Amerikát? Columbus Krisztof. Ki volt a' magyaroknak legjelesb királya?

Felkiáltó-jel (!) használtatik olly beszéd' vagy mondás' végén, mellyben nagy indulat mutatkozik, p. o.

Oh vándor űlj le bükköm' enyhelyében,

Kedvesnek sirja ez! (Kölcssey.)

Kezdő-jel (§) használunk kisebb felosztások' jelelésére, p. o.

1. §. A' betűkről általában.

2. §. A' magánhangzókról különösen.

Nyomadék-jel (^) tétetik valamely nagyobb fontosságú közbetett mondás' elején, p. o. hazánkban földmívelési szorgalmat igyekeznek ébreszteni, mit sikeresen csak úgy eszközölhetni, ha 'minden ember-lénynek' tökéletes joga van elidegeníthetlen sajátot szerezhetni.

HARMADIK RÉSZ.

S Z Ó K Ö T É S.

Mi a' szókötés?

A' szókötés olly része a' nyelvtudománynak, melly ama' rendszabásokat tanítja, mellyek szerint a' szóknak úgy kell összefüggesztetniök 's egymás után következniök, hogy azokbul értelmes mondás alakuljon.

Hány főrésze van a' szókötésnek?

A' szókötésnek e' következő két főrésze van:

1. A' *megegyeztetés*, melly abban áll, hogy a' szók bizonyos tekintetben egymással megegyezzenek 's hogy bizonyos és némileg meghatározott renddel tétessenek egymás után, azaz: úgy köttessenek össze, hogy tökéletesen érteni lehessen.

2. *Vonzás*, mellynek tulajdonsága az: hogy egyik szó a' másikat bizonyos esetbe tétetni kívánja, azaz: a' névragasztásban használt ragoknak egyikét vagy másikat különösen felvétetni kívánja.

ELSŐ FEJEZET.

Megegyeztetés.

Mit értünk itt a' megegyeztetés alatt?

Megegyeztetés alatt értjük a' különféle szavaknak, jelesen pedig a' *neveknek*, *név másoknak* és *igéknek* számban és személyben való összeillesztését, 's egymásra következési rendét, hogy azokbul értelmes mondás váljék.

Mi a' mondás és hányféle?

Mondásnak nevezünk minden kimondott egyes ítéletet. Midőn például mondom: a' *nap hoszu*; vagy, az *éj rövid*;

vagy *Magyarország termékeny*; ezen példának akármellyike, m o n d á s.

Hány és minő részekből áll minden mondás?

Minden mondás *három* részből áll, melyek: a' *tárgy* (alapszó), az *ige*, és a' *tulajdonítmány*. Minden mondásnak főrésze a' *tárgy* vagy *alapszó*; a' tulajdonítmány csak a' tárgynak *minőségét, tulajdonságát* jelenti; az *ige* pedig a' kettőt összeköti, azaz: a' *tulajdonítmányt* az *alapszóhoz* csatolja, 's erősíti, hogy a' tulajdonítmány által kifejezett minőség illeti è, vagy nem illeti a' tárgyat. A' beszédnek minden egyéb részei csak a' mondás' kiegészítői gyanánt tekintetnek. Ezen mondásban: *az Isten mindenható*, Isten a' tárgy, mindenható a' tulajdonítmány, van az ige, melly azonban többnyire kimarad.

Minő beszédrész teszi az alapszót?

Az alapszó lehet: *név*, *névmás*, és határozatlan módbeli *ige*; a' tulajdonítmány rendesen *melléknév*, péld. e' mondásokban: Az élet rövid, én józan vagyok, tanulni szükséges; *élet*, *én*, *tanulni* alapszók; *rövid*, *józan*, *szükséges*, tulajdonítmányok; az elhallgatott *van* és *vagyok*, igék vagy kapcsolók. — Az összekötő ígéről azt kell itt megjegyeznünk, hogy csak a' jelentő mód' jelen idejének egyes számu harmadik személyében marad ki, de a' többi időkben kitétetik, p. o. az ember mindig gyarló volt 's gyarló is lesz en.

Hányfélének mondathatik a' mondás?

A' mondás többféle lehet, ugyan is:

1-ör) *Egyszerű*, midőn nincsenek részei; p. o. az ember megelégedetlen

2-or) *Összetett*, midőn több kisebb, egy nagyobb egészszé alakul. 'S ekkor az, mellytől a' másik függ, *főmondásnak* mondatik, azok pedig, mellyek ettől függnék, *mellékmondásoknak* neveztetnek, p. o. „Azt állítom, hogy a' tiszta lelkisméret minden kincseknél többet ér; 's azon ember, ki ezt nem érzi, igazán boldog sohasem lehet.“ Itt négy mondás van, 's ezek közt kettő fő: Azt állítom, *főmondás*; hogy a' tiszta lelkisméret minden kincseknél többet ér, *mellékmondás*; 's azon ember, ki ezt nem érzi, *második főmondás*; igazán boldog nem lehet, *másik mellékmondás*.

3-or) *Teljesnek* mondatik, midőn alkató részei mind kitétetnek, p. o. *a' tiszta lelkismeretű ember nyugottan várja a' halált.*

4-er) *Hiányosnak* neveztetik, mikor valamelyik alkató rész ki van hagyva 's csak alattomban értetik; p. o. *romban a' ház; hová megy? Pestre;* itt az összekötő igék: *van, megyek,* kimaradtak. — Úgy szinte hiányos, sőt tökéletlen, midőn két alkató rész kimarad, p. o. *tanulok:* e' mondásban a' névmást *én,* és részesülőt *tanuló,* kell értenünk, t. i. így: *én tanuló vagyok.*

5-ör) *Tökéletlen,* midőn alatta értetik az alapszó, ige 's tulajdonítmány; p. o. *Hajh! Igen! Nem;* ide tartoznak az indulatnak egyéb hangjai is. — A' *hajh* alatt értem: fájlalom, mellyben van: *én fájlaló vagyok.* Igen alatt: akarok, azaz: *én akaró vagyok.*

Hányféle az alapszó, 's tulajdonítmány?

Az alapszó lehet:

1. *Egyszerű,* midőn csupán egy magányos lényt (személyt vagy dolgot) jelent, p. o. az ember halandó.

2. *Összetett,* mikor több 's különmemű lényt fejez ki, mint: A' nap, a' hold, a' csillagok égi testek. A' víz, a' kenyér, az alvás szükségesek.

A' tulajdonítmány is lehet:

1) *Egyszerű,* midőn az alapszónak csak egy tulajdonságát fejezi ki, p. o. Az éj sötét; vagy: a' kenyér szükséges.

2) *Összetett,* midőn az alapszónak egynél több tulajdonságát fejezi ki, mint: az ember okos, bölcs, előrelátó.

ELSŐ CZIKKELY.

A' nevek' megegyeztetése 's helyzete.

Mit kell tudnunk a' nevek' megegyeztetéséről és elhelyeztetéséről?

A' nevek' megegyeztetéséről 's elhelyeztetéséről a' következőket szükséges tudni:

1-ör) A' név, akár tulajdon akár köznév, sőt a' melléknév is, ha főnév helyett áll, az igével számban és személyben megegyez, 's a' mondásnak rendszerint elejét foglalja el, p. o. A' gyermek csintalankodik; az emberek szomorkodnak;

a' vétkesek néha lakolnak, de sokszor az ártatlanok is szenvednek.

2-or) Ha két, három, sőt több, egy fogalmat jelentő név jó is elő a' mondásban, mégis csak az utolsó név ragad, p. o. Szent István első magyar királytól nyerték a' papok jövedelmeiket.

3-or) Ha két vagy több, egyes számú név fordul elő a' mondásban kötszóval, az ige többes számba tétetik, p. o. Révai Miklós és Verseghi Ferencz egymással ellenkeztek.

4-er) Ha első, második és harmadik személyi név van a' mondásban, minthogy az első személy előbb való a' másodiknál, ez ismét a' harmadiknál, a' következőkre kell vigyáznunk:

a) ha első és második személy jó elő, az ige az első személy többes számba tétetik, mint: *te és én olvasunk*.

b) ha első és harmadik személy fordul együtt elő, az ige akkor az első személyi többesbe tétetik, p. o. *én és János tanulunk*.

c) ha pedig második és harmadik személy fordul elő, az ige a' második személyi többesbe jó, p. o. *Lajos és te sétáltok*.

5-ör) A' vezeték-vagy családnév mindig a' keresztnév előtt áll, p. o. Hunyadi János, Ujlaki Emma, Deák Ferencz, Kisfaludy Károly 'stb.

6-or) A' méltóságot, hivatalt, tisztséget, művészetet 's mesterséget jelentő nevek a' keresztnév után, vagy ha ez nincs a' mondásban, a' vezetéknev után tétetnek, p. o. Kórvinus Mátyás király, Széchenyi István gróf, Gergely pápa, Klauzál követ, Ferenczy szobrász, Szilágyi gombkötő 'stb.

Mit kell tudni a' mellékevek' megegyeztetéséről?

A' mellékevek' megegyeztetéséről a' főnevekkel a' következőkre szükséges figyelmeznünk:

1-ör) A' tulajdonságot jelentő melléknév, ide értvén a' részesülőt is, szabály szerint a' főnév előtt áll; még pedig sohasem változva, 's a' főnévvel sem számra, sem más módosulásra nézve meg nem egyez, p. o. Szorgalmas ifju, szorgalmas ifjak, szorgalmas ifjunak, szorgalmas ifjaktól; az érző szív, az érző szívek, az érző szíveket; halandó embereket 'stb. Ugyan is semmiképen nem volna jól mondva: szorgalmasoktól ifjaktól.

2-or) Ha a' melléknév után, azaz a' főnév és az elül-
álló melléknév között *névmutató* van, számra nézve megegyez
a' melléknév az utána következő főnévvel, de egyéb esetekre
nézve nem, p. o. nem szorgalmasok az ifjak, halandók az em-
berek, hidegek az éjszakák.

3-or) Ha a' melléknév a' főnév után jó elő, az ezzel min-
den ragi módosulásban megegyez; mint: pénzt keveset ka-
pott, de jószágot eleget; fiainak jóknak kell lenniök, mert
jól nevelte őket, de a' lányok könnyelműek, hiúk 's dolog-
talanok.

4-er) A' többséget jelentő, következő melléknevek: *sok*,
kevés, *temérdek*, *legtöbb*, *több*, *keveseb*, *legkevesebb*, *tenger*,
a' főnevet egyes számba kívánják, p. o. tenger *nép* gyült az
utczára össze; kevés *ifju* fordítja haszonra tanulási éveit; sok
jó *szándék*, sok jó *terv* enyészett már el. — Ide tartoznak:

5-ör) A' mennyiséget jelentő melléknevek, vagyis szám-
nevek is; ezek sem türnek maguk után többes számot, p. o.
tíz év múlva jó vissza; *két hónap* alatt könnyen elvégzi; *húsz*
mértföld; — *két-száz* darab körmöczi *arany*.

6-or) Ha a' melléknév nem csak egy alapszónak, hanem
többnek tulajdonítmányául szolgál, a' többesbe tétetik; p. o.
az oroszán, farkas és tigris kegyetlenek; a' juh és galamb leg-
szelidebbek.

MÁSODIK CZIKKELY.

Névmások.

Mit kell megjegyeznünk a' névmásokrul?

A' névmásokrul a' következőket szükséges megjegyeznünk:

1-ör) A' személyes névmások: *én*, *te*, *ő*, *mi*, *ti*, *ők* az igék
előtt rendszerint kimaradnak a' mondasban, mivel az igéknek
ragvégzetei névmásokbul módosultak; következőleg minden ige
jelenti a' névmásoknak egyikét vagy másikat, p. o. *irok*, *iratok*,
olvasa, *olvasunk*, *mit dolgoztatok?* 'stb.; ezen igéknek rag-
végzetei e' névmásokbul eredtek: *én*, *ti tik*, *ő*, *mi mük*, mi
eredetileg így volt: *irén irtik*, *olvaső*, *olvasmink*, *dolgoztik*.

2-or) Ha a' nyomadék, vagyis a' mondás' ereje a' szemé-
lyes névmáson nyugszik, akkor ez kitétetik; mi főképp akkor

történik, midőn a' mondásban e' kérdés: *ki?* vagy *kicsoda?* vagy alattomban értethetik, vagy nyilván kitéttetik, p. o. *te* akartad azt a' zavarodást; nem *én* beszéltem vele, *mi* elvégeztük dolgunkat. Ki volt nálam? *én* voltam.

3-or) Ha a' személyes névmás alapszó gyanánt áll a' mondásban, mindig a' mondás' elejére tétetik; p. o. *én* beteges vagyok; *ti* gazdagokká lettetek; *ő* senkinek sem hizelkedik.

4-er) A' kérdező mondásban a' személyes névmás igen gyakran hátul tétetik, p. o. Hol voltál *te*? Hová mentetek *ti*? Azonban elül is állhat, mint: *mi* hová mentünk? *én* hol voltam? De ha a' mondás' nyomadéka a' személyes névmásra esik, ez akár magánosan, akár a' hozzá tartozó melléknévvel elül áll; p. o. *Ti* volnátok képesek arra? *Te* merészelsz nekem ellenmondani?

Mit kell észrevennünk a' személyes névmás te-ti második személyről?

A' *te ti* második személyről kell tudnunk, hogy helyettük néha tiszteletből más kitétel használtatik 's akkor az ige harmadik személybe tétetik, ugyanis:

1-ör) *Ked* vagy *kend*, a' többes számban *ketek* vagy *kendtek*; p. o. hová megy *ked*? hol volt *kend*? Mikor jöttek meg *ketek*? Honnét kapták *kendtek*?

2-or) Némelly vidéken, mint nevezetesen Dunán tul, Fehér-, Győr-, Veszprém megyékben a' *te ti* helyett *ő* *ők* vagy *ü* *ük* használtatik, p. o. *ü* is ott volt? *ük* is elmennék? — mit a' hazának egyéb vidékein, vagy inkább általában ekkép tesznek ki: *maga* is ott volt? *maguk* is elmennek?

3-or) A' csinosbultak e' szólást ekkép változtatták: *kegyed*, *ön*; *kegyetek*, *önök*, p. o. *kegyed* igen jól játszik; *ön* kiabált tegnap a' kávéházban? *kegyetek* mondották? *önök* itt maradnak.

4-er) A' reformáta vallasu hivek pedig: *kegyelmed*-et 's *kegyelmetek*-et használnak p. o. Jöjön *kegyelmed* hozzám; *kegyelmetek* nem voltak a' szentegyházban, kár! a' pap igen jól papolt.

Mire kell ügyelni a' birtokos névmásoknál?

A' birtokos névmásoknál következőkre kell ügyelnünk:

1-ör) Az önálló birtokos névmás (*enyém*, *teed*, *övé*, *mienk*, *tietek*, *övék*) mindig előre bocsátott birtoknév után tétetik

csak, magánosan sohasem használták, p. o. *teedet látták, enyémet meghozták* 'stb. E' mondást természetesen senki sem érti, ha csak valami már előbb nem említették, mihöz e' névmások tartozhatnak p. o. A' cselédek megérkeztek, a' *teedet látták* a' piacon; a' ruhák elkészültek, *enyémet* már tegnap meghozták.

2-or) A' névmással ragasztott birtokos név ekkép helyeztetik: Azon név, mellyhöz valamely birtok tartozik, elül, ama dolog pedig (néha személy is lehet) melly hozzá tartozik, hátul tétetik; p. o. A' *Dunának mélysége*, a' *napnak hosszsága*; a' *tűznek melegsége*. A' birtokos esetnek *nak nek* raga ki is maradhat; p. o. a' *Duna* szélessége; a' *város* kerülete; a' *tűz* melegsége 'stb.

3-or) Az *é* birtok-névmásos nevek éppen úgy, mint főlebb 1-ső pont alatt mondatott, csak valamely előre bocsátott mondas után használtathatnak, magánosan sohasem. Valamint ezeket: *enyém, teed, őé* vagy *övé, mienk, tietek, őék* vagy *övék*, így magánosan senkisé is érti, úgy ezeket sem: *Jánosé, gyermeké, városé*; mert nem tudhatni, mi az *enyém, teed*, vagy mi *Jánosé, gyermeké*; hanem az előre bocsátott név értelmeseíti, p. o. ez a' *könyv* *enyém*; ez a' *ház* *Jánosé*; ez a' *toll* a' *gyermeké*; ez az *óra* *teed*; ez a' *ló* *őé* vagy *övé*.*)

HARMADIK CZIKKELY.

Az igék' megegyeztetése 's helyezete.

A. Cselekvő igék.

Mit kell tudnunk az igék' helyzetéről 's megegyeztetéséről?

Az igék' helyzetéről 's megegyeztetéséről a' következőket szükséges tudnunk:

1-ör) A' rendes vagy közönséges beszédfolyamu mondasban az ige, akár szabályos akár rendhagyó legyen, végrül

*) Hogy az *é* nem csupa rag, mint egyéb eseti ragok, p. o. *nak, at, tól* 'stb., hanem birtok, kitetszik e' többi birtokos névmásokbul; én *em-re*, te *ed-re*, ő *e-re*, *é-re* és *i-re* módosult; a' mély hangokban pedig *om, od, a-ra*; p. o. enén = enem = enyém, tete = teed, öö = őé vagy = Jánosé; nekén = nekem, nekte = neked, nekő = neke = neki.

szokott állni; p. o. Dél előtt *trok*, délután pedig *otrasok*. Könyveit mind *eladta*, de képeit 's földabroszaít *megtartotta*.

2-or) Minden személyes igének a' három módban kell alapszavának lenni, melly azonban néha csak alattomban értetik; p. o. Az, ki kötelességének eleget nem tesz, boldogtalanná tesz i magát. Ez kettős mondás, két alapszó: *az*, *ki*, 's két személyes módbeli ige: *tesz*, *teszi*, van benne. *Dolgozol ma?* az alapszó *te* alattomban értetik.

3-or) Minden ige, személyre és számra nézve, megegyez az alapszóval; p. o. *Én* keveset dolgozom, de *te* még kevesebbet (t. i. dolgozol). Az aratók már kimentek; a' kaszások haza jöttek.

4-er) Ha az alapszóbeli nevek hason értelműek, az ige egyes számba tétethetik; p. o. esze, elméje magas polczra emel é.

5-ör) Ha az alapszóbeli nevek *vagy* kötszóval kapcsoltnak egybe, az ige egyesben marad, p. o. Esze vagy pénze nem jó kérdésbe. — De ha a' *vagy* kötszóval egybefoglalt alapszók különböző személyűek, az ige *többes* számba tétetik a' nemesebb személylyel egyeztetvén meg, mint: *ők* vagy *ti* elmentek. *Te* vagy *én* itt maradunk.

6-or) Ha az alapszók között egy olyan találtatik, melly a' többt magában foglalja, millyenek: *senki*, *semmi*, *minden* 'stb. az ige egyes számba tétetik; p. o. A' szemek, a' hangok, a' lélek, *minden* bájol rajta. De e' szó: *mind*, inkább többesbe kívánja az ígét, p. o. A' szem, a' hang, a' mozdulat *mind* bájolnak rajta.

7-er) Midőn két alapszó köttetik ezen kötszók által össze: *mint*, *valamint*; akkor az ige az első alapszóval egyez meg, a' második alattomban értett igének levén alapszava; p. o. *Ő* is, *mint* mi, a' közjót igyekszik előmozdítani.

8-or) A' következő igehatározók: *sokan*, *kevesen*, *elegen*, *nehányan*, *többen*, *legtöbben*, *számosan*, az ígét többes számba kívánják, p. o. Sokan voltak, de végig kevesen maradtak.

Mikor áll mégis az ige inkább a' mondás' elején?

Az ige a' mondás elején áll inkább, midőn

1-ör) Különös hangnyomaték nyugszik rajta, azaz midőn a' mondás' ereje az igében fekszik 's azt kitüntetni akarjuk, p. o. Dolgozik ő, de sükeretlenül.

2-or) Parancsolást jelentő mondásokban, p. o. Ird le ezt a' lapot. Vidd a' postára ezt a' levelet. Menjetek haza. Kérdezzétek meg tőle.

3-or) Midőn a' mondás kérdezést jelent, p. o. Hoztál papirost? Voltatok a' színházban? Ebédeltetek már? Megmondtad neki? — Azonban ha illy kérdező mondásokban a' nyomaték nem az igén, hanem az alapszóra vagy annak valamelly kiegészítőjére esik, az ige nem áll elül, p. o. Neki mondtad meg? A' színházban voltak kegyetek? Már régen meghalt atyád?

B. A' kell és van igék' használata 's helyzete?

Miként helyeztetik a' kell ige?

A' kell ige következőleg használtatik: Azon igehatározó, melly az igével elül összeiratni szokott, tőle elválasztatik 's a' kell személyetlen ige közbe tétetik, p. o. át kell mennem Budára. Nem hittem volna, hogy nekem be kelljen mennem. Meg kellene már egyszer adnod. Nekünk nem sokára el kellend válnunk. — Egyébiránt vannak emberek, kik az időkben így használják írásaikban: Átmennem kell; megírnom kellene, 'stb. de ezen mód nyelvünk' természete ellen van.

Mit kell tudnunk a' van igéről?

A' van igéről azt kell tudnunk (melly kötő vagy kapcsoló igének is nevezetethetik, mivel az alapszót és tulajdonítmányt egy értelmes mondássá köti össze), hogy midőn a' jelentő mód' jelen idejében, mind az egyes mind a' többes szám harmadik személyében — akár igenlegesen akár nemlegesen — a' tárgy' vagy alapszó' tulajdonságát állítjuk vele, kihagyatik, p. o. Én beteg vagyok, te beteg vagy, ő beteg (nem tétetik ki a' van), mi boldogok vagyunk, ti boldogok vagytok, ők boldogok (és nem: ők boldogok vannak); én nem vagyok gazdag, te nem vagy gazdag, ő nem (—) gazdag. Ez a' toll rossz. —

A' te kalapod fehér (nem: fehér *van*). Azok a' kertek szépek (nem: szépek *vannak*) 'stb.

Azonban, mint a' főlebb mondott szabályból is érthető, a' többi módokban és időkben kitétetik, p. o. Én szorgalmas *valék*, te gazdag *valál*, ő gazdag *vala*. Ha én fiatal *volnék*, ha ő fiatal *volna*, ha ők fiatalok *volnának*.

NEGYEDIK CZIKKELY.

A' kötszók 's igehatározók' helyzetéről.

Miként kell az igehatározókat, kötszókat 's más kisebb jelentésű beszédrészeket elhelyezni?

Egészen 's pontosan meghatározni: hol foglaljon helyet a' mondásban a' kötszó, hová helyeztessék az igehatározó, igen nehéz volna, de szükségtelen is; mert szókötésünk sokkal szabadabb, mint hogy szabályokat állíthatnánk föl, hogy p. o. az igehatározó csak itt meg itt álljon, a' mondat' kezdetén, vagy közepén vagy végén; azonban általánosan véve annyit megjegyezhetünk, hogy a z o n szavak, melyeket különös hangnyomattal nagyobb hatás végett ejtünk, elül tétetnek, p. o. senki sem volt otthon. Falura akartam menni. Hét esztendeig raboskodott.

Melleyek mégis a' megtartandó szabályok?

A' következő igehatározók: *át, be, el, ki, meg, le, fel, föl, össze, vissza, szét*, legnagyobb figyelmet érdemelnek, melleyek' helyzetéről a' következő szabályok alakultak:

1-ör) Ha a' mondásnak *tiltó, parancsoló* és *tagadó* értelme van, ezen igehatározók nem elébe, hanem utána tétetnek az igeinek, 's nem összeívrá — mint elül szabály szerint történik — hanem elválasztva, p. o.

Tiltólag: átme gy, átvisz, átenged, behi, elkölt, kifizet 'stb. Ne menj *át*, ne vidd *át*, ne engedd *át*, ne híjátok *be*, ne fizessék *ki* 'stb. — Vagy pedig a' tiltást jelentő *ne* igehatározó az említett *át, be, ki, le* 'stb. igehatározók és ige köz é tétetik, mindegyik külön választva, 's akkor az igehatározó elül marad; p. o. *át ne menj; át ne vidd; át ne engedd; be ne híjátok; ki ne fizessétek; szét ne szórjátok* azt a' magot 'stb.

Parancsolólag: átad, összehi, megízen, leír, visszakíván, elvisz 'stb. Add *át* neki a' leveleket; hídd *össze* az embereket;

ízenjétek *meg* nekik; írják *le* kegyetek e' számadását; fizessd *ki* a' szabót 'stb. — Ide a' parancsoló módhoz tartozik a' *kapcsoló mód* is, mellyek közel rokonok, vagyis inkább a' kapcsoló mód csak szelidült neve a' parancsoló módnak, p. o. kérlek *vidd el* neki ezt a' könyvet; azt mondta hogy *írd le*; ugyan add *vissza* neki; nem mennél *el* hozzá 'stb.

Tagadólag: Beszámol, *levon*, *meghal*, *felgyógyul*, *elutaz* 'stb. Nem számol *be*; semmit sem von *le*; én azt hiszem, nem hal *meg*; nem gyógyul *fel* 'stb. — De ha a' mondat két részből áll, vagyis inkább kettős, és a' másodikat *hogy* kötsző előzi meg, az érdeklött igehatározók elül összeírva használtatnak, p. o. Nem hiszem, hogy *felgyógyul*; nem kívánom, hogy *meghaljon*; nem gondolom, hogy *visszajő* 'stb. *)

2-or) Ha a' mondásnak kérdező értelme van, 's vagy névmáson vagy igehatározón kezdődik, p. o. Mikor adtad *el* a' gyapjút? Hány forinton kelt *el* mázsája? Miért nem jöttetek *vissza*? Kinek mondtad *meg*? Kik osztották *sztét*? 'stb. — Egyébiránt az ige 's töle meg elválasztott igehatározó köz é más igehatározó tétetik, p. o. Miért nem jötél *mingyárt* be? Hogyan tűnhettek *olly hirtelen* el? 'stb.

3-or) Ha az ígét *két* igehatározó előzi meg 's a' másodikra nyomadék esik, szinte hátul tétetik az ígével elül összeíratni szokott igehatározó, p. o. ma két órákor jövök *el*; holnap *kétszer* írom *le*; azt semmi esetre nem adom *el* neki; máskor nem viszem *ki*, 'stb. **)

*) Vannak azonban esetek, hogy e' szabályok' ellenére is az igehatározó elül tétetik, midőn tudniillik a' mondás' ereje az igehatározóra esik, p. o. ne *át* vidd, hanem *be* vidd; nem *meghal*, hanem *meghalt*; ez igehatározók itt: *át*, *be*, inkább névhatározót jelentenek, p. o. *által*, *be* vidd. 'stb.

**) E' szabályok azonban még igen hiányosak, mert nyelvünkben nem is igen lehet szorosan meghatározni, mellyik beszédrész tétessék elül, mellyik kövesse az elsőt, mellyik a' másodikat; ugyanis egy mondat többféleképp tétetik, p. o. 1. Tegnap megfürdöttem a' Dunában; 2. Tegnap a' Dunában fürödtem meg; 3. Tegnap fürödtem meg a' Dunában; 4.) A' Dunában tegnap megfürdöttem; 5. A' Dunában tegnap fürödtem meg. — Tehát úgy leszen a' rend, mint az értelem kívánja.

4-er) Ha az ige határozatlan módban van 's más ige előzi meg, a' határozó el ül az igével összeiratik, p. o. Mikor fogod megfizetni? Hol akartok megszállni? Mért igyekszel benünket elhagyni? Hányszor akartatok vele fölthagyni? 'stb.

5-ör) Ha a' mondásban az ígét számnév előzi, melyre nyomadék esik, az igehatározó hátul elválasztva tétetik, p. o. Háromszáz forinton adta el; kétszáz forinton vette meg; ezer forintért vállalta fel. *)

MÁSODIK FEJEZET.

V o n z á s.

Mit értünk a' vonzás alatt?

Vonzás alatt értjük a' beszédrészeknek azon sajátosságát, mellynél fogva egyik szó egy, másik más módosulási ragot kíván; p. o. Nem tetszik atyjának; már reggelre Pesthez közelítettem; a' kegyed neje éppen egyidős hugom férjével; alkalmatlannak gondolom arra a' hivatalra 'stb. Itt látható, hogy ez ige *tetszik* nak ragot kíván; a' *közelít* hez, az *egyidős* melléknév vel, az *alkalmatlan* ra felható ragot ohajt. —

Azon szokat, mellyek kívánják, hogy az utánuk következő szók ilyen vagy olyan ragot vegyenek föl, *vonzóknak*, azokat pedig, mellyek a' ragokat fölveszik, *vonzottaknak* nevezzük.

ELSŐ CZIKKELY.

M e l l é k n e v e k.

Mit kell a' mellé knevek' vonzásáról tudni?

A' mellé knevek' vonzásáról e' következőket szükséges megjegyezni:

1-ör) *ba be* (beható) ragot kívánnak e' következők: *fáradt*, *okult*, *szerelmes*, *unt*, *tanult*, *gyakorlott*; p. o. bele *fáradt* a' munkába; szerelmes a' hugába; bele unt a' munkába;

*) Mind ezeket máskép is mondhatni, ha a' beszéd' értelmessége úgy kívánja, p. o. *kétszáz* forinton vette meg, e' mondásban a' *kétszáz* szón fekszik az erő; kétszáz forinton *megvette*, e' mondásban pedig *meg* határozóra esik a' nyomadék, 's azt jelenti: hogy nem hagyta ott, vagy másnak, hanem valósággal a' vevés megtörtént.

bele tanult már sorsába. — Mint látni való: fáradt, okult, unt, gyakorlott, tanult részesülők vagy igenevek, 's mint igék, éppen e' ragokat kívánják; alább látandjuk.

2-or) *ban ben* (marasztaló) ragot ohajtanak: *akaratos, állhatatos, bűnös, biztos, bizó, bizonyos, fáradhatlan, gyakorlott, gyakorlatlan, gyanús, foglalatlan, jártas, járatlan, munkás, lassu, részes, tehetlen, telhetlen, vétkes*; p. o. állhatatos a' jóban; nem vagyok bizonyos abban; legjáratlanabb a' honi történetekben.

3-or) *bol ből* vagy *bul bül* (kíható) ragot kívánnak: *okos, tudós, oktalan, tudatlan*, p. o. könyvből igen tudós: de fejből szörnyű tudatlan.

4-er) *ért* (okadó) ragot ohajt: *kezes, becses, kezeskedő, háladatos, háladatlan* 'stb. p. o. én kezes leszek érted; ő háladatlan az iránta bizonyított jóságomért.

5-ör) *hoz hex höz* (közelítő) ragot kívánnak: *hasonló, illó, illendő, illetlen, hajlandó (ra), hajló (ra), jó *)*, *rossz, kegyes, hasonlítható* 'stb. p. o. az unokák nem hasonlóak az ősökhez; hajlandó hozszám; illetlen hozzánk.

6-or) *on, en*, (alapító) ragot ohajt: *álló, csüngő*, p. o. báráton álló dolognak nem egy hamar lesz vége; a' haj szálon csüngő életet az ügyes orvos gyakran megmenti.

7-er) *nak, nek* (tulajdonító) ragot ohajtanak: *adós (val), ártalmas, alkalmas (ra), illő, illetlen (hoz), káros, kedves, kétséges, szükséges, szükségtelen, szent, homályos, tulajdon, engedelmes, engedetlen, kedvező, szabad, kíváncs, unalmas, veszedelmes, világos* 'stb. p. o. ártalmas a' betegnek; adós a' szabónak; mégis adós azzal a' néhány forinttal? Nekem ez alkalmas volna; senkinek sem szabad 'stb. — Ezek közül némellyek, *előtt* magánosan álló névhatározót is szeretnek, mint: *homályos előttem, kedves előtted; nekem kétséges, vagy előttem kétséges*, 'stb.

8-or) *nál, nél* (veszteglő) ragot kíván: *szebb, jobb, nagyobb, idős, erősebb*, 's általában a' melléknevek mind, a' hasonlító fokozaton állván, p. o. nagyobb az atyjánál; kisebb az öccsénél; szebb a' rózsánál 'stb.

*) Némelly melléknevek kétféle ragot is kívánnak, mint p. o. jó *hoz* vagy *nak* ragot; hajlandó *hoz* vagy *ra*, mit rekesz közzé tenni szükségesnek véltem, hogy a' tanuló azonnal eligazodhassék rajta.

9-er) *ra, re*, (felható) raggal állnak: *alkalmas, alkalmatlan, büszke, érdemes, érdemetlen, hajlandó, méltó, méltatlan, haragos, gyöngé, ügyes (ban), ügyetlen*, például: nem mindenik *érdemes a' jutalomra*, ki verseket írt; — szegény *fiú ő méltatlan arra a' büntetésre*; — hajlandó *tanácsomra*.

10-er) *rol, röl*, vagy *rul, rül* (leható) ragot kívánnak: *híres, nevezetes, dicséretes* 'stb. p. o. *Miskolcz kenyéréről híres*; *Tokaj boráról nevezetes*.

11-er) *tol, töl*, vagy *tul, túl* (távolító) raggal állnak: *független, függő (on), beteg, édes, bűdös, gyöngé, erős, mocskos, szennyes, piszkos, sovány, kövér, tiszta* 'stb. p. o. *a' munkától erős*; *a' szennyből bűdös*; *a' czukortól édes* 'stb. — Ezen melléknevek *miatt* névhatározóval is állhatnak, mint: *a' rossz élet miatt* olly *sovány*; *a' gyógyszer miatt* olly *gyöngé*.

12-er) *ul, ül* (mutató) ragot kíván: *szánt, adott, kért, ígért, kitűzött, ajánlott*, 's *a' mult részesülőknek nagyobb része*, mint: *a' kitűzött jutalmul* küldöm; fogadd az *ígért emlékül* 'stb.

13-er) *val, vel* (segítő) ragos neveket kívánnak: *elfoglalt, egyidős, egyenlő, egyáru, egykoru, határos, teljes, teli*; p. o. *hugával egyidős*; *malasztal teljes*; Magyarország délről *Szerviaival határos*.

14-er) *vá, vé* (fordító) ragot ohajtnak némelly részesülők, mint: *bájolt, ígézett, bővölt, varázsolt, változott, lett*; p. o. *a' kegyetlenből szeliddé varázsolt ember*.

15-ör) *íránt* névhatározót ohajtanak: *hű, idegen, hideg, meleg, érzékeny, hajlandó, kegyes, jó, szelíd, kegyetlen*, p. o. *légy hű hazád íránt*; nagyon *hideg volt írántam*.

16-er) *nélkül* névhatározót kívánnak: *szükölködő, ellehető, megélhető*, p. o. *a' pénz nélkül szükölködő mai időben nem igen boldogul*.

17-er) *at, ot, et* (szenvedő) ragot kívánnak nagyobb részeit minden részesülők, mint: *rontó, aratott, látott, hallott, keresett, gyűjtött* 'stb. p. o. *a' hazáját rontó nem méltó, hogy annak kebelén lakjék*; sokat *látott v. tapasztalt ember*.

18-er) Némelly *u, ü* végzetű melléknevek más melléknevet kívánnak magok előtt, p. o. *tiszta keblü ifju*; *gyönyörű természetü lány*; *rossz természetü ember* 'stb.

MÁSODIK CZIKKELY.

Igék.

Mit kell tudni az igék' vonzásáról?

Azon kívül, hogy minden cselekvő ige és a' középigéknek is nagy száma szenvedő esetet kíván, vagy legalább fölvehet, mint: *levelet írok, sokat jártam, keveset gondolkozik* 'stb. következőket kell tudnunk:

1-ör) *tol, től* vagy *tul, túl* (távolító) ragot kíván minden szenvedő ige; p. o. embertársaitul szerettetik; ők mindenkitől dicsértetnek.

2-or) *ban, ben* (marasztaló) ragot kívánnak: *büszkélkedik, csalatkozik, foglalatoskodik* (val), *gyönyörködik, kételkedik* (rol) 'stb. p. o. tudományában büszkélkedik; ő leginkább a' lovakban gyönyörködik; roszban töri fejét; szörnyen megcsalatkoztam benne.

3-or) *ba, be, bele* (beható) ragot ohajtanak: *keveredik, ereszkedik, elegyedik, avat, vág, igtat, bocsátkozik* 'stb. p. o. nem merek bele vágni; rosz társaságba keveredett; igtasd a' jegyzőkönyvbe; szóba ereszkedtek.

4-er) *hoz, hez, höz* (közelítő) raggal használtatnak: *beszáll, beszélgetdik, dörgölődzik, folyamodik, hajlik, hasonlít, illik*, (nak), *járu, közelít, közeledik, kívánczik, száll, szól, mér, betér, szegődik, vonzódik, vágyakodik* 'stb. példák: nem illik hozzád, v. neked nem illik; a' főbiróhoz folyamodott; ha erre jő, térjen be hozzám; a' falhoz dörgölődött; kihez szállt be?

5-ör) *ig* (határvető) ragot ohajt: *küzd, hat*; p. o. halálig küzdött; lélekig hatott.

6-or) *nak, nek* (tulajdonító) raggal tétetnek: *kinálkozik, hiszelkedik, izlik, javasol, beszámít, ajánlkozik, ellenmond, örül, illik, hazudozik, születik, tartozik, látszik, tetszik, rémlik, hisz, vél, ad, tanácsol, ígér, ízen* 'stb. tudniillik a' cselekvő igéknek nagy része; p. o. neked hoztam; kinek ígérted? beszámítom neki; kinek adtad? ő költőnek született; nagyon örültem neki; megizentem az atyjának; én jót tanácsoltam nekik; inasnak ajánlkozik.

7-er) *on, en* (állapító) ragot kívánnak: *dílmélkedik, átbu-vik, eligazodik, eliszonyodik* (től), *áthat, csügg, kegyetlenkedik,*

fenakad, koczkáz, uralkodik, megnyugszik 'stb. p. o. nem igazodhatik el azon badar beszéden; átbuvik a' kerítésen; szörnyen kegyetlenkedik a' cselédeken; azon leszek, hogy 'stb.

8-or) *ra, re* (felható) raggal tétetnek: *agyarkodik, alkuszik, árulkodik, gyanakodik, hivatkozik, hallgat, figyelmez, emlékezik, int, ösztönöz, magyaráz, ügyel* 'stb. p. o. ő mindig jóra intette; nem hallgat intéseire; haragszik valakire.

9-er) *ért* (okadó) ragot vétet föl: *kezeskedik, jótáll bűnhődik, lakol, meglakol* 'stb. p. o. azért meglakolsz; nem állhatok jót érte; mi kezeskedünk barátunkért.

10-er) *rol, röl, vagy rul, rül* (leható) ragot kívánnak: *gondoskodik, kérdezősködik* (felőle), *aggódik, tudakozódik, gondolkodik, emlékezik* 'stb. p. o. ne aggódjál arról; nem gondoskodik gyermekei' neveléséről; eleget kérdezősködtem róla vagy felőle.

11-er) *tol, töl, vagy tul, tül* (távolító) raggal használtatnak: *fél, foszt, irtózik, iszonyodik, elijed, megijed, elfordul, elbucsuzik, elszökik, megszökik, elfajzik, megbetegszik, megbolondul* 'stb. p. o. a' gombátul bolondult meg; nagyon félek a' hidegtől; tegnap bucsuzott el tőlünk.

12-er) *val, vel* (segítő) ragot ohajtnak: *bajlódik, alkudozik, boldogul, gondol, kérkedik, egyezkedik, megelégszik, beéri, czi-vódik, koczódik, rendelkezik, bibelődik, mulat, vesződik* 'stb. p. o. megelégszem vele; mindig semmiségekkel bibelődik; a' gyerekekkel vesződik; ő még nem rendelkezhetik jószágaival, vagy jószágairól.

13-or) *vá, vé* (fordító) ragot kívánnak: *lesz, változik, át-változik, törik, varázsol, bájol, változtat, válik* 'stb. p. o. ez a' fa, ha soká vizben áll, kövé válik vagy lesz; ő pappá akart lenni, de jobban meggondolta magát; azt mondta ha megkeritheti, porrá törí; szoborrá varázsolt; a' hernyó pillévé lett vagy változott.

NEGYEDIK RÉSZ. HANGMÉRTÉK.

Mi a' hangmérték (Prosodia)?

Hangmértéknek mondatik a' szótagoknak (azaz a' magánhangzóknak) hosszúságát vagy rövidségét tanító tudomány; mert minden szótagnak vagy *hosszúnak* vagy *rövidnek* kell lennie. Ha vannak is szótagok, mellyek *kéteseknek* neveztetnek 's néha hosszúnak, másszor pedig rövideknek vétetnek, tulajdonképen mégis csak kétfélék a' szótagok: hosszúk és rövidék; mivel az olly szótag, melly kétesnek mondatik, egy időben, hosszú és rövid nem lehet, hanem vagy rövid vagy hosszú. Nincs talán nyelv, mellyben a' hangmérték olly kevés, de mégis olly tökéletes, világos és egyszerű szabályokon alapulna, mint magyar nyelvünkben. — Ámbár a' hangmérték a' kötetlen és közönséges beszédben is szorosan megtartatik: itt azonban inkább csak a' versekben megkívántató hangmértékről leszen szó.

ELSŐ CZIKKELY.

A' szótagok' mértéke.

Honnét ítélhetni meg a' szótagok' hosszúságát és rövidségét?

A' szótagok hosszúságát vagy rövidségét a' kimondatásukra megkívántató idő' mennyiségéből ítélhetni meg. Hosszú szótag az, mellynek kimondatására hosszabb idő kívántatik; rövid szótag ellenben az, mellynek kimondatása rövidebb idő alatt történik.

Vannak-e az idő' hosszúságán vagy rövidségén kívül a' szótagok' mértékét ismertető jelek?

Igen, a' *conás* vagy *ék*; e' jel teszi olly igen könnyűvé a' magyar hangmértéket; ugyan is:

1. Mind hosszú szótagok azok, melyekben: *á é í ó ő ú ű* vonnással vagy ékkel megjegyzett magánhangzók találhatnak; példák: *ág, ég, ír, sír, szél, kő, őz, hű, méz, hó, fáj, fű* 'stb. a' többi magánhangzók *a e é o ő u ü* mint rövid szótagot képeznek; példák: *ad, ez, egy, nem, ki, mi, ok, olasz, öl, ökör, dugasz, utal, ür, ül, üres* 'stb.

2. A' rövid magánhangzókbul álló szótagok is hosszúk, ha a' magánhangzó után két mássalhangzó következik, akár ugyan azon, akár pedig más rákövetkező szóban; példák: *adnak, ezren, elmegy, égység, kikkel, int, oktat, ölnyi, ömlik, durva, üdv, sürpet.*

Meghosszabbítják è a' következő kettős vagy összetett mássalhangzók: *cz, cs, gy, ly, ny, sz, ty, zs* a' különben rövid hangzón szótagot?

E' következő nyolcz összetett mássalhangzó *cz, cs, gy, ly, ny, sz, ty, zs* csupán egy jel gyanánt vétetik mint akármely más egyszerű mássalhangzó, következőleg a' rövid hangzón szótagot a' hangmértékben meg nem hosszabbíthatják; p. o. *aczel, kövecs, agy, fogoly, rekesz, anyag, atya, pözsög*: ezen példákban találhatók rövid magánhangzók a' rájuk következő összetett mássalhangzók miatt meg nem hosszabbulnak, ha csak az összetett betűk megkettőzve nincsenek, mint: *kövecscsel, öszsze, fogolylyá* 'stb.

Ezen két szabálybul áll az egész hangmérték; példa:

Régi dicsőségünk hol késel az éji homályban?

Századok ültenek el 's te alattuk mélyen enyészó

Fénynyel jársz egyedül.

Vörösmarty.

Magyar á z a t :

Régi; az első szótag hosszú, mivel vonás van a' hangzón; a' második szótag rövid, mert nincs fölötte vonás és nincs utána két mássalhangzó.

dicsőségünk; az első szótag rövid, mivel nincs a' magánhangzón vonás és csak *egy* összetett mássalhangzó követi; a' második szótag hosszú, a' harmadik is, az említett 1. szabály szerint; a' negyedik szótag szinte hosszú, a' 2. szabály szerint két mássalhangzó követvén a' rövid hangzót; és így tovább.

Millyen mértékűek a' mássalhangzók?

A' mássalhangzók között nincs különbség a' kimondási hosszúságban, mert valamennyi egyenlően mondatik ki, de ha magát a' mássalhangzó betű nevét akarnók mértékben használni, p. o. *bé, czé, dé, ká, vé, ef, em* 'stb. inkább hosszú szótagot képez, legalább az, melly vonásos hangzó' segedelmével mondatik ki.

Miként egyeztetik meg a' nyelvbeli hangmérték az énekbéli vagy muzsikai hangmértékkel?

Tulajdonképen e' kettő nem különbözik egymástól; mert a' melly szótag hosszú a' versben vagy költeményben, az hosszú a' hangászatban, vagy énekben is; a' mi pedig rövid, azt az énekben sem szabad hosszúinak venni *). Tehát a' nyelvbéli vagy költői hangmérték tökéletesen megegyez a' muzsikai hangmértékkel. Ugyan is ha a' versben a' szótag hosszú, azt szinte hosszú hangjellel vagy kótával szükség jegyezni, vagy megfordítva, p. o.

áldozat — remény — költész.

Mit kell a' fölebbi két általános szabályon kívül még tudni?

A' fölebbi két általános szabályon kívül még e' követke-
zőkre szükséges figyelmezni:

1-ször) Némelly szótagok közöseknek mondatnak, azaz, ha a' hangmérték úgy kívánja, vonásukat elvetik 's így a' hosszú rövidre változik; ellenben a' rövid néha, midőn az értelem nem veszt, vonást kapván hosszuvá leszen; példák: *úr, út, mérész, néhány, hová, tej, sóhaj, ad, szól, nekem, hágy*; ezek helyett: *ur, ut, merész, néhány, hova, tej, sohajt, szol, nekem, ad, hagy.*

2-or) Az *ú ű ül ül* tagok gyakran rövideknek vétetnek, ha midőn a' versirónak éppen illy rövid szótagra van szüksége;

*) Szabály szerint úgy kellene lenni, de mivel még magyar hangászati műveinket idegenek készítik nagyobb részint, nem igen ügyelve hangmértékünkre, gyakran ellenkezőleg alkalmaztatik a' muzsikai hangjel a' versbeli hangmértékkel.

ilyenek: *lapú, gyűszű, vadúl, szépül, kezű, egyedül*; mint: *lapu, hamu, nyaku, gyönyörű, örül* 'stb.

3-or) Az *i* (mint alakából látható) hosszú, 's különösen ezen egy tagu szókbán fordul elő: *szív, híd, sűr, hív, ír, gyík, kín, ín, víz, íny, íz, csíp, hí, ví, ri, szí, szíj, új, ív* 'stb. azonban rövidnek is vétethetik e' szókbán szükség' esetében. Ha midőn pedig ez egy tagu szó bármintemű ragasztással jön elő, az *i* röviden használtatik, (lásd fölebb a' Nyelvtudomány' első részében 16 lap).

4-er) Az igeképző *ít*, mely természetileg hosszú szokott lenni, röviden írathatik, mint: *nagyít* vagy *nagyít, épít, v. épít, boldogít, v. boldogít, tudósít v. tudósít* 'stb.

5-ör) A' névmutató *a'* és mutató névmás *e'* majd hosszúnak, majd meg rövidnek vétethetik.

6-or) A' vers' végén a' rövid hangzó szótag is vétethetik hosszúnak, főkép ha mássalhangzó követi; mint: *vad, had, az, ez, ember, gyermek, fegyver* 'stb.

7-er) A' *től, től* vagy *túl, túl* távölítő, *ról, ról, rúl, rül* lehető, és *ból, ből, bül, bül* kiható ragok közösek, azaz röviden is használtathatnak, így: *tol, töl, tul, tül; rol, röl, rul, rül; bol, böl, bul, bül*.

8-or) Az *an, on, en, in, ön* szótagok, ha a' szó' végén állanak, hosszúnak vétethetnek, ha nem következik is rájuk mássalhangzó.

Mi a' költői szabadság?

Költői szabadságnak mondjuk, midőn valamelly szót vagy megtoldunk vagy megkurtítunk a' közönséges szokás ellen; p. o. *forogó* *forgó* helyett, vagy: *mondni, fejdelem, forg*, *mondani, fejedelem, forog* helyett. — Ilyenek még: *ba, be* *mosolyg, 'stb. ban, ben* *mosolyog* helyett. — A' hasonló lépcső' képzőjének hangzója 's a' birtokos ragok' első hangzója is kihagyatik néha, mint: *kedvesb, csinosb, barátim, szenvedelmim, kedvesebb, csinosabb, barátaim, szenvedelmeim* helyett; de ez nem mondatik költői szabadságnak, mert a' közbeszédben is szélteben történik.

Minő hangmértékük van a' mythologiai neveknek?

Nyelvünkben a' mythologiai nevek mind inkább kevesednek, 's hihető hogy kevés idő múlva végkép kimaradnak, de

szunak vegye.) 11-1-16 d. (munka) 11-1-16 d. 11-1-16 d. 11-1-16 d.

Mellyek a' hangmértéki jegyek?

A' hangmértéki jegyek e' következők: — fekvő vonás a' hosszú szótagok' jelentésére 's u a' rövidek jelentésére; p. o.

Hősvértül pirosult gyásztér sóhajtvá köszöntlek.

Mellyek a' szokotabb hangmértéki lábok?

1. *Kicsi-Pyrrhichius*: ∪ ∪ vala, vele, bele, tele, haza.
2. *Lépő-Spondeus*: — — irtunk, mentünk, szépség.
3. *Vető-Jambus*: ∪ — regény, ezüst, vitéz, kedély.
4. *Lejtű-Trochaeus*: — ∪ drága, üldöz, ünnep, béke.
5. *Szaladu-Tribrachys*: ∪ ∪ ∪ levele, födele, kegyelem.
6. *Hengergő-Molossus*: — — — hengergő, méltóság.
7. *Szaladó-Anapaestus*: ∪ ∪ — remegő, ragyogás.
8. *Ugratu-Dactylus*: — ∪ ∪ rontani, ugratu, kezdete.
9. *Nehézlő-Bacchius*: ∪ — — kevélység, örültünk.
10. *Hosszúka-Antibachius*: — — ∪ képzelni, félelme.

Vannak-è még más verslábok?

Ezeket kivül nincs több külön nemű 's nevű verslád, hanem összetétel által alakulnak a' fölebbiekbül, mint:

1. $\text{u} \quad \text{u} \quad \text{u} \quad \text{u}$ *Kettős kicsi*; kicsi-kicsi, valakire.
2. $\text{u} \quad \text{u} \quad \text{—} \quad \text{—}$ *Kicsi-lépő*; valamennyen, hazaföldért.
3. $\text{u} \quad \text{u} \quad \text{—} \quad \text{u}$ *Kicsi-lejtü*; lepedőbe, szerelemmel.
4. $\text{u} \quad \text{u} \quad \text{u} \quad \text{—}$ *Kicsi-vető*; hazafiság, veszedelem.
5. $\text{—} \quad \text{—} \quad \text{—} \quad \text{—}$ *Kettős-lépő*; emberségből, márványszobrát.
6. $\text{—} \quad \text{—} \quad \text{u} \quad \text{u}$ *Lépő-kicsi*; szentségtelen, eszméidet.
7. $\text{—} \quad \text{—} \quad \text{—} \quad \text{u}$ *Lépő-lejtü*; gazdagsága, föltámasztja.
8. $\text{—} \quad \text{—} \quad \text{u} \quad \text{—}$ *Lépő-vető*; lépővető, társalkodó.
9. $\text{—} \quad \text{u} \quad \text{—} \quad \text{u}$ *Kettős-lejtü*; elkerülni, szívszakadva.
10. $\text{—} \quad \text{u} \quad \text{u} \quad \text{u}$ *Lejtü-kicsi*; embereim, honfiam.
11. $\text{—} \quad \text{u} \quad \text{—} \quad \text{—}$ *Lejtü-lépő*; szenvedésünk, lejtülépő.
12. $\text{—} \quad \text{u} \quad \text{u} \quad \text{—}$ *Lejtü-vető*; vízbe merült, félbeszakadt.
13. $\text{u} \quad \text{—} \quad \text{u} \quad \text{—}$ *Kettős-vető*; szelidülés, iparkodék.
14. $\text{u} \quad \text{—} \quad \text{u} \quad \text{u}$ *Vető-kicsi*; veszélytelen, szomorkodik.
15. $\text{u} \quad \text{—} \quad \text{—} \quad \text{—}$ *Vető-lépő*; keresményünk, kemény bánás.
16. $\text{u} \quad \text{—} \quad \text{—} \quad \text{u}$ *Vető-lejtü*; szorongatna, szerénysége.

MÁSODIK CZIKKELY.

Versnemek.

1. Hatmértékű (hexameter), hősköltemény.

Milly szerkezetű e' versnem 's mire használtatik főkép?

A' hatmértékű vers hat lábbul áll, honnét nevezetét is veszi 's leginkább hősi vagy vitézi tettek' magasztalására használtatik. Szerkezete vagy alakja ez: az első, második, harmadik és negyedik láb lehet *lépő* vagy *ugratu*, de az ötödik csak *ugratu*, a' hatodik pedig *lépő* vagy *lejtő*. A' hatmértékű vers megkívánja

1. hogy a' szónak utolsó tagja az ujjnak hegyére essék, azaz: hogy *caesura* legyen.

2. hogy az ötödik és hatodik ujjon az ugratut és lépőt, ha csak lehet, ne egy szó tegye.

3. hogy az ugratut mindig lépő kövesse; alakja:

— — | — — | — — | — — | — ∪ ∪ | — $\frac{\cup}{\cup}$ vagy
— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — $\frac{\cup}{\cup}$

P é l d á k:

Néma borongással megy az őskor' lelke fölötted

Cserhalom! és nem kér emlékül oszlopot érczből:

Oszlop vagy magad, oh diadálnak' halma, meződdel.

Vörösmarty.

Érzi mi szép a' harc, mely érted 's szép javadért küzd

Oh haza! érzi mi szent a' kar, mely a' daczos önkény'

Véres lánczait eltépven fölmenti hazáját.

Garay.

II. A l a g y a.

Minő lábokból alakul az alagya?

Az alagya, mely legfőkép bús gondolatok és tárgyak festésére szolgál, két két sorbul áll, 's az első sor hatmértékű, következőleg éppen azon verslábok teszik valóját, mellyek főlebb előadattak, a' másik sor öt lábbul áll, olly formán, hogy az első és második lábot teheti lépő és ugratu, a' harmadikra pedig csak egy hosszú szótag, 's ennél fogva csak fél láb; a' negyedik és ötödik láb mindig ugratu, a' hatodikra megint csak egy hosszú vagy rövid szótag esik; következőleg a' harmadik fél és hatodik fél egy egész lábot tesz, 's így az ötmértékű (pentameter) versnek 5 lába van 's alakja következő:

— u u | — u u | — | — u u | — u u | —
 — — | — — | — | — u u | — u u | —
 — u u | — u u | — | — u u | — u u | —

A' Duna' szöke vizén hány rabok usztak alá.

Kisfaludi K.

Mindnyáját egy sír halma alá temeté.

Székács.

Az alagyt alkotó hatmértékű 's ötmértékű két két sor vers római nyelven distichonnak mondatik; példa:

— u u | — u u | — u u | — u u | — u u | — — vagy
 — — | — — | — — | — u u | — u u | — —
 — u u | — u u | — | — u u | — u u | —

Holló szárnyaival lebegett a' zordon enyészet

'S pusztító erejét rád viharozta dühe.

Nagygyá lett Solimán' gögét Buda' ormai nyögték

'S kénye vadon dultán annyi vizzályra jutánk.

Tomori! büszke vezér! mért hagyta el érseki széked

Nem halt volna hazánk' disze virága veled.

Kisfaludi K.

Mit kell még az alagyról észrevenni?

E' következőket:

1. Az alagyt rimekben is írhatni, úgy hogy a' harmadik láb' hegyén végződő rim megfeleljen a' hatodik láb' végére eső szótagnak p. o.

Már eleget sirt a' zivatárba az árva pacsirta,

Koldulván eledelt, annak örüle ha lelt.

2. Az ötmértékű vagy pentameterben, a' harmadik lábon a' hosszú tag vágás vagy is caesura legyen.

III. Vetős versek (Jambus).

Hányféle a' vetős vagy jambus?

A' jambusnak több faja, vagy ága van, tudniillik van négyes, ötös, hatodfeles és hatos. Benne leginkább a' vető láb jambus uralkodik, honnét neveztetik is, de azért fölvesz spondeust, dactylust, anapaestust, sőt tribrachyst is, de bacchiust sohasem. Az átmetszés vagy caesura leginkább a' második láb után szükséges. — A' jambus legfőképp dramákban használtatik, 's legszebb a' hatos, mellynek alkatja imez:

1.	2.	3.	4.	5.	6.
u —	u —	u —	u —	u —	u —
— —	— —	— —	— —	— —	— —
u u —	u —	u u —	u u —	u u —	u —
— u u	u —	— u u	— u u	— u u	u —

Az ó világban is volt sok jó, sok gonosz,
 Az új világban is van jó elég 's gonosz.
 De hogy magasban áll a' nap most délszakon,
 Mint kelten állhatott, józan tagadja ezt?

Azonban megszokottabb a' négyes ötössel váltogatva vagy is az úgy nevezett szabad jambus, melyben mind az öt ága vegyítve előfordul; példák:

Készek valánk a' Kárpát' bérceit,
 Egymásra rakni, hogy te égbe kelj. *Vörösmarty.*
 Hallatlan, átkos kort élünk; maholnap
 Felesleges lesz a' bajnok' szive,
 'S mellyel csatára szálljon, hősi kardja. *Garay.*

IV. A l c a i c u s.

Milly mértékű 's alaku az alcaicus vers?

Az alcaicus vers, mely Alkaeosztul, ki divatba hozá, neveztetik így, négy rendből áll. Az első két sor egymással meg egyez; az első 's második láb *vető*, a' harmadik *lejtüvető*, a' negyedik ismét *vető*. Formája ez:

1.	2.	3.	4.	5.
u —	u —	— —	— u u	— u u
— —	u —	— —	— u u	— u u
u —	u —	— —	u —	— u
— u u	— u u	— u	— u	—

Habzik borunk a' tág kehely' öble közt,
 Tolongva zúgunk tánczpaloták felé,
 Fertőztetett lány' karja közé
 Szórja vadúl erejét az ifju.

Romlasz magyar nép romladozol hazám,
 És titkon őrlő féreg emészt belül,
 Ha fog kigyúlni magzatidnak
 Szűk kebelükben az égi szikra? *Kölcsey.*

V. Saphói vers (saphicus).

Hány lábbul áll e' vers?

A' saphói vers, melly Sappho görög lányrul neveztetik így, ki e' nemben írt, négy sorbul, a' három első sor öt, a' negyedik két lábbul áll. Az első láb *lejtü*, a' második *lépő*, a' harmadik *ugratu*, a' negyedik *lejtü*, az ötödik is *lejtü* vagy *lépő*. Jelzete a' következő:

1.	2.	3.	4.	5.	
— <u>u</u>	— —	— u u	— u	— <u>u</u>	3-or
			— u u	— <u>u</u>	

Van kies szőlőm, van arany halászszal

Biztató földem: szeretett szabadság

Lakja hajlékom, kegyes istenimtől

Kérjek-e többet? *Berzsenyi?*

A' szerencsével ne pörölj barátom!

Hogy reád nem néz 's mosolyog szünetlen

Nem hagy el senkit, noha messze lenni

Látszatik olykor. *Virág.*

VI. Anakreoni vers.

Hány lábbul áll az anakreoni vers?

Az anakreoni vers is alkotójátul vette nevezetét 's négy vagy negyedfeles lábbul áll; az első láb lehet *lépő* és *szaladó* is, de rendszeren vető szokott lenni a' többi lábokkal együtt; alakja ez:

1.	2.	3.	4.
u —	u —	u —	<u>u</u>

Viríts böcsös ligetke

Viríts ezer virággal.

A' rózsza szép virágszál,

De tüske szurdal ágán,

Ha mézet ad is a' méh,

Fulánkja néha megcsip.

Csokonai.

VII. Adonius.

Hány lábbul áll az adonicus?

Az adonicus két lábbul áll, 's nem egyéb mint a' hatmértékűnek utósó két lába, tehát *ugratu* és *lépő*, alakja:

— u u | — — példa:

Érzi hogy édes

Élete néki, 'stb.

Virág.

VIII. Lejtüvetős (Asclepiadeus).

Hányféle az Asclepiadeus?

Az Asclepiadeusnak még magán kívül két faja van, *Pherecraticus* és *Gliconicus*. Ötödfél, négy's három lábbul állnak, formája:

1.	2.	3.	4.	5.
— —	— u u	—	— u u	— u u
— —	— u u	—	— u u	— u u
— —	— u u	— u	(Pherecraticus).	
— —	— u u	— u u	(Gliconicus).	

Sok szélvészed után tégedet o hajó }
 A' tenger' közepén járni föl és alá } Asclep.
 Látlak, büszke vitorlád
 Bátran nézi dagályait Virág.

IX. Trochaicus vers.

A' trochaicus vers négy negyedfél *trochaeus* lábbul áll, honnét neveztetik is, de lehet jambus lába is, mint:

1.	2.	3.	4.
— u	— u	— u	— u
— —	— —	— —	— —

példa:

Kék lepelbe nyugszik a' föld,
 Csendre szált a' léti zaj;
 És az estnek langy öléből,
 Mint az álmok' szép világa,
 A' hold rezgő fénye tűn-fel
 A' felhők ezüstje közt. Kisfaludy K.

X. Rim e k.

A. Szorosan vett rimek.

Milly verset mondunk rimnek?

Az olly verseket, melyeknek végső szótagjai, vagy gyakran a' végső előtti is egyformán végződnek, rimnek nevezzük. A' rimes vers kétféle: *mértékes* és *mértéketlen*; példák:

M é r t é k e s:

Hó szivemben él a' nagy kívánat
 Boldogulva látni Hunniát,
 'S tudni, hogy miatta lassu bánat
 Nem zavarja senki nyugatát,
 Tudni, hogy fölébred szenderéből
 És kigyógyult százados sebéből. Kunos.

Mértéketlen:

Adja Isten hogy ember légy,
 Ép és erős, bölcs és jó,
 Józan, okos, jámbor, igaz,
 Jó 's bal sorsban állandó.
 Adja Isten! hogy magyar légy,
 Lelkes magva Árpádnak,
 Szent őrje, hiv védője
 Erős gyámja hazádnak.

Kisfaludy S.

B) Sonet vagy hangzatka.

Milly szerkezetü a' sonet ?

Kazinczy a' sonetról illy szabályokat ada:

A' sonet 14 sorbul áll, 's e' sorok két részre oszlanak: az első 8 sorbul, az 1-ső, 4-ik, 5-ik, 's 8-ik, aztán a' 2-ik, 3-ik, 6-ik, és 7-ik egyenlő rimben álljon. — Az utolsó hat sorban pedig kettő kettő, vagy három három, vagy kettő és négy álljon egy rimben.

2. A' vers egymást váltogatva ötös vagy hatodfeles, azaz jambus vagy trocheus legyen, lehet spondeus láb is.

3. A' rím ne álljon egy tagu szóbul; alakja ez:

1.	2.	3.	4.	5.	5 1/2.
$\begin{array}{c} \text{v} \quad \text{—} \\ \text{—} \quad \text{v} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{v} \quad \text{—} \\ \text{—} \quad \text{v} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{—} \quad \text{—} \\ \text{—} \quad \text{v} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{v} \quad \text{—} \\ \text{—} \quad \text{v} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{v} \quad \text{v} \\ \text{—} \quad \text{—} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{—} \\ \text{v} \end{array}$

Szökdelve mint hullám közt a' halak,

Vig lejtéssel mint özek a' berekben:

Ugy éltem én boldog még örömekben,

Míg téged lányka nem imádtalak.

Nem így most, lángban érted szép alak,

Nem így utánad könnyel a' szemekben,

Nincs nyugtom; és völgyekben és hegyekben,

És mindenütt téged sohajtalak.

'S egek! talán míg itt kell sinlenem,

Az oltárnál más boldog füz karokra,

'S mosolygva duljátok fel mindenem!

Ah! diszeid vágyhatnak thronusokra,

Lelhetsz imádóid között nagyokra;

De mint e' láng szív, ilyen hívre nem. Szemere.

Öszszedulva, roncsolt sajkaképen
 Mellyet örvény 's szikla megzuzott,
 'S melly kikötni partra nem tudott, —
 Zajlik e' szív kinja tengerében.

Nincs vezéri fény nagy éjelében,
 Lángsugáru napja elbukott,
 És a' pálya, mellyet megfutott,
 Új keservet ébreszt bús melyében
 Kél e majd még csillag e' homályban?
 Melly az ádáz érzelemdagályban
 Sülyedéstül ovjon engemet,

'S a' kinoknak harczeit kiálltan,
 Egykor ismét békepartra szálltan,
 Üdvöztse hű szerelmemet.

Kunoss.

Országos Széchényi Könyvtár

